

Papers de Recerca històrica

1

Pròleg

Com a ministre de Cultura del Govern d'Andorra, és un plaer per a mi presentar-vos *Papers de Recerca Històrica*. Es tracta d'una publicació editada per la Societat Andorrana de Ciències que segueix la línia, encetada pel ministeri de Cultura l'any 2000, d'incentivar i fomentar la recerca històrica a Andorra, gràcies, entre d'altres coses, als ajuts a la investigació històrica que atorga l'Arxiu Històric Nacional.

La Societat Andorrana de Ciències és una associació cultural de caràcter científic que va encetar el seu trajecte a la dècada dels anys vuitanta i que resta plenament activa, com ho demostra periòdicament amb l'organització de conferències, de la Diada d'Andorra a Prada de Conflent i amb la publicació de monografies i reculls de conferències.

Sabem que la nostra història és rica en documents, en informació, en personatges, en esdeveniments, i des de fa uns anys, comptem amb uns recursos econòmics considerables per poder estudiar el nostre passat. Cal, doncs,

engrescar i encoratjar la investigació, ja que és necessària per solucionar les mancances en la recerca històrica. Hem de potenciar els recursos humans per conèixer els fets, les actuacions, les motivacions, les reaccions, les estratègies i les actituds dels nostres avantpassats.

En aquest sentit, crec que la revista *Papers de Recerca Històrica* pot ajudar a fomentar aquesta tasca, ja que vol ser una eina de difusió dels treballs i de les investigacions històriques que s'estan portant a terme sobre Andorra.

En aquest primer número es recullen cinc articles elaborats per investigadors de diferents disciplines.

Cristina Yáñez, llicenciada en geografia i història, analitza la tomba de Segudet, amb una primera aproximació a l'estudi de la població del neolític antic a Andorra.

Susanna Vela, historiadora, estudia l'evolució de la prestació d'homenatge per part dels andorrans al llarg de l'edat mitjana com l'acte central de la senyoria andorrana.

David Mas, historiador, tracta com l'activitat ramadera va tenir un paper important en el comerç exterior del segle XVIII.

Josep Maria Figueres, de la facultat de Ciències de la Informació de la Universitat Autònoma de Barcelona, analitza la revolució andorrana de 1880 a partir d'uns articles del periodista català Valentí Almirall.

Finalment, Ruth Casabella, llicenciada en història de l'art, aporta una aproximació a l'arquitectura contemporània d'Andorra, a partir de l'anàlisi del que s'ha anomenat l'*arquitectura del granit*.

Papers de Recerca Històrica és un mitjà de difusió que ha de contribuir al coneixement de la nostra història i, sobretot, ha de facilitar que els nostres investigadors i historiadors disposin d'una eina que els permeti apuntar línies de recerca, per poder desenvolupar-les i donar-les a conèixer a un públic majoritari.

No voldria finalitzar sense abans felicitar la Societat Andorrana de Ciències per aquesta interessant iniciativa, així com tots els col·laboradors que l'han fet possible.

Xavier Montané i Atero
Ministre de Cultura

Salutació

Al llarg del segle XX, Andorra ha experimentat un seguit de profundes transformacions que n'han canviat completament la fesomia. La societat de fa un segle, tancada i amb pocs recursos econòmics, ha donat pas a un país pròsper, amb una economia dinàmica i una cultura oberta al món. La importància d'aquestes transformacions fa especialment rellevant la tasca dels historiadors que s'encarreguen d'estudiar el nostre passat. Cal potenciar la recerca històrica, el treball d'arxiu, l'estudi de l'arqueologia, la interpretació de materials inèdits i poc coneguts que ens ajuden a comprendre millor quin ha estat el camí que ens ha dut on som ara. Al mateix temps, cal disposar d'instruments perquè el resultat d'aquestes recerques arribi a la comunitat científica i, en general, a la gent de cultura, i que s'incorporin al coneixement del nostre país.

Papers de recerca històrica suposa una contribució molt important en aquest sentit. Aborda els estudis històrics des d'una perspectiva oberta, sense apriorismes de mètode, d'especulació o de finalitat. El número que presentem n'és un bon exemple. Al costat d'una monografia sobre el jaciment neolític de Segudet, a Ordino, hi trobem un estudi d'història econòmica sobre el segle XVIII andorrà o un treball sobre la prestació d'homenatge en l'època medieval. La recuperació dels articles de Valentí Almirall al *Diari Català* aporta un testimoni extraordinari de la vida del Principat en els darrers anys del segle XIX. *Papers de recerca històrica* dedica també un espai a l'art contemporani, símptoma i mirall de la modernització d'Andorra.

Des de Banca Privada d'Andorra hem volgut donar suport a aquesta iniciativa, que entronca directament amb la manera de fer de la nostra institució. Des de fa anys BPA promou un anuari que analitza l'evolució de l'economia i la societat andorranes i que vol ser un observatori del passat i del futur del Principat. *Papers de recerca històrica* aplica aquesta filosofia al camp dels estudis històrics, amb rigor i amb una gran llibertat metodològica, defugint l'excessiva especialització, perquè, tal com deia Jaume Vicens i Vives, "la història és la vida en tota la seva complexa diversitat".

BPA vol agrair la dedicació i l'esforç de totes les persones i institucions que han col·laborat en aquest projecte. En primer lloc, a la Societat Andorrana de Ciències, al cap de la seva secció d'història, Pere Cavero, i als membres del consell de redacció, Rosa Muns, Maria Jesús Lluelles i Susanna Vela. I en segon lloc, als autors dels estudis que es donen a conèixer en aquest primer número, que han posat els seus coneixements al servei dels lectors. BPA vol subratllar la comunicació que s'ha establert amb les entitats científiques, els investigadors i el Govern andorrà, que ha permès tirar endavant aquesta iniciativa en un clima de bona entesa. A tots ells, moltes gràcies.

Joan Pau Miquel i Prats
Director general de Banca Privada d'Andorra

De tots els que s'ocupen de l'estudi de la societat, l'historiador es distingeix pel fet que només a ell incumbeixen totes les dimensions de l'home i tots els ritmes del temps, l'evolució secular i la successió dels esdeveniments quotidians, la lluita per la subsistència i les aspiracions col·lectives. A altres investigadors, veïns seus en el treball, correspon l'anàlisi de l'economia, de l'organització administrativa o jurídica, de l'expressió artística… A l'historiador li toca donar una explicació global dels fets humans, per damunt de qualsevol compartimentació.

Josep Fontana[1]

Presentació

1. Josep Fontana, del pròleg del seu llibre *Cambio económico y actitudes políticas en la España del siglo XIX*. Barcelona. Ariel, 1975. Citat per Joan Campàs Montaner a «Introducció a la història» (p. 5). A: *Introducció a les humanitats*. Barcelona. Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya.

La definició d'en Josep Fontana que encapçala aquest text abasta, dibuixa i resumeix l'àmbit i la voluntat de la secció d'Història i de *Papers de Recerca Històrica*.

Aquesta línia d'actuació comporta i significa que *Papers de Recerca Històrica* cerca, pot rebre i és receptiu d'aquells textos i treballs signats que, incloent-hi un vessant històric rigorós, poden contribuir a un diàleg. El SAC, butlletí de la Societat Andorrana de Ciències, ofereix les seves planes per a aquest –desitjable i possible– diàleg immediat. Un consell de redacció té cura d'aquests criteris.

La secció d'Història, i per extensió *Papers de Recerca Històrica*, coneix la labor anterior de les publicacions [2] que han abastat temes històrics, però no es manifesta –ni pot ni ho vol– hereva del seu llegat, tampoc no ambiciona de ser-ho.

La història contribueix a crear i reforçar les identitats. Ensems forma part del bagatge cultural de la comunitat, alhora que ajuda en la cohesió vers els altres.

Difondre cultura de forma rigorosa és una de les finalitats de la Societat Andorrana de Ciències, que la secció d'Història i *Papers de Recerca Històrica* fan seus.

Resta agrair la participació dels autors, l'esforç fet per redactar de forma clara i divulgativa (que no exclou la científica) les seves recerques, i del ministeri de Cultura i Banca Privada d'Andorra, que en fan possible l'edició.

Finalment he d'agrair la participació, activa, del consell de redacció. Vull creure i pensar que aquest número de *Papers de Recerca Històrica* incentivarà noves participacions i recerques, i servirà de llavor.

Pere Cavero i Muñoz

Cap de la secció d'Història

2. Ens referim a *Quaderns d'Estudis Andorrans* (1976-1996), editada pel Cercle de les Arts i les Lletres de les Valls d'Andorra; *Annals* (1978-1996), editada en una primera època pel Centre de Perpinyà, després pel Centre de Barcelona, de l'Institut d'Estudis Andorrans, que recollien treballs de caràcter històric, i el *Butlletí* (1986-1990), editat pel Comitè Andorrà de Ciències Històriques, centrat en treballs històrics.

PAPERS DE RECERCA HISTÒRICA, 1: 10-23 (2003)
Societat Andorrana de Ciències, Andorra
DOI: 10.2436/20.0110.03.24

La tomba de Segudet (Ordino): una nova aportació per al neolític a Andorra

Cristina Yáñez de Aldecoa*

RESUM: El descobriment de la tomba de Segudet ens permet aproximar-nos, d'un costat, al món funerari del V mil·lenni aC, al seu ritual d'enterrament i al seu aixovar; d'un altre costat, i tenint en compte que es tracta d'un sol individu, ens permet fer una primera aproximació a la població del neolític antic a Andorra. Aquest text és un resum de l'article de C. Yáñez, A. Malgosa, F. Burjachs, N. Díaz, C. García, A. Isidro, J. Juan i J. C. Matamala publicat a la revista del Museu d'Arqueologia de Catalunya *Cypsela*, núm. 14, 2002.
Paraules clau: *enterrament en cista epicardial*, *neolític antic*, *antropologia física*, *aixovar funerari*.

* Àrea de Recerca del Patrimoni Cultural d'Andorra
Volem agrair la col·laboració dels diferents especialistes que hi han treballat. L'estudi palinològic ha estat realitzat pel Dr. Francesc Burjachs, de la Institució Catalana de Recerca i Estudis Avançats (ICREA), Àrea de Prehistòria. Universitat Rovira i Virgili. L'estudi antropològic ha estat realitzat per la Dra. Assumpció Malgosa i el seu equip: Nancy Díaz, Carlos García i Albert Isidro, de la Unitat d'Antropologia, Departament de Biologia Animal, Vegetal i Ecologia de la Universitat Autònoma de Barcelona. L'estudi microscòpic del càlcul dental i dels continguts dels recipients ceràmics han estat realitzats pels Dr. Jordi Juan Tresserras i el Dr. Juan Carles Matamala, de la Universitat de Barcelona i col·laboradors del Museu d'Arqueologia de Catalunya. Volem agrair la seva amabilitat en permetre'ns publicar parcialment els resultats del seu estudi. Trobareu publicat el seu estudi íntegre a: Yáñez, C.; Malgosa, A.; Burjachs, F.; Díaz, N.; García, C.; Isidro, C.; Juan, J.; Matamala, J. C.; «El món funerari al final del V mil·lenni a Andorra: la tomba de Segudet (Ordino)» *Cypsela*, núm. 14, 2002 (en premsa).

Introducció

El juny del 2001, a conseqüència de la construcció de les futures escoles d'Ordino, es localitza una tomba al Prat del Call (Segudet), una zona protegida arqueològicament, a causa dels fragments de ceràmica protohistòrica trobats en el decurs d'unes obres l'any 1990, que, sens dubte, indicaven la proximitat de possibles restes arqueològiques.
Els responsables de l'obra van començar les excavacions de les fonamentacions sense l'obligat seguiment arqueològic. Les obres es van aturar en el moment en què una pala excavadora va deixar al descobert l'única tomba que es va trobar (fig. 1). Val a dir que aquesta acció va comportar la destrucció parcial de l'estructura i dels voltants més immediats. Un cop alertats de la troballa vam procedir a l'excavació i al seguiment oportú dels voltants per certificar la inexistència d'altres possibles restes.

Anàlisi del marc geogràfic actual i estudi paleopaisatgístic[1]

El jaciment de la tomba de Segudet es va localitzar dins la partida del Prat del Call, a 1.324 m d'altitud (42° 33' 26", 001° 32' 17,2"). La seva altitud es correspon a una vegetació característica del bosc mitjà europeu, format per rouredes, pinedes de pi roig i matolls de bàlec, així com per conreus i prats de dall. És un estatge montà característic d'aquesta altitud i un bosc de ribera caducifoli sobre sòls bruns àcids i rendzines brunificades pròpies d'aquest estatge.[2]
Pel que fa a la reconstrucció del paleopaisatge al voltant de la tomba, les anàlisis pol·líniques permeten imaginar uns boscos formats per pinedes, bàsicament de pi roig (*Pinus sylvestris*), bedollars (*Betula*) i avellanoses (*Corylus*). Aquest paisatge es complementaria amb boscos de ribera, amb salzes i verns. Aquests boscos compartien territori amb zones més obertes, on hi hauria matolls de boix, estepes, brucs, etc. i prats (gramínies silvestres, asteràcies, plantatges…). Les anàlisis pol·líniques han permès documentar la presència de *cerealia*, la qual cosa permet establir per aquesta cronologia l'existència de conreus. Per tant, aquestes anàlisis ens revelen que el territori immediat al jaciment de Segudet s'utilitzava tant per a la ramaderia com per a l'agricultura.
Els resultats de les anàlisis de sediment de la tomba no han donat resultats gaire diferents, a excepció de la presència de pol·lens associats a la família *Scrophulariaceae* (mostra 7) i *Artemisia* (altimira) (vas núm. 2). Els alts valors destacats podrien reflectir una intencionalitat antròpica, encara que no és determinant. La presència de les primeres podria respondre a la deposició intencionada a la tomba d'alguna espècie en flor de la família de les escrofulariàcies. En el cas de l'altimira del vas núm. 2, podria respondre a algun preparat que contingués artemísia, unes plantes especialment riques en un oli essencial, compost por tuiol, tuiona i eucaliptol, principalment. També

1. Estudi realitzat pel Dr. Francesc Burjachs, palinòleg i arqueòleg, col·laborador habitual del Patrimoni Cultural d'Andorra.
2. GÓMEZ, A. (coord.): *Atlas d'Andorra*. Andorra la Vella. Govern d'Andorra, Conselleria d'Educació i Cultura, 1991. (131 pàgines)

s'hi troben principis amargs com ara absintina, tanins i sals de potassi, responsables del seu popular ús com a aperitiu (absenta, vermut). Aquestes plantes també tenen la facultat de provocar i regular la menstruació: a l'antiga Grècia les dones coneixien bé les virtuts d'aquesta herba i el seu ús estava àmpliament estès com a afavoridor de la menstruació, malgrat que erròniament s'havia considerat abortiva.

L'excavació arqueològica

La tomba es troba en un nucli urbanitzat, prop d'un curs d'aigua i molt a prop d'una de les vies principals de pas. Està orientada al nord-oest i sud-est; el crani se situa en el costat més occidental. La pala excavadora va afectar la tomba parcialment a l'altura del cap, i en va malmetre la llosa de tancament (ue 16), el crani i la part superior de la ceràmica, que van haver de ser recuperats pendent avall (fig. 1).

Fig. 1. Planta de la tomba de Segudet. S'observa com sobresortia del tall després de l'acció de la pala. En puntejat discontinu trobem la reconstrucció de la zona malmesa, que fou recuperada en gran part.

Es tracta d'una inhumació primària en decúbit subit lateral esquerre, formada per 6 lloses de pissarra d'uns 5 cm de gruix aproximadament amb unes dimensions d'1 m de llarg, 0,7 d'ample i 0,45 d'alt. La tomba (ue 17) la trobem excavada (ue 15) en uns estrats de llims i sorres marrons (ue 13) i negres (ue 3), que omplen les concavitats formades pel sostre del paleorelleu d'un nivell d'esllavissades (ue 4). Aquest estrat sobre el qual s'assenta l'estructura es caracteritza per ser molt irregular i de compacitat mitjana, amb blocs, graves i còdols. Les lloses laterals i la inferior s'assenten directament sobre la ue 15. Entre les parets de la tomba i les parets de la fossa trobem l'estrat 23, on es va localitzar el recipient ceràmic número 2 (ue 28). La fossa es va omplir amb les ue 24 i 22. Finalment, tot queda cobert per un estrat de gran potència estratigràfica que cobreix la fossa i la tomba (ue 2).

A l'interior de la sepultura trobem un sol individu (ue 14), que un cop dipositat, juntament amb el seu aixovar, va ser cobert amb terra d'un sol cop (ue 11). Es trobava amb les cames flexionades, amb el braç dret creuat sobre el pit i la mà dreta davant de la cara; estava guarnit amb tres braçalets de petxina, anomenats pectuncles, i amb un o més braçalets fets amb denes de mida molt petita de dos minerals diferents: esteatita i turquesa. Al costat del cap, i per sobre parcialment de la mà dreta, hi trobem un recipient de ceràmica (ue 12) que formava part de l'aixovar funerari d'acompanyament. No podem determinar si el crani es trobaria de costat o de front, ja que no el vam trobar *in situ*. El braç esquerre es trobava completament estès; al voltant de la mà esquerra es va recollir també un gran nombre de denes.

La cronologia i la datació de C^{14}

La datació de C^{14} era important, per diferents qüestions. Les característiques morfològiques de la sepultura, la posició de l'individu i l'aixovar que l'acompanyava ens van permetre situar la tomba *a priori* en l'horitzó del neolític antic. Posteriorment, un estudi més detallat de la ceràmica amb una decoració amb pinta assenyalava la possibilitat que estiguéssim en un horitzó epicardial. La resta dels elements (sepultura, posició de l'individu o pectuncles) no contradeien aquesta hipòtesi, però no eren determinants. Per tant, i tenint en compte la regionalització de les produccions ceràmiques i l'heterogeneïtat dels grups culturals, els valors estètics de l'aixovar resultaven insuficients per fixar una data absoluta i només ens permetien establir una cronologia relativa. En aquest sentit, la datació de C^{14} ens havia de permetre situar el sepulcre de Segudet, així com els elements d'aixovar que conté, dins d'un horitzó epicardial o bé dins del neolític recent.

El resultat de l'anàlisi a Florida d'una costella amb el mètode de C^{14} al laboratori de Beta-a es mostra a continuació (taula I):

	UE 14 (esquelet)			Beta -160374		5350 ± 40 BP	
Jaciment	Ref. Laboratori	Material	Datació convencional radiocarbònica	Calibrada a 2σ sigma (95%)	Calibrada a 1σ sigma (68%)	Interseccions de la data radiocarbònica (corba de calibratge)	Estil ceràmic
Segudet	Beta-160374	Os	5350+/- 40 BP	Cal BC 4320 a 4050	Cal BC 4240 a 4150	Cal BC 4230 (Cal BP 6180)	Decoració amb pinta, amb clares reminiscències epicardials, però forma i datació més a prop del solsonià/Chassey

Taula I. Resultat de la datació d'una costella de l'individu del sepulcre de Segudet.

La integració de la nova datació en el panorama cronològic regional a escala micro ens permet fer una lectura de l'evolució del neolític antic i mitjà recent a la vall d'Andorra a partir dels tres jaciments coneguts. El neolític antic està representat en un context d'hàbitat al jaciment de la Balma de la Margineda, a principi del VI mil·lenni amb ceràmica d'estil cardial i pericardial.[3] A cavall entre el final de l'epicardial i el principi de les cultures postcardials, dins d'un neolític mitjà recent dins del darrer quart del V mil·lenni trobem en un context funerari el jaciment de Segudet. Finalment, a la Feixa del Moro (Juberri), un jaciment on trobem hàbitat i enterraments, tindríem un clar exponent del neolític mitjà recent[4], caracteritzat per l'anomenat grup de sepulcres de fossa.
Pel que fa a la integració d'aquesta data dins del panorama de la cronologia regional (escala macro), el paral·lel més clar s'evidencia en el costat català. Es tracta de Cal Oliaire, amb una datació de 5080±80 BP (4040 a 3680 cal BC 1σ)[5], una fossa sepulcral del neolític recent, amb un individu femení i un aixovar de 18 pectuncles i 232 denes, de les quals 56 eren de turquesa i la resta d'esteatita.[6]

Estudi antropològic[7]

Les restes humanes trobades a la tomba han estat estudiades al laboratori de paleoantropologia de la Universitat Autònoma de Barcelona. L'objectiu de l'estudi preveu el diagnòstic de l'edat i el sexe, l'anàlisi antropomètrica, l'anàlisi patològica, la tafonomia i l'estudi de l'individu en el conjunt de les restes neolítiques.

3. GUILAINE J.; MARTZLUFF M. *Les excavacions de la Balma de la Margineda, Monographie du site*. Andorra. Govern d'Andorra, 1995, pàg. 133-209, 233, fig. 6. (vol I)
4. LLOVERA, X. «La Feixa del Moro (Juberri) i el Neolític Mig-Recent a Andorra» *Tribuna Arqueològica, 1985-86*, 1986, pàg.15-24.
LLOVERA, X.; LLUELLES, M. J.; MARTÍN, A.; MARTZLUFF, M.; ROVIRA, J. *Atles històric d'Andorra. Introducció general. La prehistòria (12000-1000 aC).* Andorra. Govern d'Andorra, 1993. (75 pàg)
5. Volem agrair l'amabilitat de la Sra. Araceli Martín i la Sra. Josefa Villalba per la informació i haver-nos-en permès la seva publicació.
6. VILLALBA, M. J. *Memòria de l'excavació arqueològica de Ca l'Oliaire (Berga, Berguedà)*. Generalitat de Catalunya, 2001 [inèdit]
7. L'estudi antropològic ha estat realitzat per la Dra. Assumpció Malgosa i el seu equip: Nancy Díaz, Carlos García i Albert Isidro, de la Unitat d'Antropologia, Departament de Biologia Animal, Vegetal i Ecologia de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Fig. 2.- Esquelet de l'individu S2001-1, on s'aprecia el grau de preservació. (Fons PCA)

Es tracta d'una inhumació primària en decúbit lateral esquerre amb el dipòsit del cadàver directament sobre el sediment del fons de la fossa. Dins de la fossa, les restes humanes van ser trobades en posició fetal i els ossos es van trobar en perfecta connexió anatòmica i conservaven intactes les articulacions (fig. 2).

Els resultats de les anàlisis antropològiques han permès diagnosticar l'edat i el sexe de l'individu de Segudet. Es tracta d'una dona d'entre 30 i 35 anys. Segons les classificacions actuals de les estatures i en funció de les fórmules de Pearson[8], la dona de Segudet seria de talla baixa, de 146 cm. L'estudi dels marcadors d'estrès revelen que, malgrat el seu esquelet gràcil, presenta unes insercions musculars molt marcades, molt evidents en les extremitats tant superiors com inferiors. En el cas dels braços, les traces deixades són característiques dels individus que porten grans pesos de mida voluminosa als braços i que els fan mantenir en tensió, allunyats del cos. Per tant, es tracta d'una dona petita amb un desenvolupament muscular ja des de petita molt notable, i per tant, compensat.

La preservació de l'esquelet ha resultat bastant bona quant al nombre d'ossos recuperats, i el seu estat de conservació es pot qualificar de bo, amb algunes fractures causades per fenòmens externs. La majoria de dades morfològiques i mètriques han permès trobar un paral·lelisme clar amb individus contemporanis i geogràficament propers, a través de la comparació amb altres poblacions neolítiques. En especial recorda l'individu femení de Ca l'Oliaire[9], tant pel que fa a la tipologia i gracilitat, com per l'aspecte ritual i en general cultural. Tot i així, no ha estat possible comparar moltes de les mesures amb aquest individu, ja que l'estudi antropològic gairebé es va haver de limitar a les dades extretes *in situ* a causa del mal estat de conservació.

Pel que fa a la patologia òssia, no s'ha detectat cap tipus de lesió en l'esquelet que permeti interpretar la causa de la mort de l'individu. Quant a la patologia oral, la incidència de càries és baixa i només quant a l'esmalt dental hi ha una peça en què es va detectar una banda clara d'hipoplàsia, patologia que en aquest cas no s'ha d'interpretar com a fruit de l'estrès o la malnutrició. També l'aplanament molt marcat de les tíbies sovint s'associa a malnutrició, però en aquest cas l'aplanament tibial està associat a una robustesa muscular general. La presència de càlcul dental en totes les peces ha permès analitzar-ho microscòpicament per intentar obtenir indicadors de dieta. Aquestes anàlisis han estat realitzades als laboratoris de la Universitat de Barcelona[10] seguint els protocols establerts en treballs[11] anteriors. L'estudi del càlcul per microscò-

8. OLIVIER, G. *Pratique Anthropologique*. París, Vigot Frères Ed., 1960.

9. ALESAN, A. Annex. «Seguiment antropològic de l'excavació d'urgència de la Fossa 2 del Jaciment de Ca l'Oliaire (Begues, Berguedà). Barcelona, 1999. [Inèdit, dipositat en l'arxiu del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya]

10. L'estudi del càlcul dental ha estat realitzat pel Dr. Jordi Juan-Tresserras i el Dr. Juan Carles Matamala, de la Universitat de Barcelona.

11. JUAN-TRESSERRAS, J. *Procesado y preparación de alimentos vegetales para consumo humano. Aportaciones del estudio de fitolitos, almidones y lípidos en yacimientos arqueológicos prehistóricos y protohistóricos.* Dept. Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia, Universitat de Barcelona, 1997.

JUAN-TRESSERRAS, J. (*et alii*) «Identification of phytoliths from prehistoric human dental remains from the Iberian Peninsula & the Balearic Islands». A: JUAN-TRESSERRAS, J.; MACHADO, M. J. (ed.) *The state-of-the-art of Phytoliths in Solis Plants.* Madrid. Centro de Ciencias Medioambientales-CSIC, Monografia, 4 1997, pàg. 197-203

pia no presenta un gran nombre d'indicadors, encara que són significatius i ens permeten tenir indicis sobre la dieta d'aquest individu neolític. Cal destacar els midons de tipus *Triticeae*, característics dels cereals festucoides: blats i ordis. Recordem que aquests són presents en altres jaciments andorrans, com la Balma de la Margineda.[12] Per altra banda, també cal destacar dos microfragments alterats d'escates de ctenoides corresponents a un salmònid, probablement del tipus *Salmo trutta*, també presents a la Balma de la Margineda.[13] Finalment, destaca la presència de microcarbons associats als processos de preparació d'aliments.

L'aixovar d'acompanyament: la ceràmica i el seu contingut[14]

L'excavació arqueològica va permetre recuperar dos recipients. Un es trobava a l'interior de la tomba (recipient 1), com a part de l'aixovar funerari, mentre que el segon es va trobar a l'exterior (recipient 2).

El recipient número 1 (ue 12) (fig. 3) es va localitzar dins la ue 11 a l'interior, al costat del cap i a sobre de la mà dreta. La seva superfície ha estat mínimament allisada i té un color marró molt fosc, més vermellós cap a la base. La ceràmica queda dividida en dos registres a partir d'una carena baixa, no gaire marcada, però reforçada per una decoració amb petites incisions; el registre superior està decorat amb una línia incisa, molt fina, que dibuixa uns arcs; en els registres configurats per la línia de la carena i la dels arcs trobem tres fileres de petites incisions que van resseguint el sentit dels arcs.

El recipient número 2 (ue 28) es va localitzar a l'exterior de la tomba, dins la fossa (ue 23). Es tracta d'un vas hemisfèric, amb el llavi arrodonit i amb una forma a la base que molt possiblement devia ser arrodonida, tot i que no s'ha conservat. La superfície està allisada i ben acabada, amb un color marró molt fosc que sembla quasi bé negre; és llisa i sense decoració.

Si el segon recipient és un bol i la seva contextualització no causa problemes, la localització de paral·lels per al vas decorat ha estat una tasca difícil, ja que la datació de C^{14} situa el nostre jaciment en un moment de transició, entre la fi de l'epicardial o l'epicardial III de Vaquer[15] i el postcardial. Per aquesta raó, trobem reminiscències de decoracions amb incisions característiques del període precedent, com podem veure al Llenguadoc, en jaciments com l'Abri Jean-Cross, l'Abeurador o Campafraud.[16] Pel que fa a les formes amb carena, són atípiques en l'epicardial, però són més familiars dins dels grups postcardials, com els provençals propers i influenciats pels grups pre-Chaseen. En aquest moment cultural de darrer terç del V mil·lenni, per definició ens

12. GUILAINE, J.; MARTZLUFF, M.: *Les excavacions...* (*op. cit.*), pàg. 69, quadre 1 (vol. III)
13. GUILAINE, J.; MARTZLUFF, M.: *Les excavacions...* (*op. cit.*), pàg. 98, fig. 1, làm. III (vol. III)
14. L'estudi dels continguts ceràmics ha estat realitzat pel Dr. Jordi Juan-Tresserras i el Dr. Juan Carles Matamala, de la Universitat de Barcelona.
15. VAQUER, J. «Problematique du Neolithique Ancien» *IX Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà, (Puigcerdà-Andorra 1991)*. Andorra, 1992, pàg 60.
16. VAQUER, J. «Problematique…» *Ibid.*, p. 59.

trobaríem dins del neolític mitjà inicial (4500-3500 Cal BC), on encara es troben, encara que de manera residual, restes d'estils incisos.

Els estudis de continguts de les mostres analitzades han permès identificar en el cas del vas 1 un producte làctic amb cereals, mentre que en el cas del vas 2 s'han trobat restes atribuïbles a mel o a cera. Les mostres analitzades corresponents al recipient 1 presenten indicadors que associen el contingut a un producte làctic amb restes de cereals. La caracterització de productes làctics en recipients ceràmics és cada vegada més usual en els jaciments arqueològics.[17] Les dades obtingudes no permeten precisar el tipus de producte emmagatzemat, ja que la llet podria haver estat utilitzada de forma directa o mitjançant qualsevol dels seus derivats (mantega, nata, calostre, llet agra, formatge…).

En el cas del vas 2, l'estudi de compostos orgànics ha constatat la presència d'elements característics de la cera d'abella, com ara l'àcid ceròtic. Cal constatar que no s'hi han detectat esclereides, que solen ser característiques del residus de conserves de fruits carnosos en mel.

Fig. 3. Ceràmica amb carena baixa i decoració incisa amb pinta. (Foto: J. Aguareles / Fons PCA)

17. CAÑABATE, M. L.; SÁNCHEZ, A. «Análisis de indicadores bioquímicos del contenido de recipientes arqueológicos» a *Complutum*, núm. 6, 1995, pàg. 281-291; JUAN-TRESSERRAS, J. «Procesado y preparación…» art. cit.; JUAN-TRESSERRAS J. «Estudio analítico de los residuos conservados en el interior de recipientes y asociados a materiales de molienda y trituración» *XXII Col·loqui Internacional per l'Estudi de l'Edat del Ferro. Els productes alimentaris d'origen vegetal a l'edat del Ferro a l'Europa Occidental: de la producció al consum*. Girona. Museu d'Arqueologia de Catalunya-AFEAF, 1998; JUAN-TRESSERRAS J.; MAYA J. L.; LÓPEZ-CACHERO X. «Primeros análisis de contenidos de recipientes cerámicos del hábitat de Genó (Aitona, Segrià, Lleida)» *Estudis arqueològics i arqueomètrics, 5è Curs d'Arqueologia d'Andorra, 4t Congrés Europeu sobre Ceràmica Antiga*. Andorra la Vella. Govern d'Andorra, 1999; MAYA J. L.; LÓPEZ-CACHERO J.; JUAN-TRESSERRAS J. «Nuevos análisis de contenidos en recipientes cerámicos del hábitat de Genó (Aitona, Lleida)» *3r Congreso de Arqueologia Peninsular*. Vila-real. Setembre, 1999, pàg. 27-28.

Els ornaments: les denes[18] i els braçalets

En el decurs de l'excavació aparegueren un total de 560 denes al voltant dels canells de la dona. Per tal de caracteritzar-les mineralògicament se'n va fer una anàlisi de tipus qualitatiu, la difracció de raigs X (XRD).[19] Dins del conjunt es van poder diferenciar dos grans grups: el primer de color gris fosc, habitualment descrites com a esteatita, on trobem el quars i la moscovita, i el segon grup, amb mineralitzacions de diverses tonalitats verdes, descrites com a turqueses, identificades com a talc. Del total, 541 eren esteatita (fig. 4b) mentre que 19 eren de turquesa (fig. 4a). Les denes grises d'esteatita són discoïdals, de mida molt petita, secció plana, molt regulars, ben treballades i amb perforació centrada. Les denes de turquesa per contra són molt irregulars en el diàmetre, fruit d'un desgast desigual, i les tonalitats són variades, entre el verd i el blanc. Aquestes formacions mineralògiques fàcilment poden trobar-se en contextos propis de la cadena pirenaica. Pel que fa a les denes grises, tornem a trobar paral·lels amb el sepulcre de Ca l'Oliaire[20], on d'un nombre mínim de 232 denes se n'han identificat 176 com a moscovita, amb una morfologia molt semblant a les de Segudet.

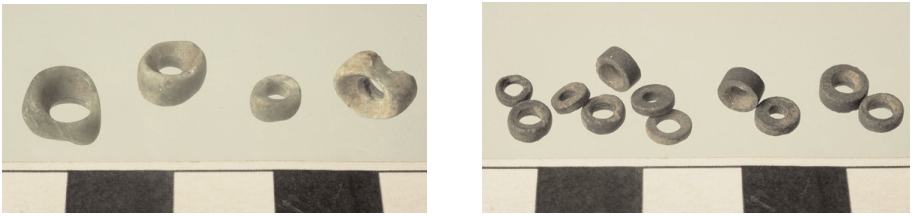

Fig. 4. Detall de les denes verdes (4a) i grises (4b). Se'n van trobar 19 de les primeres i 541 de les segones. (Foto: J. A. / Fons PCA)

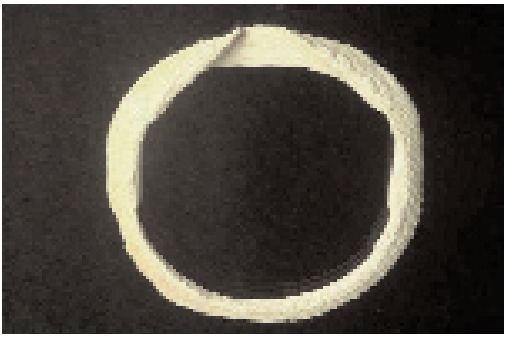

Fig.5. Detall del braçalet núm. 3, trobat al braç dret. (Foto: J. A. / Fons PCA)

18. Volem agrair a la Sra. J. Villalba les discussions sobre aquests materials i el seu ajut en la interpretació dels difractogrames.
19. Les anàlisis s'han realitzat en els Serveis Cientificotècnics de la Universitat de Barcelona, a la Unitat de Difracció de Raigs X, pels senyors Josep Bassas i Xavier Alcobé, a qui volem agrair la seva col·laboració.
20. VILLABA, J. *Memòria de l'excavació…* (*op. cit.*)

Pel que fa als braçalets, es van trobar tres anelles senceres de pectuncle (petxina) al voltant del braç dret. Igual que altres braçalets similars en contextos propers, els exemplars de Segudet són del gènere *Glycimeris glycimeris* [MARTÍN, A.; JUAN-MUNS, N. «Posición estratigráfica de los "brazaletes" de pectúnculo de Cova del Frare (Matadepera, Vallès Occidental)» *Quaderns 1985*, 71-80. Quaderns del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, Homenatge al Dr. Josep M. Corominas.] (Vegeu fig. 5.)

La majoria de troballes de pectuncles han estat recollides per Martín i Joan-Muns i Castany.[22] Els paral·lels geogràfics més propers als de Segudet els trobem a les cistes d'Astinyà (Noves, Alt Urgell), Peramola (Alt Urgell), Solans de Dalt (Ansovell, Alt Urgell), la cova de la Fou de Bor (Cerdanya), la Cova del Frare (Matadepera, Vallès Occidental) i Montjuïc d'Altès (Bassella, Alt Urgell). En un context funerari es va recuperar un conjunt excepcional de 32 pectuncles a l'avantbraç d'un individu, acompanyats de denes de variscita i altres de tonalitat negra. En un context d'hàbitat a l'aire lliure, s'han localitzat a Collet de Brics, d'Ardèvol de Pinós (Solsonès). Finalment, la troballa més recent pertany a Ca l'Oliaire (Berga), una fossa sepulcral on es van arribar a trobar fins a 18 pectuncles en un sol individu repartits entre els dos braços (8 en un i 10 a l'altre).

Com a conclusió, la presència d'objectes fets amb determinades matèries primeres i la seva distribució reforça la idea d'intercanvi social que es produeix entre els grups. L'aixovar pot tenir un valor estètic o un valor simbòlic, o fins i tot màgic; en aquests grups encara força igualitaris esdevé un element diferenciador, encara que no és obligatòriament senyal de desigualtat.[23] Per tant, tot i tractar-se d'un sol individu, creiem poder afirmar que es tractaria d'un aixovar destacable, no només per la presència d'elements fets amb matèria primera aliena a l'entorn més immediat, sinó per la presència de prop de 600 denes que formarien part de diferents polseres, entre les quals cal destacar les 19 denes verdes de turquesa.

Conclusions

Un dels objectius que es van marcar en la recerca de la tomba de Segudet era estudiar-ne tant el continent, és a dir la mateixa tipologia de la tomba, com el contingut –el mateix individu i els objectes d'aixovar personal i funerari que l'acompanyaven–. Tot i ser conscients que estem davant dels resultats d'un sol individu, creiem que

21. MARTÍN, A.; JUAN-MUNS, N. «Posición estratigràfica de los "brazaletes" de pectúnculo de Cova del Frare (Matadepera, Vallès Occidental)» *Quaderns 1985*. Banyoles. 1985, pàg. 71-80. Quaderns del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, Homenatge al Dr. Josep M. Corominas. (vol. II)

22. CASTANY, J. «El sepulcre neolític de Montjuïc d'Altés (Bassella, Alt Urgell)» *Empúries*. Barcelona. Diputació de Barcelona, núm. 48-50 (1986-89), 1993, pàg. 214-223. (vol. I)

23. NOAIN, M. J. «El adorno personal del Neolítico peninsular. Sus contenidos simbólicos y económicos» *I Congrés del Neolític a la Península Ibèrica, Gavà-Bellaterra, 1995. Rubricatum*, núm. 1, 1996, pàg. 271-278.

aquest estudi se sumarà als altres anteriors ja realitzats a la Feixa del Moro per Vives[24], i permet relacionar el nostre esquelet en el conjunt de les restes neolítiques, especialment en l'àmbit català.[25] Tot i així, la importància d'aquest estudi rau en el fet que es tracta d'una de les poques excavacions d'aquest període en l'àmbit pirinenc, on a més hem pogut datar l'individu i la seva cultura material de manera exacta gràcies al C^{14}, la qual cosa sens dubte el converteix en un punt de referència per a aquest període en aquest àmbit geogràfic.

L'estudi de la tomba de Segudet, continent i contingut, ens ha permès aproximar-nos a una inhumació individual en cista, en la qual l'individu va ser dipositat en decúbit lateral esquerre amb les cames flexionades. Es tractava d'una dona d'uns 30-35 anys, que malgrat el seu aspecte gràcil i de talla petita, presentava fortes insercions musculars, cosa que indica un desenvolupament muscular molt notable i una robustesa típica dels que porten pesos grans i de mides voluminoses als braços. Aquesta robustesa també s'ha d'atribuir a les difícils condicions de l'època i el medi, que a través de les anàlisis paleobotàniques han revelat un paisatge antropitzat, on trobem boscos amb zones obertes que devien servir tant per a la ramaderia com per als conreus incipients, però ja establerts per aquesta cronologia, testimoniats a partir de la *Cerealia*; també s'ha documentat la recol·lecció d'herbes comestibles i fruits com les avellanes, el consum de blat a través dels midons de tipus *Triticeae* i la pesca a través de les escates de peix trobades en una de les mostres de càlcul dental. Per tant, es tracta d'un grup que s'ajustaria perfectament al nou sistema econòmic del neolític, que es va imposant de manera gradual i que implicarà una antropització important del medi.[26]

Aquesta dona estava ricament ornamentada, amb tres braçalets de pectuncle i polseres de denes de talc i esteatita. La presència d'objectes fabricats amb matèries primeres alienes a l'entorn més immediat reforça la idea de les relacions entre els grups, a través del Segre, sia pel nord o pel sud, o bé a través dels diferents passos que uneixen Andorra amb l'Arièja.

Un dels elements més destacats d'aquest conjunt és la ceràmica trobada a l'interior de la tomba. És un recipient decorat amb incisions que encaixaria perfectament dins de l'horitzó epicardial si no fos perquè presenta una carena baixa i perquè aquesta *facies*, tant pel costat francès com pel català, arriba fins al 4500 aC, i la datació de Segudet (5350±40BP) se situa entre el 4300 i el 4050 Cal BC (1σ). Davant d'aquest fet, tot i la presència de pectuncles, molt freqüents dins del neolític antic, la resta dels materials no són realment determinants pel que fa a la cronologia, a excepció de les denes de turquesa, més freqüents en contextos del neolític mitjà. Per contra, la datació de

24. VIVES, E.:«La Feixa del Moro a Juberri. Antropologia de les restes neolítiques» A: *Butlletí del Comité Andorra`de Ciències Històriques*, núm. 2. Andorra, pàg. 9-13.

25. YÁÑEZ, C. *et alii*. «El món funerari...»

26. MARTÍN, A.; VAQUER, J. «El poblament dels Pirineus a l'Holocé. Del mesolític a l'Edat del Bronze» A: BERTRANPETIT, J.;VIVES, E. (ed.) *Muntanyes i població. El passat dels Pirineus des d'una perspectiva multidisciplinària*. Andorra, 1995, p. 41.

C^{14} de l'individu ens situa en un món a cavall del final del neolític antic, amb perduracions de les decoracions epicardials en jaciments d'alta muntanya, i les cultures postcardials.

El món funerari de final del V mil·lenni no es coneix encara prou bé. Resulta encara més difícil si delimitem l'àrea geogràfica a la zona dels Pirineus, on resulta quasi bé impossible, atesa la manca de troballes, i si a més tenim en compte la datació de Segudet a cavall de dos grups culturals: l'epicardial i el postcardial / pre-Chassey. En tot cas, sembla que en el V mil·lenni les sepultures individuals, o en fossa, o en caixa, es van imposant com a model, com podríem veure a partir de les sepultures de Segudet i Ca l'Oliaire.

Bibliografia

ALESAN, A. «Annex. Seguiment antropològic de l'excavació d'urgència de la Fossa 2 del jaciment de Ca l'Oliaire (Begues, Berguedà)». 1999 [Inèdit, dipositat a l'arxiu del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya]

CAÑABATE, M. L.; SÁNCHEZ, A. «Análisis de indicadores bioquímicos del contenido de recipientes arqueológicos». *Complutum*, núm. 6, 1995, pàg. 281-291.

CASTANY, J. «El sepulcre neolític de Montjuïc d'Altés (Bassella, Alt Urgell)». *Empúries*, 48-50, vol. I, (1986-89). Barcelona. Diputació de Barcelona, 1993, pàg. 214-223.

GÓMEZ, A. (coord.) *Atlas d'Andorra*. Andorra la Vella. Govern d'Andorra, Conselleria d'Educació i Cultura, 1991. [131 pàg.]

GUILAINE J.; MARTZLUFF M. *Les excavacions de la Balma de la Margineda, Monographie du site* Andorra. Govern d'Andorra, 1995 [5 volums, 1.034 pàg.]

JUAN-TRESSERRAS J. *Procesado y preparación de alimentos vegetales para consumo humano. Aportaciones del estudio de fitolitos, almidones y lípidos en yacimientos arqueológicos prehistóricos y protohistóricos*. Barcelona. Dept. Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia, Universitat de Barcelona, 1997.

JUAN-TRESSERRAS, J. (*et alii*) «Identification of phytoliths from prehistoric human dental remains from the Iberian Peninsula & the Balearic Islands». A: PINILLA, A.; JUAN-TRESSERAS, J.; MACHADO, M. J. (ed.) *The state-of-the-art of Phytoliths in Soils and Plants*. Madrid, Centro de Ciencias Medioambientales-CSIC, Monografia, 4, 1997, pàg. 197-203.

JUAN-TRESSERRAS J.: «Estudio analítico de los residuos conservados en el interior de recipientes y asociados a materiales de molienda y trituración». A: *XXII Col·loqui Internacional per l'Estudi de l'Edat del Ferro. Els productes alimentaris d'origen vegetal a l'edat del Ferro a l'Europa Occidental: de la producció al consum*, Girona. Museu d'Arqueologia de Catalunya-AFEAF, 1998.

JUAN-TRESSERRAS J.; MAYA J. L.; LÓPEZ-CACHERO, X. «Primeros análisis de contenidos de recipientes cerámicos del hábitat de Genó (Aitona, Segrià, Lleida)». A: *Estudis arqueològics i arqueomètrics, 5è Curs d'Arqueologia d'Andorra, 4t Congrés Europeu sobre Ceràmica Antiga*. Andorra la Vella. Govern d'Andorra, 1999.

LLOVERA, X. «La Feixa del Moro (Juberri) i el Neolític Mig Recent a Andorra». *Tribuna Arqueològica, 1985-86*, 1986, pàg.15-24.

LLOVERA, X.; LLUELLES, M. J.; MARTÍN, A.; MARTZLUFF, M.; ROVIRA, J. *Atles històric d'Andorra. Introducció general. La prehistòria (12000-1000 aC)*. Andorra la Vella. Govern d'Andorra, 1993 [75 pàg.]

MARTÍN, A.; JUAN-MUNS, N. «Posición estratigràfica de los "brazaletes" de pectúnculo de Cova del Frare (Matadepera, Vallès Occidental)». A *Quaderns 1985*, 71-80. Banyoles. Quaderns del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, Homenatge al Dr. Josep M. Corominas, vol. II, 1985.

MARTÍN, A.; VAQUER, J. «El poblament dels Pirineus a l'Holocé. Del mesolític a l'Edat del Bronze». A: BERTRANPETIT, J.; VIVES, E. (ed.) *Muntanyes i població. El passat dels Pirineus des d'una perspectiva multidisciplinària*. Andorra, 1995.

MAYA J. L.; LÓPEZ-CACHERO J.; JUAN-TRESSERRAS J. «Nuevos análisis de contenidos en recipientes cerámicos del hábitat de Genó (Aitona, Lleida)». A: *3r Congresso de Arqueologia Peninsular.* Vila-real. Setembre, 1999, pàg. 27-28.

MERCADAL, O. «Feixes de Cal Saurina o Solans de Dalt (Ansovell –Cava–, l'Alt urgell)». A: *XI Congrés Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà, 1998.

NOAIN, M. J. «El adorno personal del Neolítico peninsular. Sus contenidos simbólicos y económicos». A: *I Congrés del Neolític a la Península Ibèrica, Gavà-Bellaterra, 1995. Rubricatum, 1.* 1996, pàg. 271-278.

OLIVIER, G. *Pratique Anthropologique*. París. Vigot Frères Ed., 1960.

VAQUER, J. «Problematique du Neolithique Ancien». A: *IX Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà, (Puigcerdà-Andorra 1991)*. Andorra, 1992, pàg. 57-62.

VILLALBA, M. J.: «Memòria de l'excavació arqueològica de Ca l'Oliaire (Berga, Berguedà)». Generalitat de Catalunya, 2001 [inèdit].

YÁÑEZ, C.; MALGOSA, A.; BURJACHS, F.; DÍAZ, N.; GARCÍA, C.; ISIDRO, JUAN, J.; MATAMALA, J. C. «El món funerari al final del V mil·lenni a Andorra: la tomba de Segudet (Ordino)». *Cypsela*, 14, 2002.

L'estudi del càlcul dental ha estat realitzat pel Dr. Jordi Juan-Tresserras i el Dr. Juan Carles Matamala de la Universitat de Barcelona.

Volem agrair a la Sra. J. Villalba les discussions sobre aquests materials i el seu ajut en la interpretació dels difractogrames.

Les anàlisis s'han realitzat als Serveis Cientificotècnics de la Universitat de Barcelona, a la Unitat de Difracció de Raigs X, pels senyors Josep Bassas i Xavier Alcobé, a qui volem agrair la seva col·laboració.

PAPERS DE RECERCA HISTÒRICA, 1: 24-30 (2003)
Societat Andorrana de Ciències, Andorra
DOI: 10.2436/20.0110.03.25

La prestació d'homenatge: l'acte central de la senyoria andorrana

Susanna Vela i Palomares

… los dits prohòmens no ignoren, ans de cert saben que ells són vassalls de Sancta Maria d'Urgell e en aquella presten sagrament de fidelitat e no altri, e per consegüent en aquell qui en aquella presideix per e com a bisbe… (1437)

RESUM: L'aportació de la Concòrdia del 3 i 4 de juny del 1299 és important en el context de la problemàtica de la prestació d'homenatge dels andorrans al bisbe d'Urgell i al comte de Foix. L'homenatge simbolitza la definició de la senyoria d'Andorra en l'edat medieval.

L'homenatge era una cerimònia externa i ostensible per la qual, durant l'època feudal, es donava solemnitat i força als vincles de dependència entre vassalls i senyors.[1] Els andorrans havien reconegut en diverses ocasions la jurisdicció dels consenyors tot prestant l'homenatge de vassallia. Del contracte de vassallatge derivava una obligació de fidelitat recíproca, absoluta i perpètua.

La concòrdia signada pels consenyors d'Andorra que es recull en aquest paper en parla.[2] El comte de Foix, Roger Bernat III, qüestiona l'obligació que els andorrans tenen de prestar homenatge al bisbe d'Urgell, Guillem de Montcada. D'aquesta qüestió coneixíem fins ara el compromís, del 15 de juny del 1299, del bisbe d'Urgell, i en consideració al comte de Foix i per conservar les bones relacions i la pau existents entre ells, d'abstenir-se de demanar als andorrans la prestació d'homenatge en la forma antigament acostumada, sense renunciar, però, al dret d'exigir-la en el futur ni a cap dels altres drets que l'Església d'Urgell posseeix sobre Andorra.[3] Un compromís que ara pren tot el significat d'acord amb els pactes establerts a Querol el 3 i 4 de juny del mateix any.

Per entendre la reacció del comte de Foix cal fer un breu repàs de l'obligació que els andorrans tenien de retre homenatge al bisbe d'Urgell com a reconeixement de la jurisdicció episcopal sobre les Valls d'Andorra.

L'any 1133, mitjançant una indemnització de 2.100 sous, el comte d'Urgell lliura al bisbe d'Urgell tots els alous i aquells béns sotmesos a qualsevol impost, i renuncia a

1. El compromís de vassallatge neix de dos actes: l'homenatge (el vassall agenollat i les mans unides a les del seu senyor) i el jurament de fidelitat, prestat sobre els Evangelis.
2. Aquest document va ser localitzat a l'Archivo Ducal de Medinaceli per Jaume Oliver i li dono les gràcies per haver-me'l fet arribar.
3. BARAUT, C. *Cartulari de les valls d'Andorra. Segles IX-XIII*. Andorra, 1988. Vol. I, doc. núm. 139, pàg. 342-344.

tots els drets que li corresponen per ús i de llei sobre la vall d'Andorra i els andorrans. El comte d'Urgell mana als andorrans prestar homenatge i jurament de fidelitat al bisbe d'Urgell i als seus successors, i en contrapartida aquest els atorga el dret d'ús de les seves terres (*ut habeatis adempramentum in meo honore*) i els promet la seva protecció, la dels seus successors i la dels seus homes.

Aquesta venda, però, no descriu el tipus de dominació a la qual el comte d'Urgell renunciava, i sabem que de forma general els drets que deixava són els que l'Església d'Urgell exigirà als andorrans més tard, el 1162: una senyoria aloera sancionada per la voluntat d'un comte[4] i que potser explica les dificultats amb les quals els prelats urgellencs es trobaran amb els comtes de Foix i els andorrans fins a la signatura dels pariatges, al segle XIII.

Les atribucions i les característiques de l'exercici del poder episcopal a Andorra es van aclarint a la segona meitat del segle XII, moment en el qual apareixen les primeres convencions escrites, on són precisats els drets de l'Església d'Urgell, les obligacions i les prestacions feudals a les quals estan obligats els andorrans: 1162 i 1176.

L'anomenada concòrdia de 1162 posa fi a la situació de patrocini de les esglésies, de les persones i dels béns eclesiàstics que detenien els andorrans. Els andorrans reconeixen la jurisdicció del bisbe d'Urgell, i 36 homes li presten homenatge (*facimus hominaticuum propiis manibus*) i jurament de fidelitat (*et iuremus supra crucem et IV Evangelia*).[5] El 1176 tornarà a ser necessària la signatura d'un nou acord (subscrit per 380 caps de família) que, essencialment, és la ratificació de l'anterior, però amb algunes clàusules ampliades i precisades amb més exactitud (distribució del delme, primícies i lleudes).[6]

No tenim notícia que posteriorment s'haguessin celebrat acords similars, però s'han conservat diverses prestacions d'homenatge i juraments de fidelitat dels andorrans al bisbe, un procediment que era renovat després de la presa de possessió de cada nou bisbe: el 1162, els homes de la Massana juren fidelitat al bisbe Bernat Sanç i prometen observar el pacte convingut amb ell; el 1170, els andorrans juren fidelitat a Arnau de Preixens (1167-1195)[7]; el 1186 juren 180 homes (30 per cada parròquia); el 1199

4. Sembla que els comtes d'Urgell no van transferir en aquest acte els drets sobirans que haurien obtingut de Carles el Calb (843) i que aquesta renúncia no s'ha de considerar com una ruptura de tot lligam polític. El bisbe no esdevindrà sobirà, el que fa és ajuntar les prerrogatives del comte, les que tenien el 1133, a les que tenia, sense anul·lar l'autoritat comtal. La cessió que exclouria Andorra del comtat d'Urgell no fou consumada fins al XIII, després que els comtes haguessin assajat diverses vegades reactivar el principi d'un *comitivium*, una mena de supremacia territorial que hauria ensorrat els alous senyorials, dotats de plena jurisdicció. VIADER, R. *Pouvoirs et communautés en Andorre (IXè-XIVè siècle)*. Universitat de Tolosa II-Le Mirail, pàg. 147-149 (Tesi doctoral inèdita). Altres autors han valorat la renúncia de 1133 com l'acte a partir del qual el domini territorial de l'Església d'Urgell sobre Andorra esdevé jurisdiccional. BARAUT, C. «L'evolució política de la senyoria d'Andorra des dels orígens fins als pariatges» *Urgellia XI*, 1992-1993, pàg. 237.

5. BARAUT, C. *Cartulari de les valls d'Andorra...* Doc. núm. 61, pàg. 192-196. El mateix any els homes de la Massana juren fidelitat al bisbe d'Urgell de la mà del comte d'Urgell. BARAUT, C. (*op. cit.*), doc. 65, pàg. 201-202.

6. BARAUT, C. *Cartulari de les valls d'Andorra...* Doc. núm. 76, pàg. 220-226.

7. BARAUT, C. (*op. cit.*), doc. núm. 112, pàg. 275-279.

presten homenatge a Bernat de Vilamur (1199-1203) en un document en què s'al·ludeix sumàriament a tres punts essencials de la senyoria episcopal (administració de justícia, servei militar i prestacions econòmiques)[8], i el 1231, 30 representants de cada parròquia juren fidelitat a Ponç de Vilamur (1230-1255).[9]

Tots aquests actes estan concebuts més o menys en els mateixos termes i es refereixen, com a estatut bàsic, a les relacions establertes el 1162 i 1176, i podem dir que havien esdevingut els actes centrals de la senyoria andorrana.

Els prelats d'Urgell trobaran, però, certes resistències al reconeixement de la seva senyoria per part dels andorrans. El 1171, el vescomte Ramon de Castellbò és acusat per Arnau de Preixens, entre d'altres, d'haver conjurat amb els andorrans que es negaven a pagar a l'Església, i mesos després signen convinença. De fet, a Arnau de Preixens (1167-1195) li presten homenatge tres vegades (1170, 1176 i 1185). El jurament i l'homenatge dels andorrans va ser el centre d'un conflicte amb el vescomte de Castellbò el 1198:[10] els andorrans fan convinença amb Arnau de Castellbò sobre la prestació d'homenatge i fidelitat, quan el 1186 el bisbe els havia manat que no s'avinguessin a reconèixer el vescomte sense la seva voluntat. Finalment, els andorrans hauran de pagar 1.500 sous com a càstig per la seva desobediència.[11]

Al llarg del segle XIII el domini episcopal sobre les Valls d'Andorra no es qüestiona, malgrat la tendència creixent per part dels senyors de Caboet i de Castellbò a ampliar les seves atribucions a costa dels drets episcopals. Amb els comtes de Foix aquesta tendència s'accentuarà, i Roger Bernat II (1230-1241) adoptarà una actitud de franca hostilitat envers l'Església d'Urgell malgrat la prestació d'homenatge feudal als bisbes Pere de Puigverd i Ponç de Vilamur. Els andorrans seran oprimits amb tributs i exaccions, i se'ls prohibirà signar *directum et ne sequantur nos super inimicos ecclesie, et destruunt eos talliis et exactionibus, auferendo omnia bona sua.*[12] El seu fill, Roger IV (1241-1265), va continuar la mateixa dinàmica, i el 1256 el comte Àlvar d'Urgell i el seu germà Guerau de Cabrera li van cedir tots els territoris compresos en el vescomtat de Castellbò, a la comarca de l'Urgellet, entre els quals hi havia les valls de Cabó, Sant Joan i Andorra, en franc alou i lliures de qualsevol dependència feudal respecte als comtes d'Urgell.[13] La donació implicava la supressió dels drets episcopals a Andorra, i així el 1257 el comte es nega a prestar l'homenatge feudal al bisbe Abril en els termes que ho havien fet els seus avantpassats,[14] cosa que va donar lloc a un nou

8. BARAUT, C. (*op. cit.*), doc. núm. 112, pàg. 275-279.
9. BARAUT, C.(*op. cit.*), doc. núm. 111, pàg. 273-274.
10. BARAUT, C. *Cartulari de les valls d'Andorra...*, doc. núm. 88, pàg. 239-240.
11. Més tard, el 1201, els andorrans i Arnau de Castellbò pacten els drets i els serveis mutus i la forma de mantenir-los, i són aquells que tenien amb Mir Guitart de Caboet (bonos usaticos). BARAUT, C. (*op. cit.*),. doc. núm. 97, pàg. 252-254.
12. «Memorial de greuges (1241-1251)» A: BARAUT, C. (*op. cit.*), doc. núm. 114, pàg. 280-286.
13. BARAUT, C. (*op. cit.*), doc. núm. 115, pàg. 286-288.
14. BARAUT, C. (*op. cit.*), doc. núm. 116, pàg. 288-289.

procés a Roma del qual desconeixem el desenllaç final. L'any 1260 cedeix tots els seus drets a Roger Bernat III (1265-1302) sense fer cap menció al bisbe d'Urgell. Enlloc no consta que al començament del seu regnat Roger Bernat III retés homenatge al bisbe Abril pels feus de les valls de Cabó, Sant Joan i Andorra, i el 1269 el rei Joan I, a canvi de 45.000 sous, va reconèixer-li la possessió del vescomtat de Castellbò.

El 1275 el comte de Foix eximeix els andorrans de la cugúcia a canvi dels drets de justícia (encara que els andorrans no els tinguessin).[15] Després d'això i de diversos incidents la tensió va assolir el punt àlgid el 1277 (setge de la Seu d'Urgell) i fou la intervenció del rei Pere II que aconseguí aturar l'ofensiva i evitar que la Seu caigués en mans dels comtes de Foix. El 8 d'agost d'aquell any el comte es comprometia a retornar al bisbe un seguit de possessions com a penyora de 1.500 marcs de plata. No sabem si es van arribar a donar els diners ni si el comte retornà al bisbe les possessions a l'Urgell abans que el conflicte degenerés en una rebel·lió dels barons de la Catalunya nord-occidental contra Pere II, els anys 1277-1278 i 1280.

Arribem així a la signatura del pariatge del 1278, que s'acordà en el parèntesi de pau obert i confirmat pel pacte d'Agramunt amb el casament de Constança de Foix amb Jaume, el fill segon de Pere II. Pel que fa a les repercussions per a Andorra i a la ja coneguda repartició d'atribucions senyorials bàsiques (tributs, administració de justícia i servei militar), el pariatge, més que una concessió del bisbe d'Urgell al comte de Foix, és el reconeixement d'un estat de fet, i el decenni que segueix il·lustra com es van escurçar aquestes tendències generals. El pariatge va legitimar i regularitzar, i potser va reequilibrar, una situació de partida establerta des de feia més de mig segle.[16]

Després de l'excarceració de Roger Bernat III, els andorrans, pressionats pel comte, van prometre retre homenatge i jurament de fidelitat al rei Pere II abans de refusar-lo,[17] fet que va provocar noves tensions entre el bisbe d'Urgell i el comte de Foix, el 1299.

Així, el 3 i 4 de juny del 1299 Guillem de Montcada i Roger Bernat III convenen un acord relatiu per esbrinar si els andorrans han de retre o no homenatge al bisbe d'Urgell. Per discernir-ho nomenen àrbitres Guillem Arnau de Ponç, professor de lleis; Jaume Monjo, canonge d'Urgell, i Ramon Falcò. Es donen de temps fins al 29 de setembre del mateix any i acorden que aquell que no tingui raó haurà de pagar a l'altra part 2.000 morabetins d'or. Per això uns deu dies més tard el bisbe renuncia temporalment a exigir als andorrans el jurament de fidelitat i de vassallatge.

A partir d'aquest moment els textos són poc explícits a l'hora de documentar la prestació d'homenatge als bisbes d'Urgell, i suposem que seria un acte renovat després de la presa de possessió d'un nou bisbe.

El període medieval està marcat per la tendència creixent dels comtes de Foix a ampliar les seves atribucions sobre Andorra i la resistència dels prelats d'Urgell a

15. BARAUT, C. (*op. cit.*), doc. núm. 124, pàg. 299-302.

16. VIADER, R. *Pouvoirs et communautés en Andorre (IXè-XIVè siècle)*. Universitat de Tolusa II-Le Mirail, pàg. 190-202. (Tesi doctoral inèdita)

17. BARAUT, C. (*op. cit.*), doc. núm. 133, pàg. 319-320.

aquesta situació. Les hostilitats se succeiran en diversos moments i de forma intermitent, i necessitaran l'arbitratge de la corona catalanoaragonesa.[18] Aquesta situació es traduirà moltes vegades en actes unilaterals documentats des de principi del segle XV, en què els andorrans fan pública la seva queixa contra l'arbitrarietat dels dos senyors en voler exercir plenament i unilateralment la senyoria sobre Andorra.

A l'inici del bisbat d'Arnau Roger de Pallars (1437-1461), període marcat per l'absentisme del prelat de la ciutat de la Seu d'Urgell, es produeix una certa confusió sobre el règim jurídic de les Valls d'Andorra, com s'expressa en el requeriment presentat el 1437 pels síndics i procuradors de les Valls al capítol d'Urgell, davant la pretensió del comte d'atribuir-se les rendes episcopals. El capítol recorda als andorrans que l'Església d'Urgell, el bisbe i, en la seva absència, el capítol, tenen la senyoria directa sobre els andorrans i que li deuen vassallatge. Els recorda també que el comte de Foix té l'estatut de feudatari respecte al bisbe i l'Església d'Urgell, i que, finalment, el rei catalanoaragonès és l'autoritat superior, ja que Andorra es troba dins els límits territorials del Principat de Catalunya, com les terres i els llocs de Foix.[19]

18. VELA, S. «Andorra a la baixa edat mitjana (segles XIV-XV). L'estat de la qüestió» A: *Annals 1991*. Institut d'Estudis Andorrans (centre de Barcelona), pàg. 263-264. Els andorrans estaran obligats a prestar homenatge als monarques catalans malgrat la seva resistència inicial. BAIGES, I; i FAGES, M. *Diplomatari de la vall d'Andorra. Segle XIV*. Andorra. Ministeri d'Educació, Cultura i Joventut, 1993, doc. 112, pàg. 250-251 i doc. 114, pàg. 253-255.

19. VELA, S. *Diplomatari de la vall d'Andorra. Segle XV*. Andorra. Ministeri de Turisme i Cultura, 2002, doc. 45, pàg. 207-212.

1299, juny 3-4, Querol (Cerdanya)

Concòrdia signada entre Guillem de Montcada, bisbe d'Urgell, i Roger Bernat III, comte de Foix, relativa a l'homenatge degut pels andorrans al bisbe d'Urgell. Nomenen àrbitres Guillem Arnau de Ponç, professor de lleis, per part del comte de Foix; Jaume Monjo, canonge d'Urgell, per part del bisbe, i Ramon Falcò, per part d'ambdues parts, per discernir si els andorrans havien de prestar l'esmentat homenatge, sota pena de 2.000 morabetins d'or que haurà de satisfer la part que no tingui raó, tenen temps per resoldre la qüestió fins al 29 de setembre del mateix any.

A. Archivo Ducal de Medinaceli, Pallars, Llig. 26, doc. 1578 (276x254 mm)
B. Còpia del segle XVII, a l'Archivo Ducal de Medinaceli.
C. Còpia del segle XVII, a la Biblioteca Nacional de París. Col. Doat, vol. 162, fol. 77-70v

Noverint universi quod cum dominus Guillelmus de Montecateno, Dei gratia episcopus Urgellensis, recepisset ab hominibus vallis de Andorra homagium, et nobilis Rogerius Bernardi, Dei gratia comes Fuxensis, vicecomes Bearnensis et Castriboni, diceret, assereret dictum homagium fuisse receptum in grave dampnum a preiudicium suum cum episcopus vel ecclesia Urgellensis, ut ipse dicebat, non deberet homagium recipere ab hominibus dicte vallis. Tandem cum propter predictam esse parata inter eos materia dissensionis et guerre, multis intervenientibus probis viris et amicis comunibus fuit sub forma infrascripta a partibus concorditer compromissum, videlicet, quod dictus episcopus Urgellensis pro bono pacis et concordie debeat personaliter ire in valle de Andorra et ibidem vocatis hominibus dicte vallis debet in eorum presencia rogare dictum homagium et reducere ad statum in quo erat tempore quo predictum homagium recepit. Ita tamen quod dictus episcopus possit protestari de iure suo et ecclesie Urgellensis super dicto homagio prout sibi visum fuerit expedire et postea deducere dicte partes plenam, meram et liberam potestatem magistro Guillelmo Arnaldi de Ponce, legum professori, pro parte comitis supradicti, ac Iacobo Monachi canonico Urgellensi, pro parte dicti episcopi et ecclesie Urgellensis, ac nobili Raimundo Fulconis a partibus comuniter electo, pro ipsis tres vel duo ex eis tanquam veri arbitri possint cognoscere, inquirere et determinare secundum ius ac episcopus et ecclesia Urgellensis debeat, possit et consueverit recipere homagium ab hominibus dicte vallis quod dictus episcopus possit ex nunc libere recipere dictum homagium ab hominibus supradictis absque aliqua condicione comitis supradicti. Et quod etiam comes, si opus fuerit, teneatur iurare episcopum memoratum ad cogendum homnies dicte vallis ut prestent homagium supradictum et libere et pacienter prestent homagium supradictum et libere et pacienter promitere quod idem episcopus eos cogere valeat per se ipsum. Et si quod per dictos arbitros vel duos ex eis pronunciatum fuerit quos dictus episcopus et ecclesie Urgellensis non possit nec debeat nec consueverit recipere dictum homagium a dictis hominibus dicte vallis quod dictus episcopus et ecclesia Urgellensis ex tunc postquam dicti arbitri vel duo ex eis sic contra ipsum pronunciaverint non possit nec debeat recipere dictum homagium ab hominibus dicte vallis, dantes partes predicte eisdem arbitris plenam et liberam potestatem procedendi

in causa et cognicione predicta omnibus diebus, tam feriatis quam non feriatis, et in omni loco quem omnes vel duo ex dictis arbitris vel nobilis Raimundus Fulconis solus duxerint vel duxerit assignandum. Et quod etiam dicti arbitri vel duo ex eis possint cognoscere, inquirere, procedere et determinare dictis partibus presentibus et earum altera vel ambabus per contumaciam absentibus, promittentes partes predicte per firmam et sollempnem stipulacionem sub pena duorum milium morabetinorum auri aplicandorum parti obedienti quod dictum et pronunciacionem dictorum arbitrorum vel duorum ex eis observabunt et emologabunt et in nullo per se vel per alium contravenient, obligantes especialiter et expresse omnia bona sua mobilia et immobilia ubicumque existencia dicto Raimundo Fulconis pro pena predicta solvendi et pro tenendis, complendis et observandis omnibus et singulis supradictis. Fuit actum etiam inter partes quod potestas dictorum arbitrorum vel duorum ex eis duraret tantummodo usque ad instans festum Sancti Michaelis septembris.

Fuit actum hoc apud locum vocatum Cheroll, in Ceritania, die IIa nonas iunii, anno Domini M° CC° XC° VIIIIo.

Testes huius rei sunt: dominus Petrus Bernardi de [Asuana], Petrus de Iosa, Dalmacius de Palaoll, Raimundus de Montelario et Raimundus de Iasa, milites, Bernardus de Portella, archidiaconus de Cerch in ecclesie Urgellensis, Raimundus de [Murero] et Raimundus Catelli canonici Urgellensis, et Arnaldus Guillelmi, notarius publicus tocius terre dicti comitis Fuxensis.

Ego, Guillelmus Cog, publicus Podioceritani notarius, supradictis omnibus presens interfui et de mandato dictorum partium premissa pmnia scripsi et in publicam formam redegi signoque meo signavi.

PAPERS DE RECERCA HISTÒRICA, 1: 31-40 (2003)
Societat Andorrana de Ciències, Andorra
DOI: 10.2436/20.0110.03.26

Ramaderia i comerç exterior al segle XVIII

David Mas i Canalís

RESUM: L'estudi del comerç amb Espanya i França durant el segle XVIII palesa la manca de documentació escrita. Aquest segle presenta la substitució dels privilegis duaners senyorials per uns instruments duaners estatals: *arrest* i *sentència*. Aquest canvi incideix en la relació entre els grans propietaris ramaders i la resta de la població andorrana, que té el contraban com a activitat complementària.

L'exportació de bestiar

Dintre de l'activitat ramadera el comerç exterior jugava un paper de notable importància, sobretot amb relació als èquids. Els beneficis obtinguts en l'exportació d'animals constituïen una notable font d'ingressos, tant per als grans ramaders com per als propietaris de tipus mitjà. El principal producte d'exportació eren les mules, que podien haver estat criades a Andorra o bé importades de França amb la intenció de, posteriorment, procedir a vendre-les a Catalunya.

Els principals centres d'intercanvi als quals els ramaders andorrans portaven a vendre els seus animals eren les fires catalanes, entre les quals destacaven la de Verdú, que tenia lloc, aproximadament el 26 de març i que era la més important; la de Santa Coloma de Queralt, el 28 de maig; la de Salàs, al Pallars, i la de Guissona, per Tots Sants; aquesta darrera estava dedicada al bestiar boví, mentre que a les altres s'hi portava el mulatí.

Malgrat aquesta importància, l'estudi del comerç exterior presenta la dificultat de la manca de dades que permetin quantificar-lo i conèixer-ne el volum de forma concreta, ja que en ésser una activitat privada i haver-hi l'hàbit de fer els tractes de paraula, ha deixat molt poc rastre documental. La principal font documental, d'origen privat, és l'arxiu de la casa Areny-Plandolit d'Ordino, on s'han conservat els llibres de comptabilitat d'un important ramader andorrà, Guillem Areny Torres, però que malauradament només abasten un curt període de temps, que va de final del segle XVII a les primeres dècades del XVIII. En aquests llibres, l'esmentat ramader va anotar-hi de forma detallada el nombre de caps de bestiar de la seva propietat o d'altres particulars que traslladava a Catalunya per vendre'l a les diferents fires, amb la ressenya de les quantitats que n'obtenia. Donem tot seguit diverses mostres d'aquesta activitat comercial extretes dels esmentats llibres de comptes.

L'any 1696 Guillem Areny es va traslladar a la fira de Verdú amb trenta-quatre caps de bestiar mular destinats a la venda. Per tots va obtenir un total de 2.122 lliures, una xifra força elevada per l'època. No tots els animals eren propietat seva: tres eren de Joan Rossell i Pal, de Nicolau Areny i de Joan Pere Armany, ramaders de nivell mitjà de la mateixa parròquia d'Ordino. Aquell any, a la fira de Santa Coloma, va vendre quatre matxos per 240 lliures. A la mateixa fira hi va portar bestiar oví, dos crestons venuts per vuit lliures i cinc sous cada un, i 139 ovelles, venudes a un preu de tres lliures i dos sous per cap; va obtenir en total 437 lliures. Juntament amb els comptes detallà les circumstàncies del viatge, els llocs de pas i les despeses que aquest comportà,

que van ser de tres lliures i tres sous per al desplaçament i d'onze lliures per al pagament de drets de pas a la duana.

El 1700 va portar a Verdú un total de quaranta-cinc caps de mulatí, dels quals vint-i-cinc eren propis i la resta de dos ramaders: tres de Miquel Moles i disset de Miquel Babot; d'aquests darrers, tretze eren d'origen francès. De tots plegats en va poder vendre divuit i va obtenir 1.533 lliures i un sou.[1] Les despeses de desplaçament i pagament de drets de pas a la duana van ascendir a 57 lliures. Per la Quaresma del mateix any va portar a la fira de Santa Coloma onze matxos, i en va vendre sis per 322 lliures i 15 sous. Aquell any els beneficis van ser més reduïts que els anteriors. No queden clares les causes concretes, però és possible que la fi de la guerra que aquells anys enfrontava França i Espanya suposés una reducció de la demanda d'animals. Pel que fa al bestiar oví, va vendre a Guissona quinze crestons per 43 lliures, dos sous i sis diners (2 lliures, 12 sous i 6 diners el cap) i 482 moltons per 1.718 lliures (2 lliures i 13 sous per cap). A més, també, va vendre per compte aliè quinze ovelles i vuit moltons que eren de sis petits propietaris i vint-i-cinc cabres (1 lliura i 9 sous el cap), del propietari de la casa Rossell d'Ordino.[2]

Amb l'esclat de la guerra de Successió a Catalunya es va incrementar la demanda de bestiar i aquesta situació resultava favorable per al comerç, ja que s'incrementava la demanda. Això ho van aprofitar els ramaders andorrans, que van augmentar el volum de vendes, tant si es tractava de bestiar propi com importat de França. Per poder mantenir aquesta activitat en temps de guerra, igual que passava per practicar la transhumància, els ramaders havien de demanar a les autoritats catalanes i espanyoles autoritzacions especials, o passaports, que els permetessin continuar travessant la frontera amb els animals sense que això suposés la ruptura de la situació d'Andorra com a país neutral.

La reexportació de bestiar francès, tant de forma legal com fraudulenta, esdevenia especialment lucrativa en períodes de bel·ligerància entre França i Espanya, ja que llavors es produïa la total interrupció de les relacions comercials entre les dues nacions en guerra, i Andorra, gràcies als privilegis i passaports de què disposava, esdevenia un punt de lliure pas comercial per a la transacció d'aquesta mena de productes entre les dues vessants del Pirineu.

Pel que fa al bestiar francès, les autoritats catalanes fins i tot van afavorir-ne l'entrada a Catalunya, en autoritzar-ne el pas per la duana sense haver de pagar drets de pas. D'aquesta actitud n'és una mostra el passaport atorgat l'any 1706 per l'arxiduc Carles d'Àustria, en el qual, en resposta a una demanda del síndic general, es dóna l'autorització a

1. Lliures, sous i diners eren les monedes comptables a l'Andorra del segle XVIII. Una lliura es dividia en vint sous i cada sou en dotze diners. És difícil establir equivalències del valor de la lliura a la moneda actual, però algun element comparatiu ens pot aportar alguna orientació. Una casa ja construïda podia valdre entre 100 i 120 lliures, i el salari anual d'un metge era de 100 lliures, amb el qual subsistia una família durant un any. Quan al segle XIX es va passar de la lliura a la pesseta, l'equivalència establerta era d'una lliura igual a 2.666 pessetes.
2. Arxiu de la casa Areny-Plandolit, llibre núm. 49 (Arxiu Històric Nacional).

quatre ramaders andorrans per introduir a Catalunya, per a la venda a la fira de Verdú, cinquanta-quatre caps de bestiar mulatí, comprats a França i criats a Andorra, sense haver de pagar drets. (Es tractava de Martí Bonet, amb divuit mules; Antoni Pal Mitjavila, amb quinze; Macià Babot, amb dinou, i Esteve Tomàs, amb setze).[3]

Seguint amb Guillem Areny, aquest traslladà a la fira de Santa Coloma, per a la venda, un total de cinquanta-una mules, de les quals trenta-dues eren seves, divuit del propietari de casa Teixidor de Sispony i una del de casa Fijat de Llorts.[4]

L'any següent, el 1710, Guillem Areny, juntament amb Joan Antoni Torres d'Encamp, va obtenir de les autoritats catalanes un passaport pel qual se'ls autoritzava a introduir a Catalunya la quantitat de 145 mules, part de les quals eren franceses. Un passaport similar va ser atorgat a d'altres particulars de les Valls d'Andorra.[5] De les referides mules, setanta-nou van ser exportades per Guillem Areny, i en va vendre quaranta-set a Santa Coloma. Sis eren del propietari de casa Teixidor de Sispony i una d'un altre particular (Jan de l'Evesque). La resta, trenta-dues, les va vendre a Verdú; vint-i-quatre eren seves i vint de Teixidor.[6]

Hem pogut veure exemples de com els animals portats a les fires catalanes no sempre eren andorrans, sinó que de vegades s'hi afegien mules franceses que havien estat adquirides en poblacions del sud de França, amb la qual cosa hi havia, pel que fa a aquest bestiar, un corrent comercial en sentit nord-sud en el qual els ramaders andorrans actuaven d'intermediaris.

El comerç de bestiar francès no sempre era efectuat per ramaders; de vegades estava en mans de mers comerciants, que s'organitzaven en el que s'anomenava *companyies de negoci*, associacions formades per diversos membres en les quals cada soci aportava una part del capital destinat a l'adquisició de mules o d'altres productes a França, per procedir, després, a vendre-les a Catalunya. A l'arxiu de casa Guillemó d'Andorra la Vella s'ha conservat documentació que ens narra l'actuació d'un d'aquests comerciants. L'any 1790, Francesc Dalleres d'Escaldes va lliurar al seu fill, Francesc Dalleres i Areny, la quantitat de tres-centes lliures "per començar sa carrera de negoci". Aquest les va invertir a formar una societat comercial amb Romà Durant que es dedicava a negocis d'importació i exportació que li van reportar un benefici de mil cinc-centes lliures. Posteriorment va formar una companyia de negoci amb Francesc Dalleres Bons i Antoni Fiter; però amb ells els negocis no van anar tan bé i van perdre grans sumes de diners en la compra de mules a França. Finalment, l'any 1800, els tres socis van ser empresonats a la vila de Montblanc, acusats de contraban, a la vegada que els confiscaren les mules i les mercaderies d'origen francès que hi havien transportat, tot per valor de 1.300 lliures, part de les quals havien quedat a deure a França en el moment de l'adquisició.[7]

3. Arxiu de les Sis Claus, document núm. 882 (Arxiu Històric Nacional).
4. Arxiu de la casa Areny-Plandolit, llibre núm. 50 (Arxiu Històric Nacional).
5. Arxiu de les Sis Claus, document núm. 1251 (Arxiu Històric Nacional).
6. Arxiu de la Casa Areny-Plandolit, llibre núm. 50 (Arxiu Històric Nacional).
7. Arxiu de la Casa Guillemó, document núm. 31.

Aquest era precisament l'aspecte més conflictiu de les relacions comercials d'Andorra amb els veïns França i Espanya. Tot sovint les mules franceses eren declarades com a andorranes, a fi de defraudar la hisenda espanyola i no haver de pagar la diferència tributària que hi havia entre els productes originaris d'Andorra i els provinents de França. Serà a l'entorn d'aquesta problemàtica que girarà tota la qüestió de la renovació dels privilegis duaners d'Andorra per part espanyola durant el segle XVII, en esdevenir l'administració borbònica molt menys permissiva que la que hi havia hagut fins aleshores.

Les franquícies duaneres amb Espanya

El tràfic d'importacions i exportacions a través de la frontera hispanoandorrana era regulat per una sèrie de privilegis duaners, d'origen medieval, atorgats i successivament renovats pels reis catalans i posteriorment pels monarques espanyols i les autoritats politicoadministratives de Catalunya. En aquests privilegis s'establien les condicions d'importació i exportació de mercaderies per part dels andorrans en règim de franquícia duanera, amb una especial atenció al comerç de bestiar. En cas de guerra entre França i Espanya, hom demanava privilegis de tipus puntual que autoritzaven els andorrans a continuar comerciant entre ambdós països malgrat l'estat de guerra, sense que això impliqués perdre la consideració d'Andorra com a país neutral; un exemple n'és l'atorgat pel duc de Medina Sidonia l'any 1692.[8]

Un dels privilegis més antics era l'atorgat pel rei d'Aragó Joan el 26 de setembre del 1391. En època moderna van ser renovats successivament per l'emperador Carles I, el 1535; pel rei Felip II, el 1588; per Felip III, el 1599, seguits dels seus successors, fins que ja entrat el segle XVIII, ho foren, també, pel pretendent a la corona espanyola, l'arxiduc Carles d'Àustria.[9]

A principi del segle XVIII el comerç andorrà es basava encara en aquests privilegis. S'hi establia el lliure pas de mercaderies pròpies d'Andorra per la duana sense haver de pagar cap mena de drets, tret d'unes petites quantitats que foren fixades per un oïdor de la Reial Audiència de Barcelona a començament de segle. En aquesta sentència s'establia que els productes andorrans, i en concret el bestiar, havien de pagar sis sous per a les mules i tres per als cavalls com a drets al "General", és a dir, a la Generalitat de Catalunya; si el bestiar era d'origen francès, s'havia de pagar, a més d'aquest tribut, un altre que consistia en les mateixes quantitats de drets de guerra o drets al rei, i que era conegut amb el nom de *drets de nova ampra*.[10] Si fem una relació de l'import d'aquest tribut amb el preu de venda que hem vist que tenien els animals (entre noranta i cent lliures), trobarem que resultava força reduït i que aquests sis sous equivaldrien aproximadament a un 0,2 per cent del guany obtingut per la venda de l'animal.

8. Arxiu de les Sis Claus, document núm. 1118 (Arxiu Històric Nacional).
9. Arxiu de les Sis Claus, document núm. 1223 (Arxiu Històric Nacional).
10. Arxiu de les Sis Claus, document núm. 1547 (Arxiu Històric Nacional).

Aquest sistema tributari es va mantenir fins a l'any 1728, quan amb l'aplicació del decret de Nova Planta a Catalunya les autoritats espanyoles van considerar anormal el tracte donat a Andorra i van decidir aplicar als comerciants i tractants de bestiar andorrans els mateixos barems tributaris que s'aplicaven a la resta de Catalunya. Per una ordre donada el 29 de maig del 1728 es manava als duaners de la Seu d'Urgell que cobressin els drets de duana als andorrans en la mateixa quantia amb què s'aplicaven als francesos o als catalans, i que consistia en un deu per cent del valor de tot producte que entrés a Catalunya, amb particular atenció al bestiar.[11]

Si de nou tenim present el preu mitjà a què eren venudes les mules, l'aplicació d'aquesta ordre suposava passar de pagar sis o dotze sous, a pagar-ne uns dos-cents (10 lliures), és a dir l'anterior tribut quedava multiplicat, aproximadament, per trenta.

Per part de l'administració espanyola, aquesta mesura pretenia ser una forma d'eradicar les defraudacions que es feien a la hisenda espanyola declarant com a andorrans animals comprats a França. A través de la correspondència de l'època es pot observar com, al mateix temps, es tractava també d'una represàlia contra el contraban de tabac efectuat per andorrans i que en aquells moments prenia cada cop més relleu.

Les autoritats andorranes no van trigar a reaccionar. Poc després, el síndic general, Guillem Areny Teixidor, presentava un recurs contra aquesta ordre en què argumentava que Andorra era com una petita part de Catalunya i sol·licitava que el bestiar andorrà satisfés únicament la petita quantitat que es pagava fins llavors, els esmentats sis sous. Proposava que s'apliqués el que ja s'havia fet en temps del duc de Medina Sidonia, quan aquest va ocupar el càrrec de capità general de Catalunya a final del segle XVI, que consistia a presentar a la duana certificats d'origen en els quals es donava fe que els animals eren propis d'Andorra, a fi de distingir-los del bestiar francès.

Davant el recurs presentat pel síndic, l'intendent de Catalunya, Antoni Sartine, l'any 1729, va acordar ajornar l'aplicació del tribut del deu per cent fins a prendre una resolució definitiva; fins que aquesta no fos presa, es passaria a aplicar les dues taxes anteriors, la del "General" i la de "guerra" a tot el bestiar, sense distinció d'origen.[12]

Les negociacions que van seguir van ser llargues i difícils, i fins i tot, el bisbe d'Urgell, Simeó de Guinda i Apeztegui, hi va intervenir intercedint a favor d'Andorra.

Finalment el 21 de juny del 1731 l'intendent de Catalunya, Antonio Sartine, va promulgar la sentència que quedaria com a definitiva i que va rebre el nom de *Sentència de manutenció*. S'hi establia el següent:

- En primer lloc, Andorra quedava lliure de pagar drets d'entrada o sortida per a tota mena de productes, menys els destinats o provinents de França.
- Els productes que eren originaris de França, per entrar a Catalunya haurien de pagar un tribut del deu per cent del seu valor a la duana espanyola.

11. Arxiu de les Sis Claus, document núm. 1547 (Arxiu Històric Nacional).
12. Arxiu de les Sis Claus, document núm. 1547.

- Els síndics havien de lliurar un certificat d'origen a tota persona que volgués entrar a Catalunya mercaderies o bestiar, en què s'indicava el nom del conductor o del traginer, i la qualitat i quantitat del gènere, i es garantia que es tractava de productes propis del país.
- Quan el comerç era en sentit invers, havien de lliurar un certificat en què es donava fe que els productes que es treien de Catalunya eren per al consum interior d'Andorra.
- La presentació dels certificats s'havia de fer als duaners de la Seu d'Urgell.
- Per evitar fraus i garantir l'honestedat de l'actuació dels síndics, aquests havien de prestar jurament als sotsdelegat del Corregiment de Puigcerdà, el qual el trametria a l'intendent general.
- Per últim un cop al mes havien de presentar una relació del bestiar a Andorra.[13]

No tenim constància documental que aquestes dues darreres condicions arribessin a portar-se a la pràctica, però sí que ho feren la resta. Transcrivim a continuació un fragment de la sentència, que fa expressa referència al bestiar mular i cavallí, en la qual queda palesa l'opinió de l'intendent Sartine pel que fa a la introducció en forma de contraban d'animals originaris de França:

[…] Otro si, y finalmente, que respecto de ser muy disonante e impropio que una vez reputada la Valle en quanto a la introducción de los productos y géneros procedentes de ella y saca de los que necesita para su uso y conservación por miembros y parte de Cataluña, satisfagan los vecinos y moradores de dicha Valle derecho alguno por el ganado mular y caballino, que nacido, criado y pastado en los territorios de dicha Valle se introdujere dentro el Principado de Cataluña, como, y así mismo, repugnante que dicho ganador mular y caballino que naciere, criare y pastare en los dominios de Francia deje de satisfacer íntegros los derechos debidos a su Majestad, siempre que se introduzca por la Valle a esta provincia. Dijo su Señoría que debía mandar y mandó que por ahora y pendiente este pleito, hasta que otra cosa se provea, se entienda y repute, franco y libre de todos los derechos el dicho ganado mular y caballino, que, nacido, criado y pastado en dicha Valle, se introdujere con certificaciones del citado Síndico o Procurador General en este Principado, y que deba pagar todo el rigor de los derechos el ganado de dichas especies que habiendo nacido y criado en Francia se introduzca en Cataluña, y a fin de cautelar los fraudes que pudieran hacerse contra la Real Hacienda, introduciéndose ganado de dichas especies, recién nacidos o ya criados en la Valle, connaturalizados en ella para entrarlos después en Cataluña francos de derechos a título de ser procedentes de la Valle, será de la obligación del Síndico o Procurador General remitir al Administrador de la Aduana de la Seo de Urgell a fin de cada mes un manifiesto puntual de todo el ganado mular y caballino que entrare de Francia a la Valle […].[14]

13. Arxiu de les Sis Claus, document núm. 1755.
14. Ídem.

A partir del moment d'aplicació d'aquesta sentència, a la duana espanyola es va començar a fer una distinció clara entre el bestiar propi del país, que quedava lliure del pagament de drets de pas, i el bestiar francès, que hauria de pagar a la duana com si entrés directament des de França. La distinció es feia mitjançant l'esmentada presentació de certificats d'origen. Dintre de l'administració andorrana es va establir que no disposar del certificat corresponent seria sancionat amb el cot de terra.[15]

La sentència va ser considerada gravosa per als andorrans, ja que limitava el comerç de bestiar francès. La conseqüència immediata va ser l'increment del nombre d'animals presents al país, observable en l'evolució del nombre de *metedors* declarats a l'hora de fer els comptatges destinats a fer el pagament de la quèstia.[16] Res no garanteix que tots els animals declarats en propietat pels ramaders andorrans en aquests comptatges fossin nascuts a Andorra. Hi ha dues possibilitats: o a l'hora de pagar la quèstia declaraven conjuntament animals francesos i andorrans, o bé van augmentar la cria de bestiar dintre d'Andorra per compensar les dificultats que a partir de la sentència comportava reexportar animals prèviament adquirits a França.

També cal indicar que aquesta sentència, des del primer moment, va ser utilitzada per l'intendent Sartine com una forma de pressió política contra les autoritats andorranes per tal d'eradicar del país el contraban de tabac. Fins i tot a principi de la dècada de 1730 va arribar a amenaçar de retirar l'exempció de pagament a la duana aplicada al bestiar andorrà si des de dintre d'Andorra no es prenien mesures contra els tabaquers. Això va obligar el Copríncep episcopal a presentar-se a Andorra per dirigir personalment la destrucció de les plantes de tabac, actuació que va acabar amb una revolta popular el 1734 (Mas, 1986: 141-154).

Anys més tard, en el darrer quart de segle, hi va haver un nou intent de les autoritats espanyoles de retirar les franquícies duaneres que tenien les Valls d'Andorra. En aquesta ocasió el motiu era el desig d'impedir l'extracció de moneda d'Espanya que comportava l'important volum del comerç andorrà. El 15 de juliol del 1784 una reial cèdula ordenava als administradors de la duana de la Seu d'Urgell cobrar per tots els productes introduïts pels andorrans els mateixos drets d'entrada que es cobraven als estrangers.[17] El Consell General va presentar un recurs contra aquesta ordre. El principal argument feia referència a la repressió que tant el Consell com els veguers estaven

15. *Cot de la terra* era el nom que rebien les sancions econòmiques imposades pel Consell de la Terra o Consell General per l'incompliment de les seves resolucions.

16. La quèstia era el tribut que rebien els dos consenyors dels andorrans. Era recaptat pels comuns entre totes les cases de cada parròquia, a partir del recompte efectuat cada dos anys de diferents unitats impositives: els *metedors de pa* (totes les persones que havien fet la comunió), els *metedors de peu rodó i de peu forcat* (el bestiar gros) i les *averies* (el bestiar menut). També s'hi comptava el nombre de cavallons de cereal produïts, amb una equivalència de 120 cavallons per metedor, tot i que els cavallons representaven una part insignificant de l'impost (López, Peruga i Tudel, 1988:85). Atesa la poca variabilitat de la població i el poc pes dels cavallons en el tribut, la principal variable en el pagament de la quèstia és precisament el nombre d'animals, ja siguin menuts (*averies*) o grossos (*metedors*), amb la qual cosa en aquests comptatges es disposa d'un font d'informació, sinó precisa, sí orientativa de l'evolució de la cabana ramadera.

17. Arxiu de les Sis Claus, document núm. 1835.

exercint contra els contrabandistes de tabac a dintre mateix de les Valls. En resposta a aquests recurs, el monarca espanyol, Carles IV, en un decret de l'any 1785 autoritzava els andorrans a continuar comerciant amb les mateixes condicions establertes per la sentència de manutenció del 1731, i sempre que la moneda extreta fos plata menuda.[18] El cert és que a tot el llarg del segle es fa palès que a l'interior mateix d'Andorra hi ha un conflicte d'interessos entre els tabaquers, que solen ser pagesos de classe baixa o immigrants, i els grans propietaris ramaders, als quals convenia mantenir bones relacions amb l'Estat espanyol a fi de preservar els privilegis duaners sobre els quals es basava el comerç de bestiar. Un conflicte que en ocasions portarà el Consell General, controlat pels grans propietaris, a emprendre accions contra els contrabandistes des de l'interior del país, sobretot en aquells moments en què calia procedir a la renovació dels esmentats privilegis (Mas, 1986: 141-154).

Els privilegis francesos

Per la part de França, el lliure comerç de productes es basava, també, en privilegis. En aquest cas van ser, originàriament, atorgats pels comtes de Foix, després els reis de Navarra i més tard pels monarques francesos. En aquests privilegis es declarava als andorrans lliures del pagament de drets d'entrada o sortida a la duana, drets de pontatge o del pagament de la lleuda al pas per les poblacions franceses. Que per part de França es donés aquest tracte de favor a Andorra era degut al fet que la consideració que els andorrans, en pagar la quèstia al consenyor francès, actuaven com a súbdits seus, i com que aquest tribut era considerat suficient, mentre el paguessin, no els calia haver de contribuir amb cap altra mena d'impost.

A l'inici del segle XVIII encara era vigent la renovació d'aquests privilegis feta pel rei Lluís XIV l'any 1644, i ratificada el 1705.[19] El seu successor, Lluís XV, els va renovar en unes "lletres patents", el 1725.[20]

La situació, però, va canviar l'any 1767, quan França va procedir a fixar una sèrie de limitacions al lliure comerç per part d'Andorra. La causa d'aquest canvi d'actitud van ser les importacions de cereals: els anys 1763 i 1764, Andorra va patir una gran manca de blat i va haver de recórrer a comprar-ne a la població francesa de Tarascó, on van voler cobrar drets de duana. A partir d'aquí es va iniciar un litigi que va ser necessari portar davant la Cort francesa, a París.

El resultat d'aquest litigi va ser el document conegut com a *Arrest del Consell del Rei*, fet a París el 1767, en el qual s'establia fins a quines quantitats anuals els andorrans podien extreure determinats productes de França sense haver de pagar drets de

18. Arxiu de les Sis Claus, document núm. 1855.
19. Arxiu de les Sis Claus, document núm. 1588.
20. Arxiu de les Sis Claus, document núm. 1428.

duana. Donem a continuació la relació de les limitacions que afecten la ramaderia, que són les que aquí ens interessen:
- 40 mules o animals del treball
- 30 mules joves
- 30 parells de bous per al treball del camp
- 200 porcs
- 1.200 caps de bestiar de llana
- 20 eugues
- 40 vaques

A més, aquest comerç havia de seguir les condicions següents:
- Els productes havien d'estar destinats al consum i ús a l'interior d'Andorra.
- En el moment d'extraure'ls de França s'havien de declarar al despatx de la duana.
- Calia presentar un certificat del síndic en què s'indiquessin les quantitats de gra, bestiar i altres mercaderies que eren necessàries al país.
- S'havia de presentar un altre certificat en què es garantís l'arribada dels productes a la seva destinació, és a dir, Andorra.
- Tots els productes que sobrepassessin les limitacions establertes havien de pagar tots els drets de duana.
- En cas d'infracció, la sanció consistia a pagar quatre vegades els drets corresponents.

Cal suposar que les limitacions posades per aquest arrest devien afectar en bona mesura el comerç de bestiar francès cap a Catalunya a través d'Andorra, ja que fins aleshores els marxants de bestiar andorrans havien pogut introduir al país animals francesos a voluntat, sense cap mena de límit, mentre que a partir d'aquest moment el nombre de mules que s'autoritzava a entrar-hi quedava reduït a un total de setanta caps, entre animals adults i joves. Una conseqüència immediata d'aquesta limitació es pot observar en la reducció del nombre de *metedors* declarats en les relacions del pagament de la quèstia pels ramaders andorrans els anys que van seguir a la seva aplicació. Això confirmaria la hipòtesi que part del bestiar declarat a l'hora de comptar els *metedors* per al pagament de la quèstia era d'origen francès.
Deu anys més tard, el 1777, el rei de França, Lluís XVI, va renovar els privilegis d'Andorra, tot mantenint les limitacions establertes en l'arrest de 1767.[21]
Quan a final de segle a França va esclatar la Revolució, en els primers moments no va afectar Andorra, i trobem que el 24 de setembre del 1792 una sentència donada pel Consell del departament de l'Arièja acceptava com a bones i vigents les condicions comercials fixades per l'arrest del 1767.[22]

21. Arxiu de les Sis Claus, document núm. 1421.
22. Arxiu de les Sis Claus, document núm. 1914.

Va ser l'any següent, el 1793, quan es va produir la ruptura de relacions polítiques i comercials entre França i Andorra. Les autoritats franceses revolucionàries van considerar el vincle de vassallatge que hi havia entre Andorra i el rei de França com una reminiscència feudal, i per tant, es van negar a cobrar la quèstia, a la vegada que eren retirats els privilegis de franquícia duanera de què gaudia Andorra.

Les conseqüències van ser força negatives: pràctica desaparició de les importacions de bestiar francès, tant menut com gros; dificultats a l'hora de comprar mules franceses per comerciar amb Espanya; un notable augment del preu de venda de la carn; reducció del preu de venda dels cortons comunals, sobretot a les parròquies altes, ja que no es podia conllogar bestiar francès, i reducció del nombre de *metedors* i *averies* a totes les parròquies.

Això va deixar l'economia andorrana en una situació particularment greu i els prohoms andorrans, tant des del Consell General com a títol privat, van iniciar de manera immediata negociacions per obtenir el restabliment dels privilegis i del consenyoriu francès. Al capdavant de les negociacions hi havia un dels principals propietaris d'Andorra, Guillem Areny i Solà, representat pel seu administrador, Mn. Joan Puig.[23]

A la fi, atenent la demanda de les autoritats andorranes, l'emperador Napoleó I, per un decret del 27 de març del 1806, va acceptar de nou el pagament de la quèstia com a Copríncep d'Andorra, a la vegada que es restablien les relacions comercials en la forma que tenien abans de la Revolució, és a dir en les condicions fixades per l'arrest del 1767 (Morell, 1976).

Bibliografia

MAS i CANALÍS, D. «La repressió del cultiu i contraban del tabac al segle XVIII». A: *Butlletí*, núm. 1, 1986, pàg. 141-153. Andorra. Comitè Andorrà de Ciències Històriques.

MORELL i MORA, A. «Andorra a la segona meitat del segle XVIII» A: *Quaderns d'Estudis Andorrans*, núm. 1, 1976, pàg. 39-64. Andorra. Cercle de les arts i les Lletres de les Valls d'Andorra.

23. Arxiu de la casa Areny-Plandolit / Sèrie de correspondència de Mossèn Joan Puig / Arxiu Històric Nacional.

PAPERS DE RECERCA HISTÒRICA, 1: 41-81 (2003)
Societat Andorrana de Ciències, Andorra
DOI: 10.2436/20.0110.03.27

Viatge del primer periodista català a Andorra

La revolució d'Andorra vista per Valentí Almirall per al "Diari Català"

Josep M. Figueres

RESUM: L'aportació dels articles periodístics del periodista i polític català Valentí Almirall, les opinions i la visió d'Andorra de les darreries del segle XIX són el nucli de l'article, en què es contextualitza la figura d'Almirall.

Nota sobre l'edició

Els quaranta-quatre textos que apleguem procedeixen del *Diari Català*, menys dos que van ser publicats, el primer a la prestigiosa revista *La Ilustració Catalana* i el segon al *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana*. L'única signatura que trobem en tots aquests textos, ultra la d'anònims corresponsals, és la de Valentí Almirall. També hi incloem altres documents publicats al *Diari Català*, com una carta col·lectiva d'un grup de liberals de la Seu o el comunicat que engega el procés conflictiu, l'anomenada *qüestió d'Andorra*. Els textos del corresponsal estan inclosos dins la secció "Catalunya"; les sèries d'Almirall, a la "Secció de Fondo", i les notes breus, en la miscel·lània de notícies i comentaris de tot tipus que el periòdic incloïa. A final del XIX la premsa no tenia tan marcades les seccions fixes com en l'actualitat. Dins de la sèrie del 1881 sovint vénen com a notes de la delegació que té el periòdic a Lleida i com una més de les informacions d'aquestes comarques. No hi ha, per tant, uns criteris clars. Només que la matèria periodísticament és important i bona prova en són els diversos editorials que hi dedica el periòdic a través del seu director, que àdhuc hi viatja, el primer, i únic, director d'un periòdic barcelonès que va fins a Andorra amb objectius periodístics i el primer, lògicament, periodista de Barcelona que ho fa.

Hem ordenat els articles cronològicament i segons el mateix ordre amb què apareixen al *Diari Català* amb l'excepció dels dos publicats fora del mateix diari, per facilitar la lectura dels esdeveniments. L'edició es presenta en facsímil i el que perd en facilitat de lectura ho guanya en frescor i vivesa, en ser els mateixos mots que usà el corresponsal o el mateix Almirall.

La utilització del facsímil ens estalvia més comentaris i volem manifestar només el nostre agraïment a les diverses biblioteques en les quals hem consultat les col·leccions del *Diari Català*: Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (IMH), Biblioteca Arús i Biblioteca Nacional de Catalunya.

Presentació

El 1880 la societat andorrana manté un esquematisme tradicional en les seves relacions de producció, diversos elements la configuren com un grup gairebé aïllat amb conflictes de caràcter social –manca de comerç, situació dels cabalers abocats a l'emigració…– i polític –canvis als estats veïns i situació de manteniment al Principat, divisions ideològiques motivades per les profundes transformacions d'Espanya i França…–, derivats de l'economia gairebé de subsistència de les sis mil persones que habiten les Valls. Es configura, doncs, un marc en el qual només cal la presentació d'una proposta, externa i privada, de modernització –ensenyament, comunicacions, treball…– a través de l'obertura de casinos, hotels, etcètera, perquè esclatin aquestes tensions.

L'existència d'una monografia recent, *La revolució del 1881 dins el conjunt d'estudis. L'Andorra del segle XIX*, editada precisament pel Govern andorrà el 1988, ens estalvia de fer cap comentari en aquest aspecte de l'evolució lineal del conflicte en el qual participen tots els estaments relacionats amb Andorra. Ens limitem a aportar una crònica, preciosa tanmateix per la seva extensió a diferència dels altres periòdics barcelonins, que es fixen només en els aspectes més esclatants del conflicte. El conjunt de textos que publica el *Diari Català*, el diari barceloní més progressista i avançat del moment, alhora laic i urbà, partidari de la modernització i hostil al tradicionalisme i el clericalisme, a través del conjunt de les cròniques del corresponsal de la Seu d'Urgell, del corresponsal de Sant Julià de Lòria –segurament no és andorrà, fixem-nos en els temps verbals–, de les notes i editorials diversos de la redacció, de les gasetilles de la redacció establerta a Lleida el 1881 i dels comentaris de Valentí Almirall, director del *Diari Català* que viatja a Andorra per conèixer amb detall el procés de transformació que s'hi produeix, configuren un retaule on s'intenta, en la mesura de la capacitat d'anàlisi de l'època, penetrar en les fondes motivacions de les mutacions que viu la societat andorrana.

El 1881 significarà un punt d'inflexió en la història contemporània d'Andorra. Personalment qualificaríem els esdeveniments d'aquest any de revolta, més que de revolució, però en fer fortuna el darrer terme el mantenim amb reticències conceptuals. En tot cas, si bé els objectius a curt termini no són assumits, sí que ho seran en el que significarà com a inici del profund canvi que viurà Andorra en el decurs d'aquest segle. No és casual que França parli d'oferir una carretera i altres avantatges, contrarestantho a l'escàs poder material del bisbe de la Seu, que s'haurà de suportar en el poder politicomilitar de Madrid, quan els conflictes esclatin i no abans. El 1881 serà el punt d'arrencada de la modernització andorrana; Almirall parla de la república muntanyenca, com de Suïssa, que coneix molt bé, i la situa com a mirall. La companyia que aspira a tenir la concessió del Consell es fixa en Mònaco, on el joc i la internacionalització de l'economia l'han esperonat en el camí del progrés material.

Les portes del *Diari Català* s'obren de grat a tot el que signifiquin aires de modernització per a Andorra. Així des d'andorrans residents a Lleida com Pere Bons o els liberals de la Seu tenen les columnes del periòdic a la seva disposició. La poca simpatia

que el *Diari Català* té per al bisbat amb poders a Andorra, com per a la resta de la jerarquia eclesiàstica, al costat de l'esperit de modernització dels revolucionaris, dels innovadors andorrans, farà que es miri amb una perspectiva d'adhesió tot el procés de canvi. Hi contribuirà el fet de la catalanitat del Principat, amb la qual cosa no es jugarà només en una òptica de caràcter ideològic o polític, sinó que el periòdic hi participa amb la mateixa intensitat que contempla el ferrocarril per les comarques lleidatanes, participa en les reunions de Tremp o Balaguer.

Com a factors adversos per a una política d'afinitat entre el *Diari Català* i Andorra, hi trobarem el sentit de pervivències de lleis, costums i tradicions feudals tan reticents a Almirall que les critica profundament, com en el famós article "L'aristocràcia d'espardenya", on maldà contra l'hereu de l'alta muntanya, considerat com a factor de regressió social. Quan hi hagi des de dins de la societat andorrana un procés de canvi, no serà estrany que el *Diari Català*, creat per republicans, liberals, laics… i també escriptors, advocats, polítics… catalanistes allunyats de la poesia tradicional dels Jocs Florals –tot i que algun redactor, com Conrad Roure, hi participi–, miri amb simpatia aquest procés i no s'espanti del que signifiquen els canvis socials, atès que ells han viscut el sexenni ocupant càrrecs i participant en el combat polític republicà i federal.

Per situar el paper del periòdic indicarem només un exemple. Fem referència al joc i el tractament periodístic que té. Ho considerem ben il·lustratiu d'aquesta posició que no té res de contradictòria o paradoxal entre el pensament del director i el comportament del diari. Vegem-ho. Valentí Almirall és enemic declarat, i constant, del joc. Creu que és un endarreriment i que cal estudiar i treballar. Així, ras i curt, res de pensar en atzars sinó en l'esforç i la voluntat. Ho detectem en nombrosos textos crítics al llarg de la seva producció periodística anterior, com ara el periòdic anterior seu *El Estado Catalán*. En dirigir el *Diari Català*, on no ha de retre comptes a ningú atès que n'és el propietari, es distancia de les seves pròpies opinions atenent la presència d'altres elements superiors en escena com puguin ser la fórmula perquè Andorra surti de l'endarreriment per la manca de matèries primeres o indústria de transformació. El *Diari Català*, tot i ser-ne enemic, doncs, publica regularment els resultats de les rifes i sorteigs més populars, com els de la Rifa dels Empedrats. El mateix podríem dir de les curses de bous, que el diari anuncia a la secció d'espectacles i en la secció pertinent en fa regularment la crítica especialitzada i, simultàniament, en notes breus o en articles d'opinió apareix la carregada en profunditat contra aquest espectacle que és considerat cruel i endarrerit.

És en aquesta línia de respecte que cal situar la crònica del corresponsal de la Seu, que parla elogiosament del joc com a motor en l'evolució que ha de viure Andorra. El diari[1] no s'està, però, d'indicar, en nota a peu de pàgina dins la crònica, i serà una de

1. Vegeu FIGUERES, JOSEP M. *El primer diari en llengua catalana: Diari Català (1879-1881)*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1999.

les dues úniques vegades que el periòdic ho farà, la posició contrària davant les opinions del corresponsal. Tanmateix la crònica surt publicada.

En conjunt, la voluntat andorrana de modernització, potser seria millor dir de treball i comunicacions, al costat dels interessos dels sectors benestants oposats majoritàriament al sentiment popular de rebel·lió farà que el periòdic sigui una bona pantalla d'estudi dels esdeveniments que es produeixen l'hivern del 1880 fins a la primavera de l'any següent; el diari desapareix el juny del 1881. Tanmateix seria útil veure el tractament que en fa la premsa francesa, influenciada per la companyia que aspira a la concessió dels privilegis del casino famós, o la premsa conservadora barcelonina, per veure quina posició pren, i disposaríem aleshores d'un conjunt d'opinions que ens situarien el conjunt dels fets en la projecció internacional de l'esdeveniment a través de les coordenades de la recepció periodística. En l'aportació del *Diari Català* a la divulgació de la revolució andorrana del 1881 trobem un periòdic combatiu i avançat que s'ha caracteritzat per la defensa del proteccionisme econòmic, la divulgació de la ciència i el progrés, etc., que no es mira amb ulls sensacionalistes el fet de la revolta com ho fan altres col·legues seus barcelonins sinó que aspira a comprendre-la. Per això el viatge d'Almirall i el tractament, que es caracteritza per una claredat conceptual rellevant, un estil incisiu i directe, una forma estricta d'anar al fons i a les arrels despullant-se de retòriques i descripcions o interpretacions i fent una obra caracteritzada per una prosa moderna.

Valentí Almirall i Andorra

Valentí Almirall, polític, periodista, assagista i alhora fundador del *Diari Català*, és una personalitat molt especial en el seu context. Domina les principals llengües europees, té una curiositat innata, aplica la crítica sistemàtica en la visió de la realitat, en el marc del periodisme, per tant, disposarà d'uns mètodes periodístics més avançats, com pugui ser el realisme en contraposició a l'idealisme i al subjectivisme dominant. També és important constatar el llenguatge: directe i modern en contraposició al barroc de les construccions enfarfegades que prevalien aleshores. En conjunt, aquests trets i la seva forta personalitat motivaran que qualsevol fet singular li atregui l'atenció.

Era evident que li interessava conèixer una part de la Catalunya de cultura, llengua o història, de lligams és obvi que n'hi ha, i veure com era Andorra. Era evident que un home amb recursos i temps i voluntat, que viatja per curiositat a veure l'Etna en erupció o a Suïssa per conèixer el seu sistema, tan vàlid encara per resoldre l'articulació de l'Espanya en seculars problemes d'estructuració, no tenia por ni preocupació per viatjar, amb la qual cosa va esdevenir el primer periodista que va a Andorra. L'oportunitat de visitar Andorra, i a final de segle passat no era habitual com avui aquest coneixement directe per l'absència de comunicacions regulars, la manca d'hàbit en els desplaçaments i dificultats laborals, no existien les vacances. Almirall no tenia cap d'aquests problemes, era ric i solter, curiós i culte, dinàmic i autoritari, per tant només li faltava l'oportunitat, i aquesta se li presentà arran d'un fenomen geològic a la ciutat de moda a Catalunya en la fenomenologia dels successos: Puigcercós, una ciutat que

desperta una natural curiositat popular. Indiquem només que es publica un dels primers reculls de fotografies catalans arran precisament dels successos d'aquesta vila.
El director del *Diari Català* viatja així a Puigcercós, el poble que s'ensorra i que és notícia, com les inundacions de Múrcia, l'assassinat del tsar de Rússia o els descobriments de la llum elèctrica d'Edison. Andorra és, però, també, actualitat, i Almirall hi va. Serà l'únic periodista que hi anirà, com també fou l'únic que va, el 1880, a Sicília a contemplar l'erupció de l'Etna. També serà l'únic que s'hi trobarà quan tinguin lloc els importants esdeveniments del 1881. Hi viatja al marge de la seva actuació política i en el cas d'Andorra no es manifesta com a tal. Serà un simple espectador; un analista, però que prendrà notes i les divulgarà en importants plataformes periodístiques. En els seus escrits "La qüestió d'Andorra" i "Una excursió a Andorra" sovintegen les expressions ben clares tot indicant que no pot ni vol intervenir, que tant se li'n dóna, etc. Vol ser un simple espectador, d'excepció tanmateix, però al cap i a la fi espectador.
Trobant-s'hi, i la seva prosa ens ho explicita clarament, hi participa d'una forma nítida i el *Diari Català* se'n farà un ressò important, projectarà els seus escrits amb relleu especial i en un marc principal en la seva inserció: les pàgines centrals on van els articles de fons, editorials com la "Secció de Fondo", etc.
És un, potser el primer, polític professional català. Gràcies a la seva fortuna personal disposa de llibertat de moviments i d'independència ideològica, i un dels seus vessants de difusor de l'ideari federalista, republicà i catalanista el fa esdevenir periodista, com també –i faceta poc coneguda–, novel·lista, amb dues novel·les d'argumentació política que, dit de passada, són poc reeixides en l'aspecte formal i no tingueren el favor del públic. La vocació periodística d'Almirall la podem trobar en la seva curiositat per viatjar a Sicília per veure l'erupció de l'Etna; que un volcà esclati és un fenomen geològic impressionant, i un home vitalista com l'autor de *Lo Catalanisme* no s'ho podia deixar perdre. El conjunt d'escrits, de reportatges sobre l'erupció de l'Etna ens mostren un estil vigorós i dinàmic, punyent i observador, més fixat en les persones i les causes profundes que no en ambients naturals o aspectes estètics.
En el cas d'Andorra, hi havia molts elements que l'encuriosien, des de la singular supervivència d'un codi medieval en mig de la tradició muntanyenca fins a la situació d'independència d'una comunitat catalana en llengua, costums, etc. La temptació també fou forta per veure qui podia més en aquesta conjuntura: els potents estats centralistes veïns o la vall pirinenca amb sobirania pròpia. També les situacions de lluita entre carlins i liberals, els tòpics entre la muntanya hostil a la llibertat i la ciutat focus de progrés. Per tant, davant el repte estava escrit que Almirall sucumbiria i Andorra, tot i les dificultats del viatge, l'esperava. Només si l'obstacle del temps fos molt, a causa de les fortes pluges que es preveien, deixaria, diu, d'anar-hi. Tot i el regust, però, de viatge exòtic per indrets tropicals, en esmentar les pluges com a impediment per arribar-hi, cal que ens fixem en un detall del periòdic, que no hem de confondre amb el seu pensament, tot i que n'era el fundador, director, propietari, etc., quan el 24-XII-1880 s'inclou una nota d'Andorra al costat d'un altra de Tarragona i dins l'epígraf ben eloqüent de Catalunya, i ja se sap que els titulars de secció dels

diaris volen dir moltes coses: si els diaris d'avui a l'Estat espanyol donen la informació dels atemptats de l'organització armada basca dins de "Política" no és el mateix que si ho posen, que no ho fan, a "Successos", per desesperació dels assessors de premsa del ministeri d'Interior que entren en contradicció.

Detalls que els andorrans filen prim mentre de les terres de baix el Valira hi havia una opinió difosa que en parlar una mateixa llengua s'era del mateix país, sense penetrar en la sobirania, la qual era una altra cosa, potser matèria de juristes. El 1880 es podia escriure amb lleugeresa, Almirall no ho pensa, tot i que en alguna avinentesa qualifica de catalana la "república" que visita. En tot cas, és una apreciació social i lingüística més que política. No diria mai d'Argentina o Mèxic que són una república espanyola, per exemple. La sensibilitat que té Almirall per Andorra fa, doncs, que emprengui el viatge i deixi el singular testimoniatge de la seva experiència. Com també ho efectua per Suïssa, país que també visità per conèixer-ne el particular funcionament polític i del qual publicà el singular llibre *La Confederación Suiza y la Unión Americana. Estudio político comparativo,*[2] així com diversos articles al *Diari Català*, *La Veu del Centre Català*, etc. Els resultats escrits del viatge a l'Etna són una de les primeres mostres del reportatge modern en el periodisme català, atès que són cròniques en prosa àgil i descriptiva sense ser exclusivament anotacions literàries. Són, doncs, precursores del periodisme contemporani i les hem antologat.[3]

Almirall vol ser incisiu i directe en els textos de caràcter polític i ideològic; per exemple la "Resposta al Discurs de Núnez de Arce" excel·leix per la seva prosa argumental allunyada de la buida retòrica noucentista molts anys abans dels grans reportatges de les primeres dècades del segle XX. Almirall escriu que "relataré sols los fets",[4] escriu en prosa moderna i estructurada racionalment unes descripcions que no s'endinsen en el paisatge sinó que volen aprofundir en el caràcter i extreure'n conclusions vàlides per a les seves reflexions sobre Catalunya. En altres paraules, si entén la Casa de Caritat, amb mil asilats i de la qual fou director del 1871 al 1875, com "un experiment sociològic de laboratori", vol entendre Andorra com un microcosmos en el qual pot observar amb detall l'evolució i arribar-ne a extrapolar, intuïm, dades per al seu estudi que publicaria cinc anys més tard de la seva visita, el 1881, a les Valls d'Andorra. Ens referim a *Lo Catalanisme*, la seva obra més coneguda, amb *Espanya tal com és*, un altre llibre en el qual utilitza tècniques narratives properes a les periodístiques, com ara diàlegs imaginaris, fils argumentals a l'entorn d'un viatge en tren per la península, etc. Per tant, viatja a Andorra per curiositat intel·lectual i humana, per observar-ne el règim polític i el caràcter dels seus ciutadans amb la finalitat d'aplicar-ho a les seves reflexions sobre Catalunya.

---

2. La primera fou l'antologia *Articles polítics* (Barcelona, La Magrana, Diputació de Barcelona, 1985) i posteriorment férem els articles culturals *Cultura i societat* (Barcelona, Edicions 62, 1985).
3. Sobre la bibliografia d'Almirall pot consultar-se l'obra *El primer Congrés Catalanista i Valentí Almirall. Materials per a l'estudi dels orígens del catalanisme* i la biografia *Valentí Almirall, forjador del catalanisme polític*, que ens edità la Generalitat de Catalunya, respectivament, el 1985 i el 1990, on la incloem detalladament.
4. Diari Català, 574 (11-III-1881)

Quan Almirall veu fets singulars i vius que reclamen l'atenció del país, viatja; així va a Tremp per a una reunió política i alhora a Puigcercós, com hem dit, per l'afer de l'esllavissada i en succeir els fets que esmenta en la crònica del 5 de març, ací Almirall actua com un corresponsal, reforma el seu desig de conèixer de prop la "microscòpica nació pirenaica".

Els criteris morals, tan abundants en aquests anys de final del segle XIX, no abunden en la prosa realista d'Almirall. Ell, com a enemic declarat del joc, té diversos articles sagnants contra l'activitat al *Diari Català*. És també un home pràctic, i talment com entenia que el periòdic havia d'informar, per exemple, de la Rifa dels Empedrats, creu que Andorra ha de comunicar-se amb Europa eficaçment si es vol que la "indústria dels estrangers", com a Suïssa, sigui florent i, en conseqüència, cal signar un conveni amb la Companyia del Joc que, a canvi de l'autorització per a un casino, etc., promet diners i una carretera. És, potser, una teoria pragmàtica, però no vol jutjar en casa d'altri i amb els ulls d'ara sorprèn aquesta lucidesa i honestedat quan a la premsa de l'època els articles, abrandats i sense fonamentació argumental, són legió. Textos fets més amb l'emoció que amb la raó enrareixen l'ambient amb la política interior espanyola i catalana, en utilitzar Andorra com a pretext per a disputes entre catalanistes i dinàstics, carlins i liberals, etc.

Quan el bisbe Cassanyes interrelaciona liberalisme i caràcter rebel dels ciutadans que es neguen a l'autoritat, fa un associacionisme malèvol que Almirall, persona culta, advocat, lector impenitent, viatger curiós i personalitat amb caràcter fort i propi, desfà a cuitacorrents, com és habitual en ell en polemitzar constantment amb el fort caràcter religiós de la societat catalana de l'època. Així sovintegen els articles d'aquest matís al *Diari Català*, com abans a *El Estado Catalán* i altres, els quals li valdran, i serà molt important per a la seva posterior trajectòria política, el rebuig d'un sector social català, afí en l'apartat catalanista però discrepant en les seves concepcions republicanes i religioses. Un laic intel·ligent i culte no era en aquells moments assimilable, per manca d'un cos social afí que li donés suport. La gran paradoxa d'Almirall és que tenint raó en el seu plantejament teòric, no tenia la burgesia liberal que li fes costat i només quan es planteja l'acord conjuntural, basat en la defensa del proteccionisme, el 1885, apareix un punt d'unió amb el Memorial de Greuges del qual és el principal redactor i membre de la comissió que representa pràcticament tot el país cultural i econòmic, és a dir, polític.

Oposar-se a Urquinaona, Cassanyes, Caixal, etc.; ridiculitzar les mantellines o les processons, fer, en definitiva, una visió laica de la vida i la societat li comportarà un rebuig visceral del grup de *La Renaixensa*, *La Veu del Montserrat*, els escriptors de comarques profundament marcats per la religió, en definitiva, ací trobem les arrels del seu antagonisme amb la Lliga com del seu ostracisme final: la societat catalana, profundament marcada pel fet religiós, li farà el buit polític tot i acceptar-lo, no obstant això, com un dels pares o forjadors de la moderna pàtria catalana, com un precedent.

Almirall és un demòcrata convençut. Republicà aferrissat, entén en el particularisme la seva concepció en l'organització dels estats. Creu i predica la diversitat enfront de la uniformitat. Pot no estar d'acord amb el que faci un Estat diferent però fer actes de força ho considera inacceptable, arriba a comparar Andorra i Portugal per indicar que

si la situació produïda a Andorra fos a Portugal, Mateo Sagasta no haguera actuat amb l'Estat veí amb la mateixa contundència, tancar fronteres al comerç, cordó militar, bloqueig de pas, que amb el Principat sí que es fa pel fet de ser Andorra una "petita república catalana dels Pirineus" i Portugal, una nació amb un exèrcit més gran que els deu soldats simbòlics del Principat. No és té cap dret legal, només la força, i Almirall, un dels grans liberals de l'Espanya de la Restauració i fins i tot de l'Europa del canvi de segle, avantposa la raó del dret a la raó de l'Estat o de la simple força del poder.

La lectura dels articles següents, la pràctica totalitat d'Almirall, ens demostren la contundència d'una prosa que no vol ser estrictament descriptiva i costumista sinó entendre i fer entendre la realitat d'una Andorra, en diríem avui, en construcció.

Relació d'articles

SECCIÓ DE FONDO.

Aquí vá traduhida al peu de la lletra la comunicació dirigida al Síndich de la Vall d' Andorra, al Bisbe de la Seo, á la Aduana, etc., etc., per lo excelentíssim senyor Brigadier D. Joseph Agulla, representant d' Espanya en Andorra, y gobernador militar de la Seo d' Urgell:

«En atenció al comportament observat per lo síndich y autoritats del Vall d' Andorra, protejint á tot criminal que allí 's refugia, arribant al extrém de organisarse partidas armadas, que, penetrant en Espanya ab cualsevol pretext, ocasionan graves danys y perturbació constant en lo país, habent sigut infructuosas cuantas reclamacions vinch practicant en lo terreno de la bona armonía que deu regnar en los dos Estats, y á la cual jamay ha faltat la Espanya, que tinch l' honor de representar, he disposat, facultat per la superioritat, que desde avuy quedi tancada en absolut tota comunicació de Espanya ab los precitats Valls, no sols per ramats y tota mena d' articles y efectes, sino també per las personas dels dos sexos, á no ser que presentin passe autorisat per mí, quedant únicament exclut d' aquesta disposició, lo peató que porta la correspondencia á San Julià.

En la frontera andorrana s' ha establert un cordó de tropas per lo cumpliment d' aquesta disposició, ab ordre de conduir á ma presencia á tot contraventor que tractés de faltar á ella, lo quí será considerat com atentador contra l' ordre públich.

Lo cual dich á vosté etc., etc.»

Estém acostumats á llegir documents diplomátichs, y 'ns sembla que lo antecedent no 'n té cap carácter. De segur que si 's tractés de Portugal tant sols, parlariam d' un altra manera.

Pero es natural. Andorra es petit y podém atrevirnos á tot; es país republicá, y val la pena d' apretar ab ma dura. Sens dupte que molts amichs del gobern, al llegir lo document haurán exclamat en lo colmo del entussiasme: «¡Espanya es una gran nació; lo lleó espanyol no ha perdut encara la forsa de las garras!»

Si 'ns agradés fer broma d' asumptos sérios, diriam que 'ns fá l' efecte de veurer que lo nostre lleó se rebaixa fins á cassar ratolins ó á agafar moscas.

1. AGULLA, Josep: [Comunicació al Síndic i altres...] Diari Català, 60 (2-VII-1879).

SECCIÓ DE FONDO.

Publiquem á continuació una comunicació ó manifest que 'ns han enviat varis lliberals de la Seu d' Urgell. Inútil es que diguem que la publiquem ab gust, y qu' estem conformes, en general, ab sos punts de mira. Sols sentim que s' hagi retrassat una mica pe 'l camí.

La comunicació diu aixís:

LA VALL D' ANDORRA.

Las midas presas per lo gobernador militar de la Seu d' Urgell, los articles d' alguns periódichs que 's titulan lliberals, la actitut que, segons diuhen, tracta de pendrer lo gobern respecte á n' aquesta república vehina, nos mouhen y fins nos obligan á nosaltres, lliberals de la Seu d' Urgell, á alsar la veu en defensa d' un pais, que sols nos mereix simpatías; á ne 'l cual debem un agrahiment etern tots los qui tenim, no sols ideas lliberals á ne 'l cap, sino també sentiments lliberals y generosos en lo cor. Era l' any 74, any desgraciat per los amants de la llibertat, época en que semblaba que 'ls sagastins no treballaban sino per aterrar á las poblacions y protegir á ne 'ls bandolers que ab lo nom de carlins deshonraban la Espanya y sembraban la mort, l' incendi, la destrucció per tot ahont entraban. Moltas poblacions de Catalunya foren presa dels carlins y arribá 'l torn á n' aquesta ciutat. Presos los forts, la estada en la Seu era impossible y 'ls lliberals en massa tinguerem que abandonar la població. ¿Ahont refugiarnos, voltats com estabam per los carlistas? Tots fixarem la vista á n' aquesta vall, tots pensarem en Andorra y ningú desitjaba altra cosa que trepitjar terra andorrana, per considerarnos llibres de la persecució d' aquells caribes. ¿De que provenia aquell desitj y aquella esperansa? De la seguritat en que estabam de que la república 'ns protegiria, de que allí estabam salvats de las garras dels carlistas. Debem confessar que no tots los refugiats estaban igualment tranquils, alguns temian que 'l cónsul no podria impedir que son terreno fos invadit per los soldats de la *religió*. Al dia següent d' haberhi arribat, pujaren tres companyías carlistas ab l' intent d' exigir la entrega de las armas dels lliberals allí refugiats. Mes la conducta de las autoritats andorranas fou dignissima. No vulgueren entendres absolutament en res ab los carlins, sens deposar préviament las armas, exigintloshi inmediatament la entrega de las mateixas.

Aixís tingueren de ferho. Entregadas las armas, se 'ls hi preguntá que volian y á la contestació de que anaban á buscar las armas dels lliberals, se 'ls hi respongué que ells jamay faltarian á la hospitalitat deguda á un perseguit polítich, que no 'ls hi entregarian ni una de las armas recullidas. Y al demanar que espulsessen del pais á ne 'ls lliberals allí refugiats, contestaren que estaban resolts á considerarlos y tractarlos com á refugiats polítichs y com á tals los defensarian ab tota la energía de que eran capassos y ab tots los medis de que podian disposar. De la mateixa manera contestaren totas las vegadas que 'ls carlins se manifestaren exigents en semblants assumptos. Los lliberals de la Seu ho recordem encara, y ensenyarém á nostres fills que cuan lo gobern de Madrit nos tenia oblidats, nos protegia lo gobern d' Andorra.

Al cap d' un any, foren los carlins los qui tingueren que refugiarse á n' aquesta república, á causa del siti que 'l general Martinez Campos tenia posat á ne 'ls forts de la Seu per recobrarlos, y jamay tractá aquest general de exigir á las autoritats andorranas la espulsió dels carlistas allí refugiats.

¿Perque, dochs, avuy tant se crida contra aquesta república? Será, tal vegada perque la república de Andorra es petita y no té forsas per defensarse? ¿Será, perque los andorrans parlan catalá?

Creyem que son las duas cosas juntas. Creyem que si haguessen sigut carlins los sublevats, los periodichs que s' han atrevit á aconsellar la anexió d' aquest pais, no haurian dit una paraula, perque aquells periódichs no son sino carlistas vergonyants. Creyem que si la República d' Andorra contés ab un exercit de doscents mil homens, aquexos diaris valens no dirian una paraula. Y sino, ¿perque no demanavan esplicacions a Fransa, cuant en l' atach de Puigcerdá, los carlistas armats entraban y sortian de son territori cuan los hi donaba la gana? ¡Perque no alsan la veu y demanan ab energía la entrega de D. Alfons que tan bons recorts deixá á Cuenca, ó á Samaniego que tans lliberals assessiná á Iguzquissa? ¡Ah! ja ho sabem, perque la Fransa te un exército per contestarnos y Andorra no 'l té.

Creyem que 'l general Martinez Campos obrará ab Andorra del mateix modo que l' any 75, creyem que no farà ni lo mes petit cas de las insinuacions de periódichs que falsament se titulan lliberals.

De totas maneras, nosaltres, lliberals de la Seu d' Urgell, refugiats en Andorra l' any 74, no sols per agrahiment, sino també per justicia, *protestem* ab totas nostras forsas contra 'ls propósits manifestats per alguns periódichs d' atentar contra l' independencia de un país que no té altre defecte que portarse llealment ab los refugiats politichs y no tenir un exército numerós per contestar als que manifestan son valor ab una república que no té medis materials per defensarse.

Seu d' Urgell, 3 de Juliol de 1879.

Varios lliberals.

2. VARIOS LLIBERALS: «La Vall d'Andorra», Diari Català, 66 (9-VII-1879).

Seu d' Urgell 13 Desembre.

La República d' Andorra, tan petita en extensió terr torial com poch coneguda, ha sigut teatro fa pochs dias d' una especie de revolució dirigida contra 'l Síndich general ó Cónsul, que es la primera autoritat de la República. Está aquesta dividida en parroquias, tenint cada una un síndich que vé á representar las atribucions d' un gobernador de provincia. Cada parroquia nombra per sufragi universal un número determinat de consellers de parroquia y al mateix temps també nombra als individuos que forman lo Consell general de la Vall. Los consellers de parroquia, junt ab los que forman lo Consell general, nombran al president de la República, al que s' anomena, com habém dit, Cónsul ó Síndich general.

Estaba la República baix la protecció de Fransa y Espanya, representadas respectivament per lo prefet de Foix y 'l bisbe de la Seu d' Urgell. Respectivament també 's nombrababa un Veguer—qual nombrament encara 's verifica—y al qual hi acudeixen en última apelació las qüestions civils de la República, y un tinent de Rey, qual nombrament ha caigut ja en desús. Lo bisbe de la Seu, que prenia 'l títul de *princep soberá de la Vall d' Andorra*, perdé aquest títul l' any 67, á causa d' una revolució que tingué lloch en l' any antedit. Las qüestions criminals quedan resoltas en la mateixa Vall y entenen en ellas los membres del Consell general.

Tots los ciutadans están obligats desde la edat de 25 anys á tenir un fusell y las municions corresponents; fusells que son encara de *pedra*. No tenen paper sellat, ni quintas, y pot fins afirmarse que no pagan contribucions; puig si bé cada cap de familia paga sinch sous, corresponents á vintiun quarto y mitx, se reparteixen los productos del arrendament dels boscos y herbas, quals productos montan á una cantitat molt superior. De manera que en Andorra tothom cobra molt mes de lo que paga. Son idioma es lo catalá.

Lo ram del culto y clero va á cárrech d' Espanya, puig en lo eclesiástich depenen del bisbat de la Seu d' Urgell. Som, donchs, nosaltres los que paguém iglesias, rectors, vicaris, etc., etc.

Lo clima es sumament fret y 'l terreno sobre manera escabrós, de modo que apenas cullan altra cosa que tabaco de inferior calitat, que venen per tota l' alta montanya. La industria es casi nula, esceptuant algunas largas, de las que 'n surt un ferro de superior calitat.

Dats aquestos antecedents, fácilment se comprén la organisació social de dita República. Algunas familias, encara que pocas, son, per sas riquesas adquiridas principalment per lo contrabando, los verdaders caciques de la Vall, ajudadas per los individuos del clero. Aquestas dominan per complert lo pais, débil per sa ignorancia y pobresa. Res té d' estrany, per lo tant, que á semblansa dels caciques de per tot arreu, sian acérrims enemichs de tot adelanto y de tota millora, que aumenti la riquesa pública y particular y estengui en aquells pobles la instrucció que absolutament desconeixen. Quant s' ha tractat d' una reforma, ha nascut inmediatament la coalició dels caciques per oposarshi; lo que en pochs anys ha produhit la revolució del 67, acaudillada pe 'ls richs y dirigida contra 'l célebre Caixal que patrocinaba la construcció d' una carretera—l' única cosa bona intentada per dit bisbe-cabecilla—y la revolució actual dirigida contra 'l Síndich general de la Vall.

La causa dels desórdres promoguts fa pochs dias en Andorra regoneix per causa un fet semblant. La oposició de la autoritat á construir una carretera, un *Cassino* y un establiment de banys, ha motivat la sublevació contra 'l Síndich.

Las causas que l' han promoguda vos las esplicaré mes detingudament demá.

Lo Corresponsal.

3. Lo CORRESPONSAL: «La Vall d'Andorra», Diari Català, 489 (15-XII-1880).

Correspondencias

DEL DIARI CATALÁ.

LA VALL D' ANDORRA.

Seu d' Urgell 14 Desembre. (1)

Fa molt temps que 's tracta per diversas companyías francesas d' establir en la República andorrana un *Cassino* y un establiment de banys, y perá fer productius aquestos dos establiments se comprometen á construhir inmediatament una carretera que uniría totas las poblacions de la Vall al mateix temps que ab aquesta ciutat. D' aquí es que 'ls vehins de la Seu que 's veuhen completament olvidats en tot lo referent á milloras, del gobern y de la Diputació provincial, se manifestaban tots entussastas partidaris de la solució desitxada per una nova empresa que ha promés las reformas ayans ditas. Aquesta empresa, representada per los senyors Antoni Roger y Lluis Boisset ha publicat y fet circular molt una fulla, en la que al mateix temps que una proclama, s' hi conté també una especie de prospecte en lo que hi constan las bases baix las quals pretenen la concesió de dits Cassino y Establiment. Se comprometen los senyors Roger y Boisset á depositar 100.000 franchs en garantía de la carretera que dintre poch comensarian á construir, fent ramals en totas las parroquias de la Vall.

(1) No estém conformes ab moltas de las apreciacions del nostre corresponsal. Som en absolut contraris al joch, y está dit tot.

Demanan lo privilegi d' arrendament per l' espay de 35 á 50 anys per lo preu que 's determini, puguent lo gobern de la República, terminant aquest plasso, quedarse ab los establiments ab un 60 per 100 de rebaixa. Las autoritats de la Vall podrán impedir l' entrada al Cassino als fills de la República. Se comprometen al mateix temps á tenir y pagar un mestre y un metje en cada una de las Parroquias. Aquestas son las principals bases del programa dels senyors Roger y Boisset.

Lo poble y las classes pobras se manifestan totas favorables á lo que demana l' empresa; puig en ella hi veuhen, no solsament una nova era de prosperitat y riquesa, sino també un major grau d' ilustració, de que tant necessita. Pero tant favorable com s' hi presenta 'l poble, tant adversarias ne son las famílias ricas y que tenen una posició social mes desahogada. Aquestas veuhen ab la reforma projectada amenassat lo seu porvenir, al mateix temps que disminuida la seva influencia. En lo relatiu als mestres que 's promet posar en cada parroquia, la oposició mes gran surt del clero, que allí com en totas parts s' ha manifestat sempre enemich de la ensenyansa que no puga ell monopolisar.

De la oposició feta á la reforma per las famílias que manan, acompanyadas del clero, n' ha sortit la coalició tumult del 8 del corrent. Lo president Sr. Molas, carlí y absolutista fins al moll dels ossos, vejé en dit dia la capital presa per uns 500 homens armats que l' intimaren la rendició y 'l declararen *dimitit* de son cárrech. Lo moviment lo sorprengué, fent dimissió entregant los sellos y demés accessoris de la Presidencia, ab tanta mes rahó en quant entre 'ls amotinats hi habia molts individuos del Consell. Nombraren laego un nou president, don Joan Pla y un vice-president, don Pere Baró, participantho á las autoritats francesas y á las espanyolas, sent aquestas últimas lo bisbe Cassañas y 'l governador militar de la Seu.

Aquesta es la revolució feta en Andorra. Dintre pochs dias vos ne donaré mes noticias. De tots modos lo gobern ha surtit de las mans dels reaccionaris.—*Lo Corresponsal.*

4. Lo CORRESPONSAL: «La Vall d'Andorra», Diari Català, 490 (16-XII-1880).

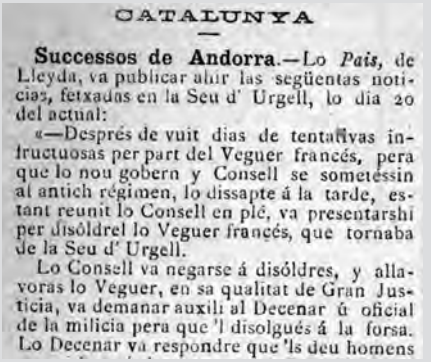

CATALUNYA

Successos de Andorra.—Lo *País*, de Lleyda, va publicar ahir las següentas noticias, fetxadas en la Seu d' Urgell, lo dia 20 del actual:

«—Després de vuit dias de tentativas infructuosas per part del Veguer francés, pera que lo nou gobern y Consell se sometessin al antich régimen, lo dissapte á la tarde, estant reunit lo Consell en plé, va presentarshi per disóldrel lo Veguer francés, que tornaba de la Seu d' Urgell.

Lo Consell va negarse á disóldres, y allavoras lo Veguer, en sa qualitat de Gran Justicia, va demanar auxili al Decenar ú oficial de la milicia pera que 'l disolgués á la forsa. Lo Decenar va respondre que 'ls deu homens que te á sas órdres se negaban á cuplimentar lo manat, mentres que lo gobern revolucionari enviaba una protesta al mateix Veguer, lo qui va replicar per medi d' una altra protesta, en la que diu al gobern que no 'l reconeix, y que considera sa persistencia en no disoldres y la negativa de la milicia, com un acte atentatori á la representació de la Fransa, per quals motius se retiraba del pais. En efecte, lo dia 19, á las dotze, va sortir cap á Fransa pera posar lo ocorregut en coneixement de son gobern, després de retirar sos poders al Batlle francés ó Justicia.

Per suplir interinament al Tribunal, lo Consell ha nombrat á un de sos membres, y ha invitat al bisbe de la Seu á que 'n nombri un altre, també interí.

5. [REDACCIÓ]: «Successos de Andorra», Diari Català, 498 (24-XII-1880).

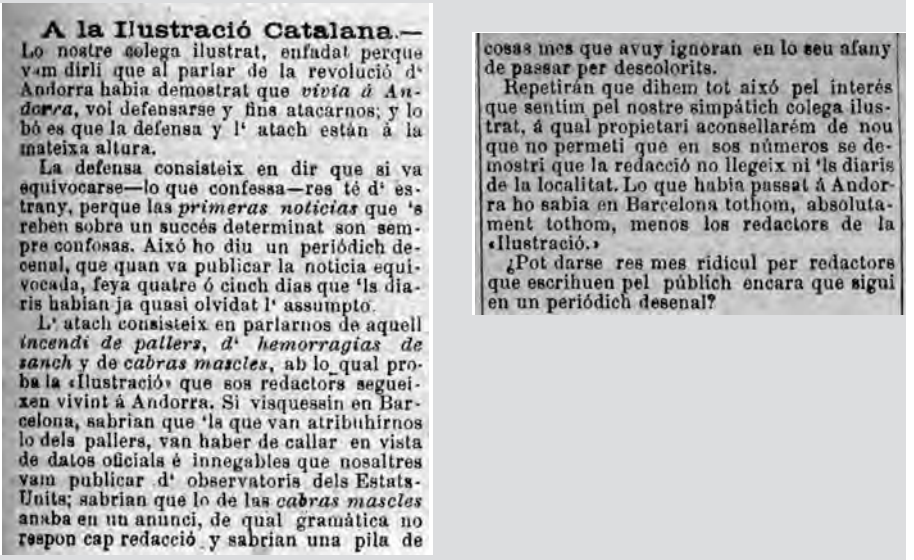

A la Ilustració Catalana.—Lo nostre colega ilustrat, enfadat perque v«m dirli que al parlar de la revolució d' Andorra habia demostrat que *vivia á Andorra*, vol defensarse y fins atacarnos; y lo bó es que la defensa y l' atach están á la mateixa altura.

La defensa consisteix en dir que si va equivocarse—lo que confessa—res té d' estrany, perque las *primeras noticias* que 's reben sobre un succés determinat son sempre confosas. Aixó ho diu un periódich decenal, que quan va publicar la noticia equivocada, feya quatre ó cinch dias que 'ls diaris habian ja quasi olvidat l' assumpto.

L' atach consisteix en parlarnos de aquell *incendi de pallers*, d' *hemorragias de sanch* y de *cabras masclas*, ab lo qual proba la «Ilustració» que sos redactors seguei-xen vivint á Andorra. Si visquessin en Barcelona, sabrian que 'ls que van atribuhirnos lo dels pallers, van haber de callar en vista de datos oficials é innegables que nosaltres vam publicar d' observatoris dels Estats-Units; sabrian que lo de las *cabras masclas* anaba en un anunci, de qual gramática no respon cap redacció y sabrian una pila de cosas mes que avuy ignoran en lo seu afany de passar per descolorits.

Repetirán que dihem tot aixó pel interés que sentim pel nostre simpátich colega ilustrat, á qual propietari aconsellarém de nou que no permeti que en sos números se demostri que la redacció no llegeix ni 'ls diaris de la localitat. Lo que habia passat á Andorra ho sabia en Barcelona tothom, absolutament tothom, menos los redactors de la «Ilustració.»

¿Pot darse res mes ridicul per redactors que escriuen pel públich encara que sigui en un periódich desenal?

6. [REDACCIÓ]: «A la Ilustració Catalana», Diari Català, 510 (5-I-1881).

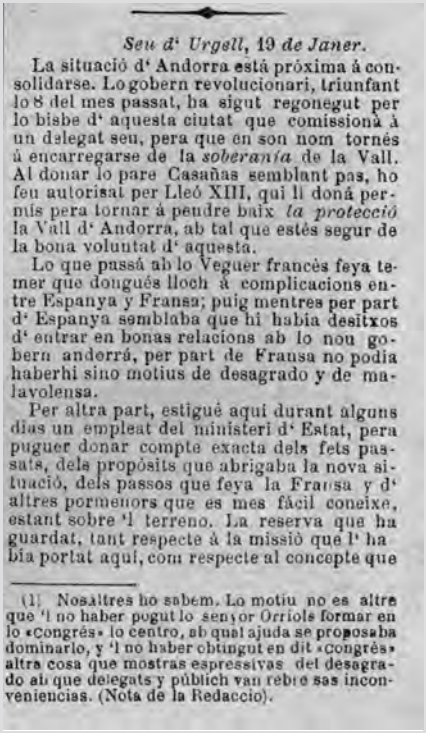

Seu d' Urgell, 19 *de Janer*.

La situació d' Andorra está próxima á consolidarse. Lo gobern revolucionari, triunfant lo 8 del mes passat, ha sigut regonegut per lo bisbe d' aquesta ciutat que comissionà á un delegat seu, pera que en son nom tornés á encarregarse de la *soberanía* de la Vall. Al donar lo pare Casañas semblant pas, ho feu autorisat per Lleó XIII, qui li doná permís pera tornar á pendre baix *la protecció* la Vall d' Andorra, ab tal que estés segur de la bona voluntat d' aquesta.

Lo que passá ab lo Veguer francès feya témer que dongués lloch á complicacions entre Espanya y Fransa; puig mentres per part d' Espanya semblaba que hi habia desitxos d' entrar en bonas relacions ab lo nou gobern andorrá, per part de Frausa no podia haberhi sino motius de desagrado y de malavolensa.

Per altra part, estigué aquí durant alguns dias un empleat del ministeri d' Estat, pera puguer donar compte exacta dels fets passats, dels propósits que abrigaba la nova situació, dels passos que feya la Frausa y d' altres pormenors que es mes fácil coneixe, estant sobre 'l terreno. La reserva que ha guardat, tant respecte á la missió que l' ha bia portat aquí, com respecte al concepte que s' habia format de la revolució y dels revolucionaris, ha sigut gran; no ha pogut trasllubirse res de lo que pensaba.

La República, enterada de las bonas disposicions que envers ella habia manifestat lo gobern francés, ha nombrat comisionats que s' han trasladat á Paris ab la missió de veure 's ab los ministres del Interior y de Relacions exteriors. Pera ser reconeguts sols demanan que 's dongui una satisfacció al veguer, y tant prompte com això s' hagi fet, lo prefet de Foix reconeixerá 'l nou gobern Aquestas son las noticias que aquí 's tenen extranyant tothom que la gent nova que ha entrat á gobernar la República hagi comensat tornantse á posar baix la protecció del bisbe. Mal se compagina això ab lo nom de demócratas que 's donan.

Parlant d' assumptos que á nosaltres nos interessan en alt grau, dech comensar per un projecte de carretera que 's tracta de fer entre la Seu y Puigcerdá. Vista la deixadés y negligencia de la Diputació Provincial de Lleyda en tot quant se refereix á l' alta montanya y l' aislament en que 's troba aquest país, han probat alguns particulars portats de son amor á la comarca de reunir als pobles interessats per saber la cantitat en que volian suscriure 's pera satisfer part dels gastos que ocasioni. Los vehins de la Seu han respost tots als desitxos de la comissió, y en una reunió numerosissima en que pot assegurarse que hi habia casi tots los propietaris, se determiná suscriure 's per l' imporst d' un trimestre de contribució, que puja á uns 2000 duros. Se sab que hi ha particulars que han ofert també cantitats per aquest objecte. Sols falta que 'ls pobles de Cerdanya y riberenys al Segre donguin mostras d' activitat responent á la necessitat que senten de tenir bons camins y medis fácils de comunicació.

Com la carretera que deu unirnos ab Puigcerdá pot portar grans utilitats á n' aquest país, me 'n ocuparé ab detenció en alguna altra correspondencia.—*Lo Corresponsal.*

(1) Nosaltres ho sabem. Lo motiu no es altre que 'l no haber pogut lo senyor Orriols formar en lo «congrés» lo centro, ab qual ajuda se proposaba dominarlo, y 'l no haber obtingut en dit «congrés» altra cosa que mostras espressivas del desagrado ab que delegats y públich van rebre sas inconveniencias. (Nota de la Redacció).

7. Lo CORRESPONSAL: [Crònica de La Seu d'Urgell], Diari Català, 526 (21-I-1881).

Lleyda 4 de Mars.

Poch puch dirlos desd' aquesta ciutat, de la qual sortiré aquest mitx dia cap á Puigcercós. Sols he reparat que las obras del nou teatro emplassat en lo carrer de Fernando, van ab mes activitat que no anaban, gracias á habersen encarregat un nou contractista.

Moviment politich se 'n nota molt poch, de manera que sols lo mon oficial s' ha adonat del cambi de gobern. Ahir vespre va reunirse lo Comité fusionista al objecte de designar quins diputats provincials han de formar la comissió permanenta, per haber dimitit los que la formaban. S' indica que 'n formará part lo nostre company en la prempsa, senyor Morera, director de *El País*.

Com los deya, demá sortiré cap á Puigcercós, junt ab lo ilustrat fotógrafo senyor Manetas que fa las heliografias de l' «Album de Lleyda,» dels senyors Renyé y Pleya de Porta. A la primera indicació s' ha prestat á acompanyarme, y gracias á la seva amabilitat y amor al art que professa, podrá tenirse idea exacta del fenómeno geológich que amenassa á Puigcercós.

Ahir vespre va dirse si en Andorra habia ocorregut alguna cosa de nou. Avans de tirar la present al correu tractaré d' averiguar lo que hi hagi de cert y ho comunicaré als lectors del Diari Català.

Dintre ponchs dias, no obstant, tindrán de lo ocorregut en Andorra noticias exactas y detalladas, puig que penso estendre la meva excursió fins á aquella petita República, si las plujas no s' hi oposan.

V. A.

Acabo d' enterarme que lo d' Andorra se redueix á lo següent:

Los comissionats dels dos co-princeps van acabar sa missió lo dia 28, fixant las bases per l' arreglo de las qüestions pendentas, baix las bases de:

Novas eleccions generals de Consells de la Vall y de las Parroquias fetas conforme á la llei de Reforma de 1866.

Subsistencia dels acorts purament económichs y administratius presos pe 'ls poders revolucionaris.

Absoluta prohibició de las casas de joch.

Amnistia general.

Aquest arreglo no ha agradat al gobern constituhit, lo qual, segons telégrama rebut pe 'l gobern civil d' aquesta provincia, no vol acatar los acorts dels co-princeps. S' assegura que 'l gobernador militar de la Seu ha concentrat forsas en la frontera.

8. ALMIRALL, Valentí: [Crònica de Lleida] Diari Català, 568 (5-III-1881).

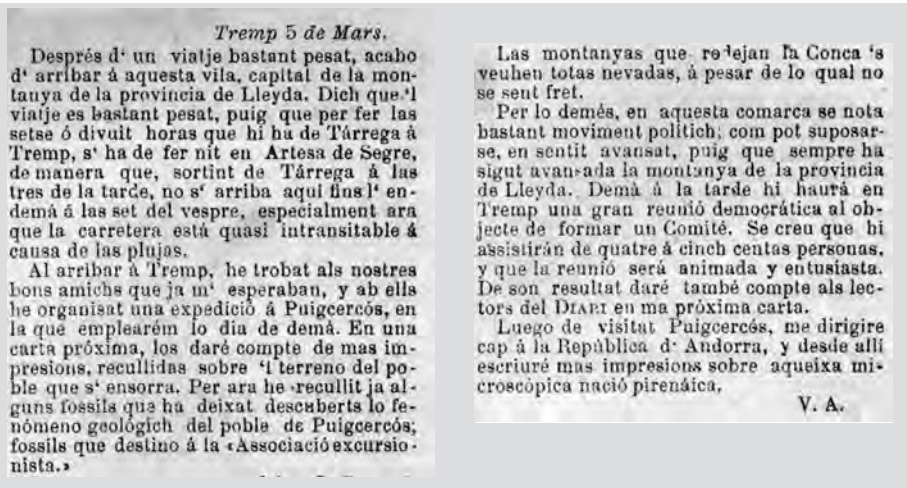

Tremp 5 de Mars.

Després d' un viatje bastant pesat, acabo d' arribar á aquesta vila, capital de la montanya de la provincia de Lleyda. Dich que 'l viatje es bastant pesat, puig que per fer las setse ó divuit horas que hi ha de Tárrega á Tremp, s' ha de fer nit en Artesa de Segre, de manera que, sortint de Tárrega á las tres de la tarde, no s' arriba aquí fins l' endemá á las set del vespre, especialment ara que la carretera está quasi intransitable á causa de las plujas.

Al arribar á Tremp, he trobat als nostres bons amichs que ja m' esperaban, y ab ells he organisat una expedició á Puigcercós, en la que emplearém lo dia de demá. En una carta próxima, los daré compte de mas impresions, recullidas sobre 'l terreno del poble que s' ensorra. Per ara he recullit ja alguns fossils que ha deixat descuberts lo fenómeno geológich del poble de Puigcercós; fossils que destino á la «Associació excursionista.»

Las montanyas que rodejan la Conca 's veuhen totas nevadas, á pesar de lo qual no se sent fret.

Per lo demés, en aquesta comarca se nota bastant moviment politich; com pot suposarse, en sentit avansat, puig que sempre ha sigut avansada la montanya de la provincia de Lleyda. Demá á la tarde hi haurá en Tremp una gran reunió democrática al objecte de formar un Comité. Se creu que hi assistirán de quatre á cinch centas personas, y que la reunió será animada y entusiasta. De son resultat daré també compte als lectors del Diari en ma próxima carta.

Luego de visitat Puigcercós, me dirigire cap á la República d' Andorra, y desde allí escriuré mas impresions sobre aquesta microscópica nació pirenáica.

V. A.

9. ALMIRALL, Valentí: [Crònica de Tremp] Diari Català, 571 (8-III-1881).

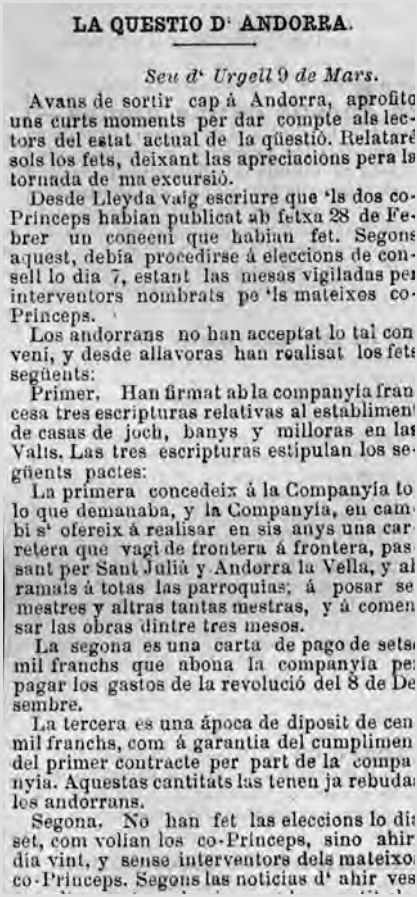

LA QUESTIO D' ANDORRA.

Seu d' Urgell 9 de Mars.

Avans de sortir cap á Andorra, aprofito uns curts moments per dar compte als lectors del estat actual de la qüestió. Relataré sols los fets, deixant las apreciacions pera la tornada de ma excursió.

Desde Lleyda vaig escriure que 'ls dos co-Princeps habian publicat ab fetxa 28 de Febrer un conveni que habian fet. Segons aquest, debia procedirse á eleccions de consell lo dia 7, estant las mesas vigiladas per interventors nombrats pe 'ls mateixos co-Princeps.

Los andorrans no han acceptat lo tal conveni, y desde allavoras han realisat los fets següents:

Primer. Han firmat ab la companyia francesa tres escripturas relativas al establiment de casas de joch, banys y milloras en las Valls. Las tres escripturas estipulan los següents pactes:

La primera concedeix á la Companyia tot lo que demanaba, y la Companyia, en cambi s' ofereix á realisar en sis anys una carretera que vagi de frontera á frontera, passant per Sant Julià y Andorra la Vella, y als ramals á totas las parroquias; á posar se mestres y altras tantas mestras, y á comensar las obras dintre tres mesos.

La segona es una carta de pago de sets mil franchs que abona la companyia per pagar los gastos de la revolució del 8 de Desembre.

La tercera es una ápoca de diposit de cen mil franchs, com á garantia del cumplimen del primer contracte per part de la compa nyia. Aquestas cantitats las tenen ja rebudas los andorrans.

Segona. No han fet las eleccions lo dis set, com volian los co-Princeps, sino ahir dia vint, y sense interventors dels mateixos co-Princeps. Segons las noticias d' ahir ves pre, d' aquestas eleccions n' han sortit elegits los mateixos concellers posats per la revolució.

Per lo dit pot veures que la qüestió dista molt d' estar resolta. Tant es aixis, que en lo poblet de Arcabell, que es lo darrer d' Espanya cap á la frontera d' Andorra, hi ha una companyia del batalló de Luchana, manada pe 'l coronel en persona.

Durant tot lo dia d' ahir va corre la veu de que aqueixa forsa anaba á tancar *lo pas*, ó sigui á establir un verdader bloqueix, impedint la sortida y entrada d' andorrans y de géneros. A horas d' ara, no obstant, lo pas segueix obert.

Després de la publicació del conveni dels dos co-Princeps, lo delegat francés y 'l Bisbe de la Seu van publicar cada un d' ells una alocució. D' ellas los parlare en un' altra carta.

Mentres tant, lo delegat francés Mr. Imbert-Gourbeyre, que 's troba en la Seu, y lo Bisbe celebran continuadas conferencias, de las quals no 's pot trasluhir gran cosa. De la part de la frontera francesa no se 'n sab res, puig que 'ls ports están tancats per las neus.

En aquesta ciutat, además del dit delegat del gobern francés, s' hi trova lo secretari de la prefectura de Foix ab alguns dependents, y un redactor corresponsal del *Temps*. Tots ells posan á la fonda en que jo m' allotjo, y tab tots ells he conversat amigablement, recullint alguns datos que m' ajudarán á formar concepte.

Tanco aquesta mal girbada carta perque m' está esperant la caballeria que 'm conduhirá á Andorra. Demá tindré 'l gust d' assistir á la sessió que celebrará 'l nou Consell, y podré enterar als lectors d' un acte que sempre es típich y que avuy pot tenir gran trascendencia.

V. A.

10. ALMIRALL, Valentí: «La qüestió d'Andorra (I)», Diari Català, 574 (11-III-1881).

Correspondencias

DEL «DIARI CATALÁ».

LA QUESTIO D' ANDORRA.

Sant Juliá de Loria 9 de Mars.

Arribat aquest demati á la primera y mes important vila d' Andorra, y sense haber estudiat á fondo la questió, crech important enterarlos de la situació d' avuy.

Com los deya en una carta fetxada en la Seu, després d' haber publicat lo delegat del gobern francés junt ab lo bisbe d' Urgell las bases d' arreglo de la questió andorrana, y una proclama y una pastoral respectivament, lo Consell revolucionari, creyent abusiva la conducta dels co-princeps, lluny d' acatarla va procedir á lo que 'ls deya en ma dita carta.

Celebradas ahir eleccions en totas las sis parroquias ó municipis, y habent triunfat per gran majoría los mateixos que formaban lo Consell provincial, debian los nous elegits celebrar dema sa primera sessió ó Consell.

Aixís las cosas, á mitx dia d' avuy s' ha sapigut que lo delegat francés y lo secretari del bisbe estaban á punt d' arribar á Andorra, sens haber anunciat sa vinguda al Síndich ni al nou Consell, y sí sols als Batlles, que son los jutjes en lo civil, y de nombrament dels co-princeps, debent escullirlos d' una llista de sis noms que respectivament los presenta lo Consell.

La noticia ha corregut ràpidament per tota la vila, y en efecte, á un quart de quatre de la tarde, han arribat aquí dits delegats dels co-princeps acompanyats, lo primer pe'l secretari de la prefectura de Foix y lo segon per un capellá de la Seu, en qualitat de Secretari.

Com era natural, ni 'l Síndich ni cap conseller les ha sortit á rebre. Sols los batlles los esperaban al pont que hi ha á la entrada de la vila, y junts los sis, han entrat en Sant Juliá montats en mulas y precedits de dos bagatxes.

Han atravessat los carrers en mitx de la indiferencia general, puig que 'n ells ni en los balcons hi habia quasi curiosos, y sens parlar ab ningú absolutament ni deturarse, han atravessat la vila, dirigintse cap á la capital de la República, Andorra la Vella, que dista d' aquí cosa d' una hora.

Com pot suposarse, la arribada dels delegats ha donat lloch á molts comentaris, manifestantse los habitants d' aquesta vila disposats á sostenir sa situació, que creuhen perfectament legal. Lo Síndich ó President, obrant ab molta prudencia, ha disposat de moment suspendre lo Consell de demá, esperant á veure en que parará la vinguda dels representants dels co-princeps.

Aquestas son las noticias d' avuy, que ampliaré si 'n tinch alguna mes avans de l'hora de sortir lo correu. Per ellas pot veures que la questió andorrana dista molt d'estar acabada, y que pot donar lloch á complicacions, si 'l gobern Sagasta-Martinez Campos no logra inspirar al bisbe Cassanyas la prudencia que avuy li falta.

Per lo demés, la tranquilitat que regna en aquestos valls es envejable. Los andorrans se creuhen forts en lo seu dret, y mostran la major serenitat y calma. Per tota forsa, hi ha un piquet de deu homens vestits de paisá ab kempis vermell y manats per un *decenari*, que 's passejan per las Valls, al objecte de ocorre á qualsevol incident que 's presentés y de guardar la Casa de la Vall, que 's lo palau del Consell ó poder convencional de la República.

Per fortuna, crech que ni aquestos deu homes armats foran necessaris, puig los andorrans—al menos los de Sant Juliá—están tan tranquils, que quan se 'ls parla de que 'ls espanyols poden *tancar lo pas* y bloquejarlos, responen ab una rialla, y diuhen que no 's morirán pas de fam.

Y diuhen bé, puig que la gent de la Seu está interessada en lo mateix que 'ls andorrans, y veu son pervenir en lo triunfo definitiu dels que avuy han pujat, per lo qual los provehiria apesar del bloqueig que pogués establir la tropa. En una altra carta m' ocuparé d' aquest assumpto.

Demá aniré á recorre las Valls, deturantme en Andorra la Vella. Si ha de celebrarse Consell demá passat, m' esperaré per assistirhi, puig crech que la cosa val la pena per lo típica y patriarcal. Basti dir que al costat de la sala de sessions hi ha lo menjador, puig lo Consell d' Andorra, com los Cardenals al elegir Papa, no surt de la Casa de la Vall pera res. Diutre d' ella dinan y sopan los Consellers.

Sant Juliá es una petita vila, que no arriba á tenir sis cents habitants, pero es agradabilíssima y pot ben dirse que no hi falta res. Sa situació en mitx d' una vall estreta y á la vora del riu Balira es en extrem pintoresca, y aixis en las casas com en la part dels habitants s' hi nota cert asseo que no s' espera en aquest racó de mon. Se veu que 'ls aires purs de la llibertat proban als montanyesos lo mateix que á la gent de las ciutats.

Y la llibertat d' Andorra es completa, patriarcal. Aquesta tarde, per exemple, lo Sin-

dich ha dut l' órdre de sospendre lo Consell de demá á la porta de casa seva, y després de consultarho ab tots los vehins y vehinas que per allí hi habia.

Demá 'ls donaré compte de lo que passi, y si tinch espay, los faré una ressenya del fets ocorreguts en aquest pays d' ensá de la revolució del 8 de Desembre.

V. A.

P. D. A última hora se diu que demá se tindrá lo Consell, puig lo Síndich y Consell han rebut un ofici dels delegats dels co-prínceps, dihentlos que desitxan assistirhi al objecte de portar á efecte los acorts presos en lo modo y forma que sigui mes conveníent pera restablir la pau y l' órdre en lo pays.

11. ALMIRALL, Valentí: «La qüestió d'Andorra (II)», Diari Català, 575 (12-III-1881).

Correspondencias

DEL «DIARI CATALÁ».

LA QUESTIO D' ANDORRA.

Sant Juliá de Loria 10 de Mars.

En aquest moment acabo d'arribar d'Andorra la Vella, y aprofito uns curts instants per fer arribar aquestas rallas á l' hora de correu.

Lo Consell de la Vall ha celebrat duas sessions; una avans de dinar, en la que han prestat jurament los consellers novament elegits y han ratificat l' escriptura firmada ab la Companyia francesa representada per Mr. Boisset, que actualment se troba en aquesta vila, y un' altra després de dinar, á la que han assistit los delegats dels co-prínceps.

Acaba de terminar la segona sessió, y d' ella ha resultat una completa desavenencia. Lo Consell per unanimitat ha rebutxat la proposta dels delegats, de procedir á novas eleccions, y ha acordat mantenir los contractes firmats pe'l Consell provisional.

Lo desacort, donchs, complert.

Sens temps pera mes, y afegint sols que'ls delegats s' han quedat á Andorra la Vella, deixo per un altre dia descriure la sessió y lo dinar tipich, al que he tingut lo gust d'assistir.

V. A.

12. ALMIRALL, Valentí: «La qüestió d'Andorra (III)»; Diari Català, 576 (13-III-1881).

Secció de Fondo.

LA QUESTIO D' ANDORRA.

De retorn ja de ma excursió á la petita república catalana dels Pirineus, y sens perjudici de reservar pera mes endevant lo dar á coneixe aquell petit Estat, notable baix molts conceptes y especialissimament interessant per nosaltres, just es que reasumeixi las impresions que d' allí he portat, relativas al estat en que avuy se trova Andorra.

Avans de tot dech manifestar que tot lo que s' ha dit per diaris espanyols y francesos que han pintat á la petita república com presa de la anarquía y en un punt de fer poch menos que necessaria una intervenció per salvar l' órdre social, es fals, evidentment fals. La calma y la tranquilitat mes completas, regnan en aquellas pobras Valls, —y lo Consell general,—que es un poder convencional, puig que assumeix atribucions llegislativas y gubernativas—té per tota forsa material una ronda de 8 ó 9 homens, al mando d' un *decener*, los quals, no tenint en que ocuparse, recorren las Valls, dinant á l' un hostal y sopant á l' altre.

Al arribar á Andorra, jo 'm creya que trovaria allí un poder revolucionari vacilant y sens idea fixa, contrastant ab la actitut enérgica y ben dirigida dels delegats dels coprínceps, y m' he trovat ab tot lo contrari. Las autoritats de las Valls saben bé lo que volen y caminan al seu fi sens vacilacions ni dubtes; los delegats, débils en son dret, caminan á las palpentas y fan fins papers ridículs. En Andorra se presenta avuy la anomalia de que un Consell, format de pastors y miseros montanyesos, dongui llissons de política práctica y de bon sentit á personatjes tant encopetats com lo bisbe de la Seu en persona, y un delegat especial de la primera nació d' Europa, de Fransa.

Lo que passa á Andorra es senzillissim d' esplicar, y aném á ferho en pocas ratllas.

Andorra es un pais misero y sens recursos de cap mena. Las Valls son tan estretas, que si alguna llenca de terreno 's cultiva, han degut sos habitants arrancarlo á las rocas á forsa de trevall. Si Andorra no fos independent, sino que formés part d' Espanya ó de Fransa, no tindria ni habitants.

A pesar de tot aixó, la influencia de la constitució política d' Andorra ha despertat en sos habitants lo desitx d' entrar d' una vegada en la via del progrés. Al examinar sa situació, s' ha trobat ab que no podia esperar res de Fransa ni d' Espanya, y que son propi territori no li ofereix recursos de cap mena. Los andorrans joves y actius han d' emigrar avuy de son pais. En Beziers tant sols, forman una colonia de mes de doscents individuos.

¿Quin recurs los quedaba per conservar sa independencia y millorar? Un tant sols: lo d' imitar á Suissa, y establir en sas Valls la *industria dels estrangers*. Son pays situat al bell mitx dels Pirineus y capritxosament accidentat, se presta al exercissi de tal industria.

Pero pera establir tal industria necessitaba recursos que no tenia, ni podia crear. Necessitaba enllassarse ab Europa per medi de camins de ferro y carreteras. Lo primer que va oferir als andorrans aquestos recursos, va ser una companyia de joch, per l' istil de las de Mónaco y de Baden. Los andorrans van rébrela com al seu Messias.

Ab lo dit quedan esplicadas las duas revolucions andorranas; la del 66 y la del 80. En una y altra va pujar per forsa d' armas lo partit innovador, apoyantse una y altra vegada en una Companyia que, á truco de tenir un lloch per jugar, ofereix als andorrans tot lo que 'ls falta.

La revolució del 66 no va dar cap resultat per falta de formalitat en la Companyia, y per la contra revolució que van fer los caiguts, que eran, com ara, los elements aristocráticks, los *caciques* del pays; puig que es precis saber que la escassa propietat particular que hi ha en Andorra, está concentrada en mans de uns pochs, que no 's proposan mes que perpetuar lo seu domini per medi de la falta d' ilustració dels restants.

No volem jutjar si 'ls andorrans fan be ó malament entregantse á la Companyía de joch; sols farém notar que desde temps inmemorial, la petita República no ha avansat ni un pas, y que si ha buscat medis per sortir de son trist estat, no n' ha trovat may d' altres que 'ls que li ofereix la Companyía, y que, al acceptar sas ofertas, ha imposat com á condició precisa la de que la entrada á las casas de joch quedí absolutament prohibida als fills del pays. Deixem als moralistas la tasca de resoldre si 'l cambi que vol fer Andorra será un bé ó un mal; resolució que no pot donarse sens tenir presentas totas las circunstancias explicadas y moltas d' altras.

La revolució actual d' Andorra va tenir lloch lo 8 de desembre del any passat. Lo poble armat va destituhir al Consell generals y als de parroquias, substituhintlos per uns altres. De las sis parroquias ó cantons municipals de que 's compon la república, sols dos, los mes apartats y poch importants, van oposar resistencia, pero 'ls revolucionaris van rendirlos sense efusió de sanch. Una trentena de tiros inofensius, y unas quantas bastonadas á un amich dels caiguts que va fer foch després de la rendició del municipi de Canillo, son los únichs actes violents que ha produhit la revolució actual d' Andorra.

Los caciques caiguts van intentar alguna resistencia passiva. Van acudir al Veguer—(Jutje en causas criminals)—nombrat per lo co-princep francés, que es avuy lo president de la República, y van portarlo á Andorra. Lo Veguer, lluny de mostrar la imparcialitat deguda, va declararse en pro dels caiguts. En vista d' aixó, lo Consell revolucionari va indicarli *atentament* per oficí, que faria be entornantsen á Fransa á enterar al co-princep. Lo Veguer va acceptar lo Consell, y va anarsen al seu país.

En vista d' aquesta actitut del Veguer francés, los andorrans van dirigir la mirada al altre co-princep, que es lo Bisbe de la Seu d' Urgell. L' equilibri entre 'ls dos co-princeps ha sigut fins ara la salvació de la independencia d' Andorra.

Comissions del poder revolucionari van anar á trovar al Bisbe ab lo qual habia Andorra romput tota mena de relacions desde la contra revolució del 68. Lo Bisbe Cassanyas va rebre be als comissionats, y fins va prometrels apoyarlos en sas pretencions, inclosa la de tractar ab la companyia de joch. Gracias á n' aixó, quan va enviar á son secretari á prendre possessió del co-principat en las Valls, va ser rebut ab grans mostras de contento y d' entusiasme.

Pero tant bon punt com lo Bisbe va haber lograt la seva, va girar la casaca als andorrans del poder y declararsels contrari. A tot aixó habia arribat á la Seu un delegat especial del Gobern francés, M. Imbert Gourbeyre, y ab ell va entendres desde luego lo Bisbe Cassanyas.

De comú acort tots dos, en 28 de Febrer passat van donar un decret ordenant varias bases de que ja tenen coneixement los nostres lectors, y 'l mateix dia ó l' endamá van dirigir per separat alocucions als andorrans. Aquestas alocucions, redactadas y publicadas en llengua catalana que es la oficial d' Andorra, son notables per los distins criteris que respiran.

La del Delegat de la República francesa, declara oficialment que 'l Gobern francés tindrá sempre un gust especial en contribuhir al benestar d' Andorra, y que 's proposa particularment estudiar los medis de construhir una carretera que faciliti sas comunicacions ab Fransa.

La del Bisbe Cassanyas es una pastoral furibunda, de la qual pot jutjarse pels següents párrafos que copiém:

De res li serveix á un país, que l' llegislador donia lleys sabias y justas, cuant los subdits son rebeldes al principi d' autoritat; per aixó veyem avuy per totas parts, que 'l principi del lliberalisme, que en la sua esencia es lo funest principi d' insubordinació á tota autoritat, fa neccessari en casi totas las nacions lo régimen de la forsa, y 's multiplican espantosament los exercits y funcionaris de policia y ordre públich pera substituhir lo sant temor de Deu que ans formaba la base de las institucions públicas y era 'l que guardaba los Estats. Pero, ay! que ja 'ns avisa lo Real Profeta, que si 'l Senyor no edifica la casa, en va treballan los que la edifican: y que si l' Senyor no guarda la ciutat, inutilment vigila 'l que la guarda: Psalm. 126. Per aixó veyem avuy, que la perturbació ha succehit á la pau cristiana d' altres temps mes felissos, perque han volgut las nacions prescindir del esperit cristiá per substituirlo per lo esperit lliberal.

Afortunadament no domina en Andorra aqueix esprit de la anomenada civilisació moderna condemnada tantas vegadas per la Iglesia Santa, y estigueu segurs que 'l vostre Bisbe Princep vigilará de dia y de nit á las portas de vostra casa, perque no penetria aqueix mortal enemich: pues ay de vosaltres! lo dia que fossiu victimas d' ell; ja que destituits dels medis de repressió ab que contan las grans nacions, si un dia deixés de ser lo vostre Gobern lo Gobern paternal y casi diriam patriarcal que ha sancionat la tradició dels sigles, seria impossible la continuació del vostre modo de ser. Alseu pues la vostra mirada molt mes alta de lo que la alsan los pobles moderns: alseula fins á Deu Nostre Senyor, ja que es Ell lo que funda las nacions y destrueix los imperis: alseula fins á Deu, perque es Deu a qui habeu de servir com á vostre primer Rey y Senyor: alseula fins á Deu, perque es la sua santissima voluntat la que ha de ser la regla de las vostras accions privadas y de tots los actes publichs de las vostras autoritats aixis politicas, com judicials y administrativas: alseula fins á Deu, perque d' Ell habeu de rebrer l' ausili en las vostras tribulacions y la gracia de ser fieis cumplidors de las vostras lleys y costums antiquissimas: alseula fins á Deu, perque d' Ell habeu d' esperar la restauració de la verdadera pau y tranquilitat que habia sigut fins ara lo caracter distintiu y tradicional d' eixas hermosas Valls: alseula fins á Deu perque Ell es l' qui os donará la benedicció sobre 'ls vostres camps que os proporcioni 'l pa de cada dia que li demaném en la oració del Pare nostre: alseula fins á Deu perque d' Ell y no de casas de joch y de immoralitat ni de consells de homes sense Deu y sense conciencia os han de venir lo benestar y la prosperitat del vostre, encara que pobre, pero envidiable país.

Com vaig dir ja, los andorrans no van fer lo mes petit cas ni del decret ni de las alocucions. Van llegitimar, sí, lo poder revolucionari per medi d' unas eleccions, y desde allavoras se creuhen forts en son dret, y esperan ab la major tranquilitat y calma.

En vista d' aquesta actitut, los Delegats dels co-princeps van decidirse á presentarse en Andorra. Van anarhi, com ja vaig dir, lo dia nou del corrent, y van assistir al Consell del dia deu. En sa presencia lo Consell va ratificarse en tots sos acorts y negarse á procedir á novas eleccions, per lo qual los Delegats van tornarsen á la Seu lo dia onze, després d' haber fet devant d'aquells pobres pastors, lo paper mes infelis que ferse pugui.

En tal estat se trova la qüestió andorrana, sense que per ara se sápiga de fixo quina resolució haurán pres los Delegats.

Los andorrans se creuhen forts en lo seu dret, y opino que están en lo cert baix lo punt de vista legal. Andorra es una nació

independenta, y son Consell general es lo poder suprem. La autoritat dels co-princeps, segons us y costum, no s' exten mes que á l' administració de justicia en lo civil y criminal per medi de sos Veguers y Batlles. No tenen, donchs, Espanya ni Fransa mes recurs que respectar l' independencia d' Andorra, ó cometre un atropell. Qualsevol mida violenta que 's prengui será un verdader atentat.

Veritat es que 'l poder actual d' Andorra té origen revolucionari, pero ha sigut ja llegitimat per la expressa voluntat dels andorrans, manifestada en votació solemne. ¿Poden deixar de reconeixel los governs d' Espanya y de Fransa, que casualment tenen un y altre un origen de forsa igual al del actual d' Andorra?

Per altra part, crech que Fransa fará perfectament no embolicarse en la qüestió. Los andorrans, ab tal de que se 'ls deixi en pau, no regatejarán las esplicacions que sels demanin.

Y fará bé de no embolicarse, puig que 'ls andorrans son gent de lletra menuda, qu' han trobat ja que debent sa república la independencia á Cárlomagne,—segons la tradició y tal vegada segons documents,—toca lo co-principat als descendents de Cárlomagne, que no son los francesos, sino l' emperador d' Alemania, y son gent molt capassa, si 's preten intimidarlos, d' anarsen á Berlin ab varios pergamins en la cartera. Es ben sapigut que á Alemania hi ha doctors pera tot, y que als mateixos que van trovar avans de la guerra del 70 que la frontera alemanya ha de ser lo Rin, no 'ls fora difícil averiguar que l' emperador Guillem es lo co-princep d' Andorra, ni 'ls costaria gran trevall formar un arbre genealógich completíssim. Moltas vegadas petitas causas produheixen grans efectes.

Si obran, donchs, ab prudencia Espanya y Fransa, deixarán en pau als andorrans y 's limitaran á exercir las atribucions judicials inherents á sos co-principats, en la seguritat de que si Andorra trova que la nova marxa empresa la aufega, al implorar son aussili, la treuran del mal pás, que es l' únich deber que respecte d' una nació petita com Andorra, imposa la co-soberania á nacions relativament tant poderosas com Fransa y Espanya.

V. A.

Secció de Varietats.

DE TREMP A LA SEU.

En nostre primer article ó carta vam haber de deturarnos en Organyá, població situada á la vora mateixa del Segre.

Sortint d' Organyá y prenent lo camí que porta cap á la Seu no 's tarda gaire en trovar un punt del qual sembla impossible que pugui tirarse avant, puig no 's veu per ahont penetrará 'l camí per entre aquellas rocas escarpadas. Pero luego que un s' hi acosta, trova que encara que 'l riu passi just per una estreta escletxa que separa las duas montanyas, s' ha lograt ferhi un camí, que en molts trossos está materialment sospés damunt de l' aigua que baixa rápida, com si tingués pressa per sortir aviat d' aquellas estreturas.

Durant algunas horas d' extensió lo Segre passa materialment encaixonat. A l' un costat y al altre del estret llit del riu, s' alsan perpendicularment graníticas murallas d' extraordinaria altura y tan espedadas, que per poder passar lo camí s' ha hagut d' obrir á forsa de trevall y constancia en la roca dura. Tan escabrós es lo terreno, que 'l camí ha de passar de l' una banda del riu á l' altra moltas vegadas, sens lo qual hauria sigut dificilíssim sino impossible tirarlo avant. D' això 'n resulta que 's trobin diversos ponts sobre 'l Segre, que han fet célebres las nostras discordias intestinas, com lo d' Espia, lo de la Mala Dona, lo del Diable, lo d' Organyá, etc., etc. Tots ells eran antichs, d'un sol arch y ab rampas y algunas caracteristichs per la seva arquitectura.

Y dihem eran, perque en la actualitat molts dels tals ponts están substituhits per vulgars y mal fetas palancas de fusta. Durant las darreras guerras civils, l' ineptitut de generals y *cabecillas*, lo poch carinyo que alguns d' ells tenian á la nostra comarca y l' esprit de destrucció que animaba á uns y altres, foren causa de que volessin molts d' aquells ponts, que, com pot suposarse, no s' ha cuidat de restablir lo gobern de Madrit.

Desde Organyá á la Seu, passa lo camí duas horas per entremitx de la escletxa que recorre 'l Segre. Lo qui viatja per aquella soletat, veyent sempre 'l cel com desde 'l fondo d' un pou inmens, sentint als seus peus lo remor del aigua que mes que corre salta de roca en roca ab forsa torrentcial y no trovantse ab altres recorts que 'ls de dol y extérmini que 'ns han deixat las guerras fratricidas d' aquest sigle, no pot menos que entregarse á reflexions tristissimas, per entre las quals sols veu raigs d' esperansa ab tanta dificultat com vislumbra los del Sol desde aquellas fondaladas.

En aquells llochs ferestechs' s' han entregat moltas vegadas los fills de la terra á guerras d' extermini, y ¿qué n' ha tret Catalunya? ¿quin resultat, quina consideració li han valgut tants sacrificis?... Fa trenta anys que está demanant la carretera que ha d' enllassar la Seu ab Organyá y ab Lleyda, y la carretera encara no está feta. Si avuy pot tranzitarse de l' un punt á l' altre se deu als camins que á forsa de trevall y de paciencia van obrir en la roca 'ls nostres avis.

Seguint lo camí avant, tant bon punt s' ha sortit de las angosturas del Segre y s' ha tret lo cap á la plana, se dibuixan ja en l' horisont los forts de la Seu, enquadrats en lo march que 'ls forman los Pirineus.

Se surt donchs d' una recorts, y s' entra en altres d' igual género ¡com si al recorre la nostra montanya no poguessim rebre altras impresions, que impresions de dol y de llágrimas!

A mida que un s' acosta als forts de la Seu, lo mosso ó guia va esplicantli lo ocorregut durant los darrers sitis, é indicantli los punts en que van emplassarse baterías, los que servian de refugi als carlins etc. etc. Al arribar prop dels forts, y després de atravessar Castell-Ciutat, que es un mísero barri de la Seu, col·locat en una petita meseta que forman las duas montanyetas ó puigs que coronan lo castell y la ciutadela, se veu bem be la situació dels tals forts, que completa lo petit baluart independent anomenat torre de Solsona; forts que dominan per complert á la ciutat de la Seu, situada en mitx del petit plá que en sa confluencia forman lo Segre y lo Balira. Los forts de la Seu, que en altres temps tenian gran importancia com á forts fronterissos, la han perduda avuy completament, gracias á la potencia de la nova artilleria. Contra un exército regular no sostindrian ni un sitj de vuit dias.

La Seu y 'l seu petit plá son un verdader oásis entremitx d' un desert de montanyas. Lo plá es dels mes productius de Catalunya. En ell s' hi cultivan vinyas que donan un vi petit pero agradable, y sas hortas son ricas en fruitas y verduras. Gracias á l' horta y á la cassa que abunda per aquells encontorns la vida en la Seu es fácil y la alimentació nutritiva.

La Seu es una població de poch mes de dos mil quatre cents habitants, en sa major part dedicats á la agricultura. Sent una població agrícola, sede de bisbat y plassa forta, inútil es dir que ha de tenir molt de levítica y d' oficial. En efecte, en ella dominan los militars y l' clero.

Ab tals condicions y per son aislament, la Seu seria una ciutat completament atrassada si no hagués tingut la fortuna de que alguna de sas families mes visibles s' entreguessin en cos y ánima al moviment modern. La coneguda familia Llorens, per exemple, familia aristocrática per sa posició y arrels en lo pays, pero eminentment democrática per las ideas tradicionals fins en sos gefes, ha contribuhit y contribuheix, no poch, á contrabalansejar las influencias ultramontano-militars. Gracias á ella y á algunas altras, en la Seu hi ha cert esprit de millora y de progrés, que la converteix en una petita ciutat montanyesa en la que poden viure los que necessitan respirar la pura admósfera de la civilisació moderna; gracias als esforsos dels pochs pero bons liberals de la Seu, avuy la població conta ab varios establiments d' instrucció y de recreo, com son un naixent Institut de segona ensenyansa, passeig, casinos, sala per teatro y ball, bons cafés, regulars fondas, etc., etc.

A pesar de ser la Sen una població histórica y de gran importancia en altres temps conserva pochs recorts notables. La catedral bisantina está emblanquinada y tirada á perdre, y segons malas llenguas, molt issims objectes de gran valor é interés que servian pel cult, han desaparegut, tal vegada no per tothom.

Lo gran seminari comensat pel famós bisbe-cabecilla, doctor Caixal, que es una construcció elegant en mahons y pedra, está encara sense acabar.

Segons sembla, lo Bisbe actual no te en sa terminació tant interés com son antecessor, y es fácil que prefereixi dedicarse á millorar lo palau episcopal, renovat ja en part per lo mateix doctor Caixal.

De la Casa senyorial dels comptes d' Urgell ne queda poca cosa, y en la actualitat lo duenyo de part d' ella está tirant á terra lo que era escala principal, y que oferia poch mes de particular que sos recorts históricos.

V. A.

13. ALMIRALL, Valentí: «La qüestió d'Andorra (IV)»; Diari Català, 579 (16-III-1881).

Correspondencias

DEL «DIARI CATALÁ».

S. Julià de Loria (Andorra) 21.

Lo Consell general disolgué, per créurela innecessaria, la ronda dels nou homes y á son decener, lo dia 12 del actual, de comú acort ab lo Batlle espanyol.

Aquest rebé un ofici de son Veguer ab fetxa del 18 per aquella disolució, y contestá ab un altre ofici dihent que 'n las Valls regnaba completa tranquilitat.

Lo 18 se 'ls enviá un *ultimatum* pera que 's sometessen á las bases dels co-princeps.

Demá 22, á las dotse de la nit comensa 'l bloqueig ó siti rigorós.

Lo segon batalló de Lutxana que arribá ahir á la Seu, sortirá á las deu del matí á ocupar los punts, repartinselshi mantas, pera preservarlos de las neus que en alguns punts tindrán á tret de fusell.

Un altre batalló que sortirá de Barcelona, ocuparà 'ls punts desde Puigcerdá á Martinet, en la frontera hispano-andorrana.

Los andorrans se trovan provehits de queviures per mes de tres mesos y esperan ab paciencia 'l final d' aquest acte de guerra.

Vensuts y vencedors lamentan y no comprenen una mida que á res conduheix.

Lo Consell general ha enviat al President Grevy una atenta exposició aclarant los fets y posant de relleu la conducta de son delegat M. Imbert.

Si 's creu que en Andorra hi haurá disturbis y l' anarquia que desitxan, van molt equivocats. La prudencia y l' ordre que han tingut fins avuy es la seva consigna y esperan los aconteixements ab molta sanch freda.

Esceptuant lo Síndich caigut, son fill, son cunyat y 'l farmacéutich, que viuhen en la Seu, pero que tenen sas familias aquí, ningú ha deixat la Vall ni ha abandonat sa casa.—*Lo corresponsal.*

14. Lo CORRESPONSAL: [Sobre Andorra] Diari Català, 586 (23-III-1881).

LA QUESTIO D' ANDORRA.

S. Julià de Loria (Andorra) 21.

La questió 's complica, pero los andorrans s' aguantan ferms com una roca.

Ab fetxa del 19 los co-princeps van dirigir ahir al Il·lustre Consell general de las Valls y als honorables cónsuls de las 6 parroquias lo següent ultimatum:

«Ab aquesta fetxa 'ns dirigim al titulat Consell general de aquestas Valls, comunicantli que si dins lo terme de 3 dias no 's presenta als infrascrits delegats en lo Palau episcopal d' Urgell una comissió del mateix Consell investida de plens poders d' ell y dels de las parroquias, disposada á portar á complert efecte totas las disposicions del manifest de 28 de Febrer últim, quedara sospesa l' administració de justicia en aquestas Valls, habent acordat los co-princeps tancar la frontera francesa y practicar los medis necessaris pera que ho sigui també la d' Espanya.—Deu guardi, etc.—Firman: lo delegat del Bisbe d' Urgell, Mossen Freixa y lo del gobern francés, monsieur Imbert Gourbeyre.»

Al mateix temps van enviar la següent alocució:

ANDORRANS.

«La situació excepcional en que 's trovan eixas Valls han obligat als vostres co-princeps á pendre aquellas resolucions que han cregut oportunas pera restablir la pau y afiansar l' ordre.

Per la consecució d' aquest objecte disposaren, entre altras cosas, unas eleccions generals que debian ser verificadas ab tals condicions que asseguressin plenament la llibertat del sufragi á fi de conéixe las aspiracions llegítimas del país. Pero lo Consell general revolucionari se negá á donar cumpliment á las disposicions que eran la verdadera taula de salvació d' Andorra, y á practicar ditas eleccions mediant las condicions prefixadas, y pera donar una aparencia é barnis de legalitat á sa situació,—sorprenent vostra bona fé,—va procehir á un simulacre d' eleccions sens garantías de llibertat las quals foren protestadas previament pe 'ls infrascrits y ho han sigut després per los electors de quatre de las sis Parroquias que componen la Vall que no deixan d' elevar exposicions als co-princeps sometentse á sas disposicions y demanantlos que fassin cessar quant ans un estat de cosas que portaria la Vall á sa total ruina.

Per lo qual essent deber nostre posar fi d' una vegada per sempre á las convulsions que agitan al país y habent agotat los infrascrits tots los

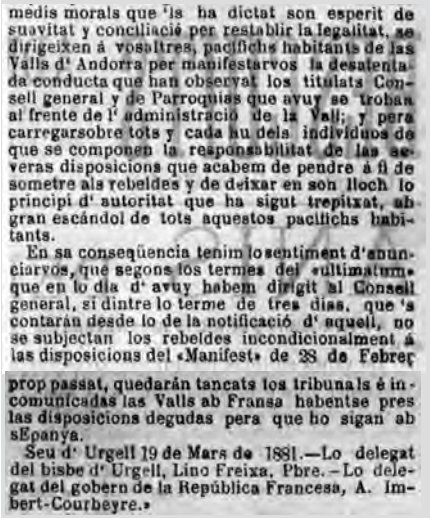

médis morals que 'ls ha dictat son esperit de suavitat y conciliació per restablir la legalitat, se dirigeixen á vosaltres, pacifichs habitants de las Valls d' Andorra per manifestarvos la desatentada conducta que han observat los titulats Consell general y de Parroquias que avuy se troban al frente de l' administració de la Vall; y pera carregarsobre tots y cada hu dels individuos de que se componen la responsabilitat de las severas disposicions que acabem de pendre á fi de sometre als rebeldes y de deixar en son lloch lo principi d' autoritat que ha sigut trepitxat, ab gran escándol de tots aquestos pacifichs habitants.

En sa conseqüencia tenim lo sentiment d'anunciarvos, que segons los termes del «ultimatum» que en lo dia d' avuy habem dirigit al Consell general, si dintre lo terme de tres dias, que 's contarán desde lo de la notificació d' aquell, no se subjectan los rebeldes incondicionalment á las disposicions del «Manifest» de 28 de Febrer prop passat, quedarán tancats los tribunals é incomunicadas las Valls ab Fransa habentse pres las disposicions degudas pera que ho sigan ab sEspanya.

Seu d' Urgell 19 de Mars de 1881.—Lo delegat del bisbe d' Urgell, Lino Freixa, Pbre.—Lo delegat del gobern de la República Francesa, A. Imbert-Courbeyre.»

La amenassa per la part d' Espanya, s' ha portat ja á efecte. Lo batalló de Lutxana arribat ahir á las deu, ocupa los pobles anomenats: Arcabell, Argolell y Targa de Moles, disposat á tancar la frontera de Andorra per la part de la Seu.

Com pot veures, los co-princeps segueixen en sa marxa vacilant, y encara no han sapigut trobar medi per evitar que sa conducta aparegui com un acte de forsa y res mes.

¡No deixa de ser graciós lo veurer á duas nacions com Fransa y Espanya no sabent trovar rahons legals contra alguns miseros pastors de la Vall d' Andorra! Los co princeps retiran la administració de justicia, en lo que están fins á cert punt en lo seu dret; pero ¿en quina rahó 's fundan per sitiar per fam en ple sigle 19 á un Estat, que per petit que sigui gosa de la independencia, y que te un gobern legalment constituhit?—*Lo Corresponsal.*

15. Lo CORRESPONSAL: «La qüestió d'Andorra», Diari Català, 587 (24-III-1881).

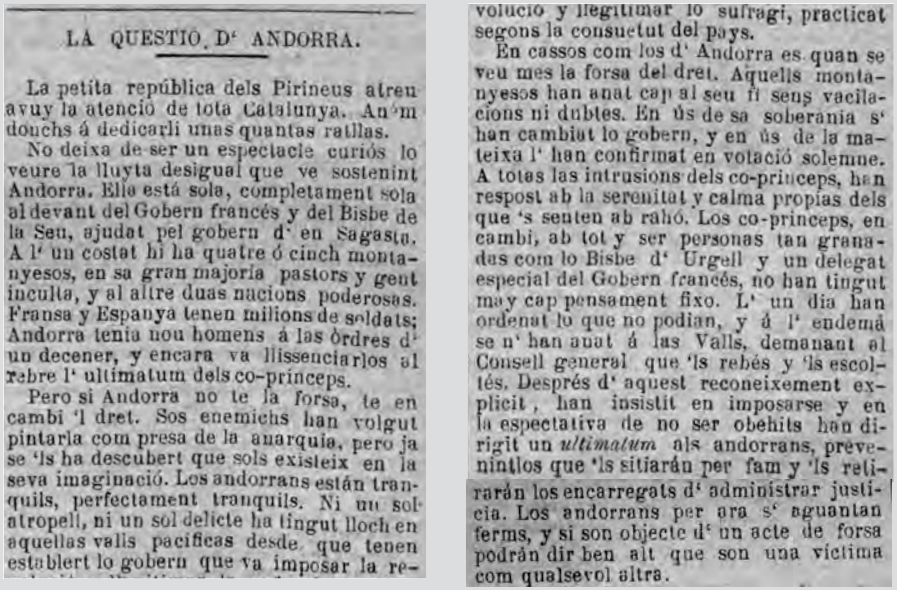

LA QUESTIÓ D' ANDORRA.

La petita república dels Pirineus atreu avuy la atenció de tota Catalunya. An'm douchs á dedicarli unas quantas ratllas.

No deixa de ser un espectacle curiós lo veure la lluyta desigual que ve sostenint Andorra. Ella está sola, completament sola al devant del Gobern francés y del Bisbe de la Seu, ajudat pel gobern d' en Sagasta. A l' un costat hi ha quatre ó cinch montanyesos, en sa gran majoria pastors y gent inculta, y al altre duas nacions poderosas. Fransa y Espanya tenen milions de soldats; Andorra tenia uou homens á las òrdres d' un decener, y encara va llissenciarlos al rebre l' ultimatum dels co-princeps.

Pero si Andorra no te la forsa, te en cambi 'l dret. Sos enemichs han volgut pintarla com presa de la anarquia, pero ja se 'ls ha descubert que sols existeix en la seva imaginació. Los andorrans están tranquils, perfectament tranquils. Ni un sol atropell, ni un sol delicte ha tingut lloch en aquellas valls pacificas desde que tenen establert lo gobern que va imposar la revolució y llegitimar lo sufragi, practicat segons la consuetut del pays.

En cassos com los d' Andorra es quan se veu mes la forsa del dret. Aquells montanyesos han anat cap al seu fi sens vacilacions ni dubtes. En ús de sa soberania s' han cambiat lo gobern, y en ús de la mateixa l' han confirmat en votació solemne. A totas las intrusions dels co-princeps, han respost ab la serenitat y calma propias dels que 's senten ab rahó. Los co-princeps, en cambi, ab tot y ser personas tan granadas com lo Bisbe d' Urgell y un delegat especial del Gobern francés, no han tingut may cap pensament fixo. L' un dia han ordenat lo que no podian, y á l' endemá se n' han anat á las Valls, demanant al Consell general que 'ls rebés y 'ls escoltés. Després d' aquest reconeixement explicit, han insistit en imposarse y en la espectativa de no ser obehits han dirigit un *ultimatum* als andorrans, prevenintlos que 'ls sitiarán per fam y 'ls retirarán los encarregats d' administrar justicia. Los andorrans per ara s' aguantan ferms, y si son objecte d' un acte de forsa podrán dir ben alt que son una víctima com qualsevol altra.

A tot aixo, lo que trovem mes lamentable es la ingerencia oficiosa del gobern espanyol en tan enutjós assumpto. Lo co-princep es lo bisbe de Urgell, y 'l ministeri Sagasta s' ha posat á las ordres del bisbe fins al extrem de prestarli batallons pera imposarse als habitans d' Andorra.

La trovem lamentable, puig que lo programa del bisbe Cassanyas se reduheix á malhehir la llibertat y la civilisació moderna, en termes dignes del més furibundo predicador de poblet. Los soldats espanyols, baix lo gobern del partit més avansat dins de la monarquia, van á imposar tals malediccions á uns que no poden defensarse d' ellas.

Y preguntem ¿qué te que veure lo gobern d' Espanya ab lo bisbe de la Seu? ¿Pot seguir aquest essent al mateix temps subdit d' Espanya y co-princep d' una nació estrangera?

Respecte á la primera pregunta, no tenim cap inconvenient en respondre que 'l gobern de Madrit res te que veure ab lo bisbe de la Seu. A Espanya no li ha més que un poder, del que no forma part lo tal bisbe. Las tropas espanyolas no poden ni deuhen ser posadas al servey de cap particular, per elevat que sigui. Si 'l bisbe d' Urgell te drets fora d' Espanya, que se 'ls defensi ab sas propias forsas, ó ab las que li presti la mateixa nació á que vol imposarse. La cosa es tan clara, que no necessita mès demostració.

Respecte á la segona pregunta, es també evident que no pot seguir lo bisbe d' Urgell exercint lo co-principat. Aquest, en tot cas, seria un privilegi feudal, y 'ls privilegis fendals van ser abolits á principis del sigle en tot Espanya. Encara que suposessim que l' hagues conservat lo bisbe de la Seu, no podria exercirlo ell en virtut de las lleys desamortisadoras. L' Estat espanyol hauria succehit al bisbe en son exercici.

Cridem sobre aquestas consideracions la atenció dels poders públichs, y especialment la del Capitá general de Catalunya, de qui dependeixen directament los batallons que ha fet moure lo Bisbe d' Urgell. No hi ha cap rahó per incomodar als andorrans, ni menos n' hi ha pera que 'l gobern espanyol presti sas forsas á qui vol exercir un co-principat que no li correspon.

Al dir lo que dihem no aplaudim, ni molt menos, los actes administratius del nou gobern d' Andorra. En ells no 'ns hi fiquem, perque no hi tenim res que veure. Lo que voldriam evitar es que la nostra nació coadjuvés á un acte de forsa contra la petita república catalana dels Pirineus.

16. [VALENTÍ ALMIRALL]: «La qüestió d'Andorra», Diari Català, 589 (26-III-1881).

Noticias d' Andorra.—Hem parlat ab personas arribadas de la Seu d' Urgell y 'ns han manifestat que 'l bloqueig de las Valls es tan rigurós, que no hi ha compassió per ningú que no sigui amich intim del bisbe Cassanyas, á las ordres del quat sembla que estiguin las autoritats espanyolas y 'l delegat del gobern francés.

Un metxe francés que habita en Sant Julià d' Andorra, després de posat lo bloqueig, va acudir al brigadier y al delegat francés en solicitut de passaport per entrar y sortir de las Valls y poder cuidar als seus malalts. L' un y l' altre van endossarlo al bisbe, y aquest va negarse á extendre lo passaport si no se li presentaba un certificat del Rector de la parroquia y un altre del Batlle espanyol.

També s' ha negat passaport, entre altres, á dos andorrans que tornaban de la Cerdanya.

17. [REDACCIÓ]: «Noticias d'Andorra», Diari Català, 590 (27-III-1881).

Noticias d' Andorra.—Lo bloqueig s' estreny cada dia mes. Lo bisbe d' Urgell, secundat fins á un extrem inverossimil per las autoritats espanyolas, se ceba en los pobres andorrans, fentlos pagar lo delicte d' haberlo tornat á reconeixe com a co-princep.

Lo dia 28, lo segon síndich de la República, don Pere Baró, que per mes senyas es metje, va anar á la Seu a visitar á una de sas clientas, la baronesa de Plandolit. Va saberse su arribada; y de moment se 'l va posar pres, si bé que luego se 'l deixá en llibertat baix fianza del oscal eclesiàstich senyor Alós, dihentseli per òrdre verbal que seria internat á Lleyda, conduhintli una parella de civils. Lo Sr. Baró que sens dubte coneix los procediments de las nostras autoritats civils y eclesiàsticas, va sortir sol cap á Lleyda, ab l' intenció de presentarse al Gobernador civil, y en cás necessari al gobern de Madrit.

Lo primer efecte del bloqueig ha sigut un infanticidi, puig una que conduhian una criatura á la sucursal de la Casa d' expósits en la Seu, van haberla d' abandonar en lo poblet d' Argolell, ahont va trovársela morta.

Y encara 'l bisbe y 'l delegat francés, que van á la una, no están contents. En la Seu s' ha concentrat la guardia civil per fer mes rigurós lo bloqueig, y allí mateix hi ha policia francesa encarregada de vigilarlo.

Aquesta policia, sabedora l' altre dia de que s' habia entregat lo correu dirigit al germá d' un andorrá, va posarho en coneixement del delegat francés. Una indicació d' aquest va bastar pera que lo gobernador militar de la Seu donguès òrdre al administrador de correus pera que no entregui res á cap andorrá.

Las complacencias injustificadas que las autoritats tenen al bisbe y al delegat francés, comensan ja á posarnos en ridicul. ¿En quina lley se fundan las autoritats per detenir é internar á un extranger d' una nació ab la que no estém en guerra? ¿Quina lley autorisa la detenció de la correspondencia? ¿De quán ensá los militars manan en correus? ¿No saben las autoritats de la Seu que lo segon síndich d' Andorra mereixia las atencions que 's prodigan als poderosos?

Créyém que tot lo dit ha de cridar la atenció de las autoritats superiors y del gobern, com ha de cridar la del públich la versió que corre, de que la empresa de joch de Monte-Carlo ha repartit fortas sumas per imposibilitar la competencia que podria ferli en Andorra un' altra empresa.

18. [REDACCIÓ]: «Noticias d'Andorra»; Diari Català, 594 (31-III-1881).

UNA EXCURSIÓ Á ANDORRA.

I.

Un excursió á la petita república dels Pirineus es de las més interessantas que poden ferse dintre de Catalunya. A pesar d' aixó son molt pochs los que l' han feta, per lo qual crech que 'ls lectors del DIARI CATALÁ veurán ab gust que 'ls comuniqui algunas de las impresions que vaig portarne. Dich impresions perque ni puch ni vuy fer un estudi complert d' Andorra.

No sé perqué al trovarme fa poch en la provincia de Lleyda va apoderarse de mí lo desitj d' anar á Andorra. Vaig manifestarlo en Tremp, y per més que 'ls meus amichs van amenassarme ab vint horas de caball á la anada y ab altras vint entre caball y tartana—si 'n trovaba—á la tornada, no vaig deturarme, y dihent ¡cap á Andorra falta gent! vaig peddre un guia, que en un dia y mitx va conduhirme á la Seu d' Urgell.

Si avans de arribar á la Seu lo meu desitj era gran, á la Seu va fersem irresitible. Per casualitat vaig posar al hostal de l' ALDRIA, ahont per més senyas se menja millor que no s' espera en una població tant arreconada, y al assentarme á taula vaix trobarme rodejat de francesos. Per casualitat va tocarme la cadira entre Mr. Imbert Gourbeyre, Delegat especial de la República, vingut expressament de Paris per l' arreglo, ó desarreglo de la qüestió andorrana, y un corresponsal del periódich *Le Temps*, y com pot suposarse no vam tardar en fer conversa, que com pot suposarse també, va recaure sobre la questió del dia.

A las pocas paraulas vaij notar ja que la actitut dels andorrans los preocupaba més de lo que podía esperarse tractantse d' una república microscópica, y durant lo dinar, mentres en bona pau y animada conversa saborejabam las frescas trúytas del Balira y las fortas perdius del Pirineu, va distreurens més d' una vegada la entrada y sortida d' alguns aduaners ó carrabiners francesos, que tenia allí lo Delegat á sas órdres per fer de correus. A la mateixa taula hi dinaban lo secretari de la prefectura de Foix y un traductor oficial, que per més senyas parlaba 'l catalá com jo mateix ab tot y ser fill de Fransa, y de la conversa ab ells vaig deduhirne que no tenian plan fixo en la questió andorrana, sobre la qual divagaban més de lo que era natural. Al ser á postres, va entrar lo secretari del bisbe d' Urgell. Lo Delegat francés va alsarse de taula y tots van retirarse á sas habitacions á celebrar una conferencia. Era que acababa d' arribar la noticia de que 'ls andorrans, per medi d' una votació solemne, habian llegitimat las sevas autoritats revolucionarias.

Despres d' aixó, no van pas deturarme los amichs de la Seu, y á l' endemá de bon matí, acompanyat d' alguns d' ells vaig sortir cap á Andorra.

Lo camí de la Seu á Andorra es realment pintoresch. Lo riu Balira, que allí corra ab rapidesa torrencial, passa encaixonat per una vall tant estreta, que en molts punts deixa á penas siti pe 'l camí. La vall del Balira es la vall d' Andorra.

A las dues horas de camí s' arriba á la frontera, que per la part d' Espanya, té sa casa de carrabiners y tot lo demés que caracterisa una frontera, y després de caminar una hora mes s' arriba á Sant Juliá de Loria, que es la població mes rica y mercantil d' Andorra.

Avans de seguir, no puch deixar de fer notar que al atravessar la frontera, ¡encara que sigui per Andorra! hem d' avergonyirnos de la ineptitut de la administració que sobre nosaltres pesa. Lo camí está molt mes ben cuidat en la part andorrana que en la espanyola.

—

Las tres horas de la Seu á Sant Juliá van passarnos volant. Anabam junts tres ó quatre amichs de iguals ideas y de gustos semblants, y no vam parar ni un moment la nostra conversa.

—Es particular—deya un d' ells,—y fins creuria que es providencial, si fos d'aquells que en tot veuhen la má de la Providencia, lo que passa en lo cor de la Europa llatina. En cada cordiliera importanta de montanyas, una petita república ha resistit la marxa dels temps y las vicissituts de la historia; y obscuras, quasi ignoradas totas ellas, no diré si son un recort ó una esperansa, pero si afirmaré que son oásis, en los que qui vulgui pot viure allunyat de las miseras grandesas que 'ls grans imperis y las nacions poderosas compran á preu de llibertat y á cambi de sang preciosa de sos fills.

La observació del meu amich va semblarme curiosa y vaig respondreli:

—Es efectivament digna de ser notada la coincidencia. Al cor dels Alpes tenim la relativament gran república de Suissa; en lo cor dels Apenins viu encara San Marino, com amagada entre 'ls robustos pichs dels Pirineus, ha conservat la seva forma de gobern Andorra. Y mes digne de ser notat encara es que hajin pogut las tres repúblicas sostenirse, trobantse, com se troban, en la situació mes desfavorable, ó sigui en los punts que mes han sigut disputats d' Europa. La Suissa ha vist l' engrandiment, la caiguda y fins de resurrecció de las nacions

poderosas que la voltan: ha presenciat las guerras terribles entre 'l papat y l' imperi, entre las antiguas creencias y la protesta, entre las diversas rasses que 's disputan lo predomini d' Europa, y no sols s' ha conservat sino que ha crescut y millorat sempre. San Marino, despres de ser testimoni de las grans lluytas que ha provocat en tot temps la possessió de la península predilecta, ha resistit fins la unitat italiana, que ha sigut prou vigorosa per passar per damunt del mateix poder temporal dels papas. Andorra s' ha conservat á pesar de la tendencia absorventa y avassalladora de Fransa y de Castilla, y sens disposar d' altra forsa que de la de sas institucions, s' aguanta encara. ¿Perqué no han seguit las tres repúblicas la sort dels estats feudals de la edad mitja? ¿Es tal vegada á causa de sa mateixa forma de gobern, pera la qual lluny d' haber tocat l' hora de desapareixe, va aconstanse cada dia fins per las nacions mes poderosas? No afirmaré que la conservació de las tres repúblicas montanyesas sigui providencial, pero si diré que no s' aguantan com recort d' épocas funestas, sino com esperansa de temps de pau, de fraternitat y de progrés pacífich.

En aixó atravessabam la frontera d' Andorra, y un altre des que ab mi anaban, va cambiar la conversa dihent:

—Ja som á Andorra; aquí es ja llengua oficial la llengua catalana; aquí manan ja los catalans, y aquestas circunstancias me fan ocorre una observació per l' istil de las que ha fet lo nostre amich no fa gaire. En la petita República d' Andorra es allí ahont millor pot estudiarse la nostra llengua y lo carácter catalá.

Lo químich sab lo que es la mar, analisant una sola gota d' aigua; lo naturalista refá la configuració dels animals prehistórichs, ab lo sol exámen d' una de sas barras que s' hagi trobat en estat fóssil. ¿Perqué estudiant als andorrans d' avuy no hem de poder averiguar lo que foram los catalans si dispossesim de la nostra iniciativa, y no haguessiu vingut influencias estranyas á modificar sino á desnaturalisar lo nostre carácter?

La observació del meu amich de la Seu va sorpendrem per sa novetat y trascendencia. Realment, á Andorra pot estudiarse la nostra llengua en sa historia com á llengua viva, y realment l' estudi d' aquells montanyesos catalans, pot donar molta llum per refer lo carácter catalá. L' arxiu de las Valls ab sos llibres d' actas no interrompudas durant sigles, ab sa documentació que arriba fins á épocas en que encara no 's habian fixat las llenguas llatinas, ha

de ser una mina inagotable pel que 's posés estudiarlo. Las institucions pol de las mateixas Valls, sas costums, sas son gobern patriarcal, la organisació rativa de sas sis parroquas, la histor medis empleats pera mantenir la tra litat interior y salvar la independenci reixen ocupar preferentment la aten renaixement catalanista, y son estu ser de trascendencia suma per tres.

No se si seria per aixó, que sens a men vaig tocar ab lo fuét á l' euga montaba, per ferli apressurar lo pas: verdaderas ganas d' arribar á la prin població d' Andorra. Sé si, que per ef de las conversas tingudas durant lo ca al descubrir la creu de pedra que la entrada de Sant Julià de Loria experimentar una sensació agradab tinta de las que habia experimen viatjes de mes importancia.

Va semblarme que 'ls pulmons s xamplaban al contacte dels aires bertat montanyesa, que 's respira petita pátria catalana.

V. ALMI

19. ALMIRALL, Valentí: «Una excursió a Andorra (I)»; Diari Català, 596 (2-IV-1881).

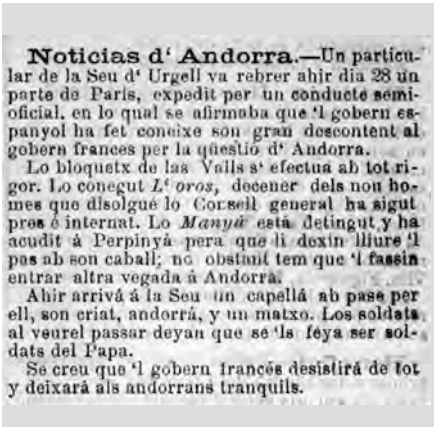

Noticias d' Andorra.—Un particular de la Seu d' Urgell va rebrer ahir dia 28 un parte de Paris, expedit per un conducte semioficial, en lo qual se afirmaba que 'l gobern espanyol ha fet conexe son gran descontent al gobern frances per la qüestió d' Andorra.

Lo bloquetx de las Valls s' efectua ab tot rigor. Lo conegut *L' oros*, decener dels nou homes que disolgué lo Consell general ha sigut pres é internat. Lo *Manyá* está detingut y ha acudit á Perpinyá pera que li dexin lliure 'l pas ab son caball; no obstant tem que 'l fassin entrar altra vegada á Andorra.

Ahir arrivá á la Seu un capellá ab pase per ell, son criat, andorrá, y un matxo. Los soldats al veurel passar deyan que se 'ls feya ser soldats del Papa.

Se creu que 'l gobern francés desistirá de tot y deixará als andorrans tranquils.

20. [REDACCIÓ]: «Noticias d'Andorra», Diari Català, 597 (3-IV-1881).

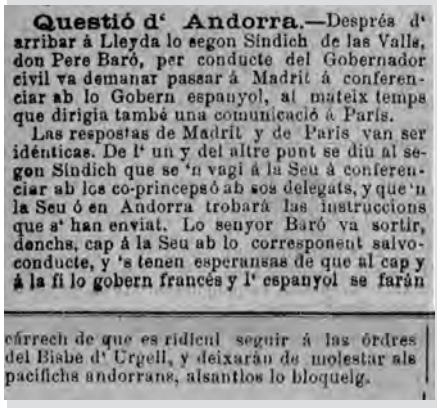

Questió d' Andorra.—Després d' arribar á Lleyda lo segon Síndich de las Valls, don Pere Baró, per conducte del Gobernador civil va demanar passar á Madrit á conferenciar ab lo Gobern espanyol, al mateix temps que dirigia també una comunicació á París.

Las respostas de Madrit y de Paris van ser idénticas. De l' un y del altre punt se diu al segon Síndich que se 'n vagi á la Seu á conferenciar ab los co-princepsó ab sos delegats, y que 'n la Seu ó en Andorra trobará las instruccions que s' han enviat. Lo senyor Baró va sortir, doncha, cap á la Seu ab lo corresponent salvoconducte, y 's tenen esperansas de que al cap y á la fi lo gobern francés y l' espanyol se farán

cárrech de que es ridicul seguir á las órdres del Bisbe d' Urgell, y deixarán de molestar als pacifichs andorrans, alsantlos lo bloquelg.

21. [REDACCIÓ]: «Qüestió d'Andorra», Diari Català, 602 (8-IV-1881).

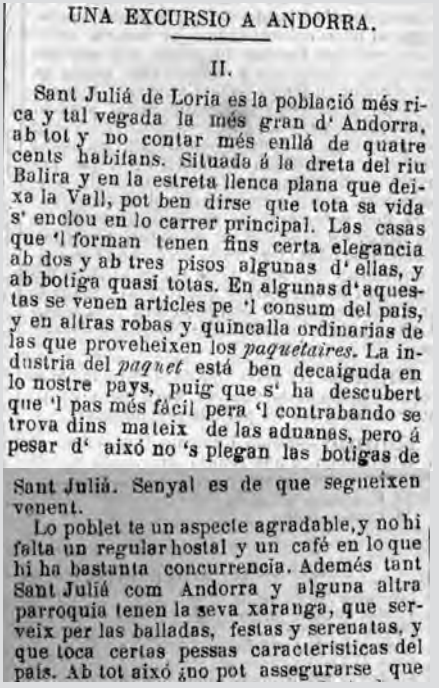

UNA EXCURSIO A ANDORRA.

II.

Sant Juliá de Loria es la població més rica y tal vegada la més gran d' Andorra, ab tot y no contar més enllá de quatre cents habitans. Situada á la dreta del riu Balira y en la estreta llenca plana que deixa la Vall, pot ben dirse que tota sa vida s' enclou en lo carrer principal. Las casas que 'l forman tenen fins certa elegancia ab dos y ab tres pisos algunas d' ellas, y ab botiga quasi totas. En algunas d' aquestas se venen articles pe 'l consum del país, y en altras robas y quincalla ordinarias de las que proveheixen los *paquetaires*. La industria del *paquet* está ben decaiguda en lo nostre pays, puig que s' ha descubert que 'l pas més fácil pera 'l contrabando se trova dins mateix de las aduanas, pero á pesar d' aixó no 's plegan las botigas de Sant Juliá. Senyal es de que segueixen venent.

Lo poblet te un aspecte agradable, y no hi falta un regular hostal y un café en lo que hi ha bastanta concurrencia. Además tant Sant Juliá com Andorra y alguna altra parroquia tenen la seva xaranga, que serveix per las balladas, festas y serenatas, y que toca certas pessas características del país. Ab tot aixó ¿no pot assegurarse que la independencia republicana d' Andorra ha fet miracles? Si aquellas pobras valls fossin francesas ó espanyolas, ab prou feynas foran habitadas; ara los petits poblets que las animan están molt més avansats y civilisats que 'ls d' igual importancia d' aquellas montanyas, lo mateix per la part d' Espanya que per la de Fransa.

Al arribar á Sant Juliá vaig anar á parar al hostal que te avuy lo senyor Marfany á qui anaba recomanat, y lo primer que va presentarsem á la vista fou l' *exercit* andorrá en peu de guerra. En aquell moment lo *decener* y los nou homens que tenia á sas ordres pera conservar l' ordre y vigilar las Valls estaban fent beguda. Anaban armats ab fusells y tercerolas Remington, y no duya cap uniforme. L' unich que 'ls distingia era kempis vermells, que segons noticias habian adquirit d' una partida carlina que s' habia refugiat en Andorra. Lo mateix origen tenian los Remingtons.

Vaig posarme á conversar ab lo *decener* y 'ls seus subordinats, y encara no se 'ns habia servit á taula l' esmorsar, quant va compareixe lo segon Síndich revolucionari senyor Baró, acompanyat del catalá don Mariano Pirretas, que te un dels primers establiments de San Juliá y que per mes que no sigui ciutadá d' Andorra es dels que mes s' interessan en la qüestió que avuy agita aquellas tranquilas Valls. Per mes que vaig escusarme, no va serme possible

deixar d' aceptar la seva casa, y en ella vaig ser al moment tractat com si 'ns coneguessim de tota la vida.

Dono tots aquestos detals, perque luego 'm servirán per l' estudi que 'm proposo fer del carácter dels catalans d' Andorra.

—

A Sant Juliá vaig enterarme de lo que es Andorra y del estat en que actualment se trova.

La petita república dels Pirineus te una extensió de 495 kilómetros quadrats y una població de cinch ó sis mil habitants. Es difícil saber exactament lo número, per quan allí, com que no hi ha quintas, ni tarifas, ni gabellas de cap mena, no hi ha necessitat d' estadísticas exactas. Tota la organisació se basa en las llars ó familias andorranas, y encara d' aixó se 'n cuydan las parroquias.

La quasi totalitat dels 495 kilómetros de territori, son boscos y montanyas sens cultiu. La única part cultivada es la vall, que es estretíssima. Tot lo cultiu d' Andorra se reduheix á alguns prats, pochs camps de patatas, y pequissims horts. Pot ben dirse que es un poble de pastors.

Las Valls d' Andorra tenen la forma de una Y. La cama arrenca de la frontera espanyola, y á la meytat te la parroquia de Sant Juliá. Una hora llarga mes amunt, se trova Andorra la Vella, y allí á la vora, en las Escaldas, la ball y 'l riu se bifurcan, formant los dos brassos de la Y. En lo bras dret hi ha las parroquias d' Encamp y de Canillo; en lo esquer las de Massana y Ordino.

Las sis parroquias forman la república. Al frente de cada parroquia hi ha dos consuls y un consell parroquial, y cada una d' ellas designa quatre membres pe 'l Consell de las Valls, que es per conseguent poder suprem convencional. Nótis bé que lo número de quatre consellers es fixo, sens atendre pera res á la població de cada parroquia, lo qual constituheix una organisació federativa.

Las parroquias, districtes ó cantons son las que administran directament las rendas de la república. Totas ellas son relativament ricas, puig que disposan de las rendas de la montanya que sobra als habitants de cada una d' ellas y que arrendan pera pastorar bestiar, y explotan los boscos. Aixis mateix las parroquias cobran altres arbitres, com per exemple, l' arrendament dels hostals y tendas, que treuhen á pública subasta. Los gastos del Consell de pública subasta. Los gastos del Consell de las Valls son sufragats per las parroquias, lo qual es també eminentment federatiu. Al ser elegits los consellers, las parroquias que representan los entregan una unsa y mitxa, y van refentlos las quantitats que gastan.

Per la administració de justicia tenen los Veguers y Batlles. Los primers veuhen en primera instancia lo criminal y los segons lo civil. Hi ha dos Veguers y altres tants Batlles, nombrats respectivament per los co-prínceps espanyol y francés. Los Veguers son nombrats lliurement; los Batlles son escullits d' entre una llista de sis noms, un de cada parroquia, que lo Consell de las Valls presenta respectivament á cada co-princep. La llista dels sis noms s' anomena *Sisena de Batlle*. Lo julje d' apelació es també nombrat pe 'ls co-prínceps, que además se reservan la revisió dels plets y causas en última instancia. La vista de causas criminals graves se té ab molta solemnitat, y en ellas hi intervé lo Consell de las Valls.

A n' aqueixa participació en la administració de justicia queda n avuy reduhidas las atribucions dels co-prínceps, que son lo gobern francés, com á successor dels comtes de Foix y lo bisbe de Urgell.

Lo dret civil d' Andorra se reduheix á unas pocas costums, y entra luego la llegislació catalana com á supletoria. Tant en lo civil com en lo criminal, la administració de justicia va d' una manera verdaderament patriarcal. Quan se tracta de faltas ó delictes leves, tot se reduheix á tenir alguns dias al reo en la presó que hi ha en Andorra la vella: pels delictes graves s' envia als condemnats als presidis de Fransa ó d' Espanya, segons hagi presidit lo tribunal lo veguer francés ó l' espanyol. Alguna vegada s' ha executat la sentencia de mort, y en la sala gran de la Casa de las Valls s' hi veu una caixa de fusta que conté los fúnebres aparatos de dar garrot.

Pera la contractació hi han notaris, que son també nombrats per los co-prínceps.

A Andorra quasi no hi ha empleats públichs. Los mes importants y quasi únichs son lo Secretari del Consell y l' Oficial de justicia ó Agutzil. Entre tots cobran poch mes que un dels temporers de las nostras oficinas.

He dit que 'l poder suprem es lo Consell de las Valls. Aquest nombra dos Síndichs. Lo primer es lo President de la República ó gefe del Estat; lo segon lo vice-president.

V. ALMIRALL.

22. ALMIRALL, Valentí: «Una excursió a Andorra (II)», Diari Català, 603 (9-IV-1881).

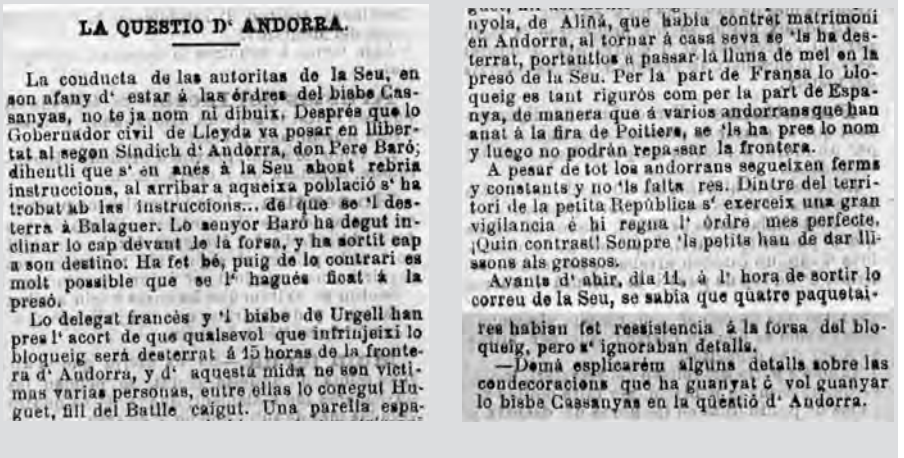

LA QUESTIO D' ANDORRA.

La conducta de las autoritas de la Seu, en son afany d' estar á las órdres del bisbe Cassanyas, no te ja nom ni dibuix. Després que lo Gobernador civil de Lleyda va posar en llibertat al segon Síndich d' Andorra, don Pere Baró; dihentli que s' en anés á la Seu ahont rebria instruccions, al arribar a aqueixa població s' ha trobat ab las instruccions... de que se 'l desterra á Balaguer. Lo senyor Baró ha degut inclinar lo cap dévant de la forsa, y ha sortit cap a son destino. Ha fet bé, puig de lo contrari es molt possible que se l' hagués ficat á la presó.

Lo delegat francès y 'l bisbe de Urgell han pres l' acort de que qualsevol que infrinjeixi lo bloqueig será desterrat á 15 horas de la frontera d' Andorra, y d' aquesta mida ne son víctimas varias personas, entre ellas lo conegut Huguet, fill del Batlle caigut. Una parella espanyola, de Aliñá, que habia contret matrimoni en Andorra, al tornar á casa seva se 'ls ha desterrat, portantlos a passar la lluna de mel en la presó de la Seu. Per la part de Fransa lo bloqueig es tant rigurós com per la part de Espanya, de manera que á varios andorrans que han anat á la fira de Poitiers, se 'ls ha pres lo nom y luego no podrán repassar la frontera.

A pesar de tot los andorrans segueixen ferms y constants y no 'ls falta res. Dintre del territori de la petita República s' exerceix una gran vigilancia é hi regna l' órdre mes perfecte. ¡Quin contrast! Sempre 'ls petits han de dar lliçons als grossos.

Avants d' ahir, dia 11, á l' hora de sortir lo correu de la Seu, se sabia que quatre paquetaires habian fet resistencia á la forsa del bloqueig, pero s' ignoraban detalls.

—Demá esplicarém alguns detalls sobre las condecoracions que ha guanyat ó vol guanyar lo bisbe Cassanyas en la qüestió d' Andorra.

23. [REDACCIÓ]: «La qüestió d'Andorra», Diari Català, 607 (13-IV-1881).

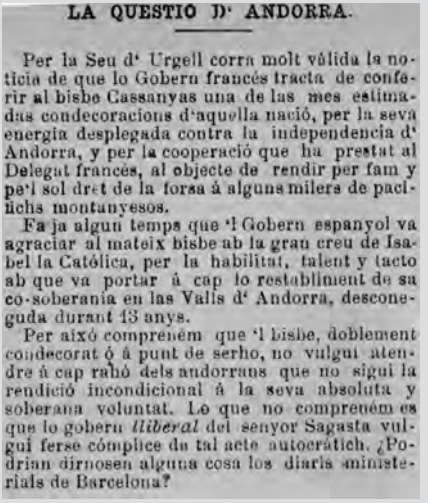

LA QUESTIO D' ANDORRA.

Per la Seu d' Urgell corra molt válida la noticia de que lo Gobern francés tracta de conferir al bisbe Cassanyas una de las mes estimadas condecoracions d'aquella nació, per la seva energia desplegada contra la independencia d' Andorra, y per la cooperació que ha prestat al Delegat francés, al objecte de rendir per fam y pe'l sol dret de la forsa á algunas milers de pacífichs montanyesos.

Fa ja algun temps que 'l Gobern espanyol va agraciar al mateix bisbe ab la gran creu de Isabel la Católica, per la habilitat, talent y tacto ab que va portar á cap lo restabliment de su co-soberania en las Valls d' Andorra, desconeguda durant 13 anys.

Per aixó comprenèm que 'l bisbe, doblement condecorat ó á punt de serho, no vulgui atendre á cap rahó dels andorrans que no sigui la rendició incondicional á la seva absoluta y soberana voluntat. Lo que no comprenèm es que lo gobern *liberal* del senyor Sagasta vulgui ferse cómplice de tal acte autocratich. ¿Podrian dirnosen alguna cosa los diaris ministerials de Barcelona?

24. [REDACCIÓ]: «La qüestió d'Andorra», Diari Català, 608 (14-IV-1881).

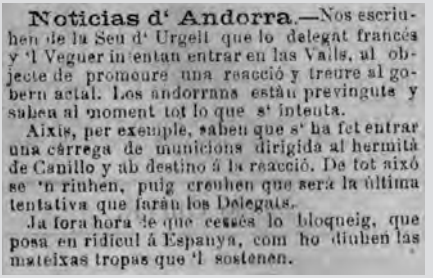

Noticias d' Andorra.—Nos escriuhen de la Seu d' Urgell que lo delegat francés y 'l Veguer intentan entrar en las Valls, al objecte de promoure una reacció y treure al gobern actal. Los andorrans están previngute y saben al moment tot lo que s' intenta.

Aixis, per exemple, saben que s' ha fet entrar una cárrega de municions dirigida al hermità de Canillo y ab destino á la reacció. De tot aixó se 'n riuhen, puig creuhen que será la última tentativa que faràn los Delegats.

Ja fora hora de que cessés lo bloqueig, que posa en ridícul á Espanya, com ho diuhen las mateixas tropas que 'l sostenen.

25. [REDACCIÓ]: «Noticias d'Andorra»; Diari Català, 617 (23-IV-1881).

LA QUESTIÓ DE ANDORRA.

Lo nostre estimat amich don Pere Bons, resident actualment en Lleyda, nos ha remés una ben escrita carta sobre Andorra, de qual país es fill. En ella tracta profundament la qüestiò que avuy conmou á aquella petita república, y fa una bona defensa de son dret, al mateix temps que demostra lo trist paper que fan los que la atacan.

Sentim no poder reproduhir tota la carta, per sa molta extensió y perque conté punts de que s' ha fet ja eco lo DIARI. Copiarém, no obstant, alguns de sos párrafos:

Bastant ó molt—diu lo senyor Bons—ha contribuhit á desviar la opinió sobre Andorra, la brama que s' ha fet corre pe 'ls enemichs del actual gobern de las Valls, de que no 's tracta mes que dels interessos d' una companyia francesa de joch, que vol establir en territori andorrá un casino per l' istil dels de Monaco y Baden Baden, ponderant la credulitat d'aquells montanyesos que *han somiat* en la construcció de carreteras y en la realisació d' altras milloras materials á cambi de sa independencia.

Hi ha necessitat de desvaneixe aquest concepte equivocat intencionalment per uns, y cregut ab massa facilitat per altres. La qüestió del joch no es mes que un accident, un punt secundari en aquest assumpto.

La qüestió substancial, la verdaderament de fondo y sobre la que los andorrans de debó desitjan que 's fassi molta llum, es la qüestió constitucional de las Valls; es la de si Andorra pot y deu ser un estat, encara que petit, duenyo de sos propis destinos y susceptible de progrés en totas las esferas de la vida, ó si ha de renunciar fins á son tradicional titul de república y ha de quedar convertida, com alguns desitjan per interés propi, en un verdader feudo, ab dos senyors per falta d' un, armats ab lo mero y mixto imperi sobre sos va salls, y ab dret á que sos mandatos siguin acatats y obehits incondicionalment. Aixó no es invenció: los delegats dels co princeps ho diuhen en documents oficials.

. . . . . .

Aixís plantejat lo poblema,—diu en un altre párrafo lo senyor Bons.—á la prempsa toca intervenir, pera que tingui la preparació d' una discussió pública amplia y rassonada, quan hagi de ser resolt per los goberns directament interessats..... Un president de la República democrática de la gran nació francesa convertit en senyor feudal dels Valls d' Andorra, se m' antoja que faria l' efecte d' aquells reys de la mateixa Fransa, que ab tot son poder absolut sobre 'ls seus vassalls, eran á son torn vassalls del monjos de Sant Denis. En quant á Espanya, que conta entre los seus millors titulls de gloria la supressió dels odiosos drets senyorials, no pot contribuhir sens perill pera son decoro, (y avuy menos que may), á que 's perpetuhi, y s' exageri, y s' extremi fins al extrém d' emplear la forsa pública, una situació tan anómala. A propósit del bloqueig, vosté senyor director, sabrá millor que jo si 'l dret de gents, los tractats, la nostra constitució y fins la lley vigent d' órdre públich se concertan ab aquella mida extraordinaria.

tan anómala. A propósit del bloqueig, vosté senyor director, sabrá millor que jo si 'l dret de gents, los tractats, la nostra constitució y fins la lley vigent d' órdre públich se concertan ab aquella mida extraordinaria.

Inútil es que diguém que creyém que las observacions del senyor Bons tan dignas de ser tingudas en compte y que creyem ja arribat lo moment de que 'ns ocupem formalment de una qüestió que está á punt de posarnos en ridícul, gracias á que lo gobern fusionista s'ha col-locat á las órdres del bisbe de la Seu, que sols pot alegar en favor de son co-principat un dret feudal, de la naturalesa dels que van ser suprimits á principis del sigle pera tots los súbdits españyols.

¿Es qué no es súbdit espanyol lo bisbe Cassanyas?

26. [REDACCIÓ]: «La qüestió d'Andorra», Diari Català, 618 (24-IV-1881).

UNA EXCURSIO A ANDORRA.

III.

La lley militar d' Andorra es de lo mes senzill que darse pugui. Cada cap de casa te obligació de tenir una arma de calibre en bon estat de servey y una quantitat de pólvora y balas. Las parroquias comproban lo cumpliment d' aquesta obligació per medi de revistas.

Las mateixas parroquias nombran al capitá y al decener, que son los que en cas necessari manarian las forsas andorranas.

—

Los andorrans fan remontar la seva independencia als temps de Carlo-magne y Lluis le Devonneur, y desde allavoras l' han conservada á través de totas las vissisituts per las que ha passat Europa.

Al principi del feudalisme van ensopegar ab graves dificultats y fins foren causa de guerras ó de amenassas de guerra entre los senyors de Foix y la casa d' Urgell, pero per sa fortuna l' esprit práctich catalá va salvar sa petita república. En 1278, manant lo rey don Pere, van ser nombrats sis árbitres pera que resolguessin las qüestions relativas á Andorra, y 'ls sis van dictar la sentencia que 's coneix ab lo nom de *Pariatjes*.

Per aquesta sentencia, s' establí que eran co-princeps d' Andorra, per indivís, los dits senyors de Foix y 'l bisbe d' Urgell als quals deu la república pagar lo tribut conegut ab lo nom de *Quistia*.

Aquesta sentencia tant sabia y tant práctica produheix avuy encara sos bons efectes, y avuy son co-prínceps lo jefe del Estat de Fransa representat per lo prefecte del Ariege, per un costat, y lo bisbe d' Urgell per l' altre: aquell en virtut d' un decret de Napoleon primer en lo qual va acceptar lo coprincipat com inherent á la corona de Fransa, per haber aquesta assumit tots los drets feudals, y per conseguent los que pertanyian als senyors de Foix.

La *Quistia* ó tribut que 'ls andorrans pagan als co-princeps es de 319 lliuras catalanas cada dos anys al bisbe d' Urgell, y de 960 franchs cada any al prefecte del Ariege en representació del gobern francés. Además, quan la república corra en bonas relacions ab lo bisbe, cada any li acostuma fer present de dotse formatjes, dotse pernils y altres tants capons, que escullen entre los millors de cada parroquia, contribuhint ab la sexta part cada una d' aquestas.

Per la part religiosa los andorrans dependeixen del bisbe d' Urgell, lo qui nombra als rectors de las parroquias, y 'ls paga desde que 's van suprimir los delmes en Espanya, en lo qual van darse pressa en

---

Los articles primer y segon van ser publicats en los números de 2 y 9 del corrent abril.

allavoras l' element popular va fer la revolució actual, que va comensar en 8 de Desembre del any passat.

Lo Consell revolucionariament destituhit va demanar auxili al Veguer francés, que era Mr. Tibulle Ladevese, lo qual va presentarse en las Valls, posantse de part dels caiguts. Va intentar ferse seva la forsa armada, que eran los deu homens de que he parlat al principi d' aquestos articles, pero 'l decener va respondre que sols obehía al Consell. Allavoras aquest, en 16 de Desembre, en contestació á un ofici del Veguer en que amenassaba als consellers, va indicarli *cortesment* «que faria bé d' entornarsen cap á Fransa, á fi de que sa autoritat no arribés á ser desacatada». Lo Veguer va seguir lo consell anantsen á enterar al gobern francés.

Allavoras los caiguts van intentar alsarse en armas y van apoyarse en las parroquias de Encamp y de Canillo, que son las mes atrassadas y montanyesas d' Andorra. Uns quants tiros en l' aire, y unas quantas bastonadas á un tal Vidal, de Canillo, que va disparar lo revolver després de haber parat lo foch, van bastar per rendir aquellas parroquias y ferlas entrar en lo moviment general revolucionari. Aquestos fets van tenir lloch á Principis de Febrer d' aquest any.

Lo Consell revolucionari, temerós de las amenassas del Veguer francés, va creure que no tenía altre camí que tornar á apoyarse en lo co-principat del bisbe d' Urgell. Va posarse en relació ab lo bisbe Cassanyas, y aquest no va tenir inconvenient en deixarse conquistar, oferint als andorrans apoyarlos en sos tractes ab la Companyía francesa. Los andorrans van caure en lo llas, y ab molt entussiasme van dar possessió solemne al secretari del bisbe, que va pujar á las valls en qualitat de delegat.

Pero tant hon punt com lo bisbe Cassanyas va veures ab la seva, va olvidar tot lo que habia promés, y d' acort ab los francesos, va posarse al frente de la oposició al gobern andorrá. Aquest, allavoras, va coneixe l' engany, pero no va poder tornar enrera. La única cosa que podia fer, era carregarse de rahó y aixis va ferho. Lo Consell general y 'ls de parroquia van llegitimar sa situació per medi d'una votació solemne feta á istil del pais, ab lo qual van deixar de ser poders de fet per ser go-

berns de dret, y van decidir la ressistencia passiva.

Ara la qüestió está próxima á desenllassarse. Lo bisbe d' Urgell, maniqui del delegat francés que va ser enviat a la Seu, ha conseguit á son torn que 'l gobern fusionista se fes també son maniqui, y ab batallons espanyols bloqueija rigurosament á aquells pobres montanyesos. Los montanyesos, forts en lo seu dret, s' aguantan ferms y diuhen que no 's rendirán pas. Veurèm si 'l gobern d' en Sagasta porta encara mes enllá sa *complacencia* y ordena que 'ls nostres soldats fassin la heroicitat de *conquistar* las Valls d' Andorra á las òrdres d' un bisbe que s' ha posat als peus de Fransa, y que paga als andorrans lo favor de haberlo tornat á reconeixe com á coprincep, fallant á sos compromisos y volent imposar sens dret ni lley sa voluntat, apoyat en las bayonetas del nostre exército.

V. A.

27. ALMIRALL, Valentí: «Una excursió a Andorra (III)», Diari Català, 618 (24-IV-1881).

UNA EXCURSIÓ Á ANDORRA.

IV.

Coneguda ja la organisació y estat actual d' Andorra, seguim endavant la excursió.

A la tarde del dia que jo habia arribat á Sant Juliá—lo 10 de Mars, sino m' equivoco,—vam saber que pujaban los delegats dels Co-princeps. Axis ho participaba lo Secretari del bisbe, lo capellá don Lino Freixa, en una carta dirigida al Batlle. Lo Sindich segon de las Valls, don Pere Baró, que en aquell moment estaba conversant ab mi en la plassa de Sant Juliá, no 'n sabia ni una paraula, y al rebre la noticia va dar órdre de sorpendre la reunió del Consell, que estaba convidada per l' endemá. Avans de dar l' órdre habia escoltat lo parer de varios homens y donas que hi habia allí á la plassa, y tots habian opinat á la una que no convenia tenir Consell per no *ensenyar las cartas*, primera condició dels andorráns es ser reservats y fins suspicassos.

Aixis fou que mentres lo segon Sindich donaba órdre per fer sospendre la reunió del Consell, los vehins de Sant Juliá estaban ja, sens necessitat de discussió, d' acort en rebre fredament als Delegats.

Al cap d' una hora escassa van fer aquestos la entrada en la població, y la rebuda que van tenir no va ser no freda, sinó glacial. Habian avisat al Batlle, y 'l Batlle enterament sol habia sortit á rebrels fins á la creu del terme. Anaba al devant lo Secretari del Bisbe, y 'l seguian, lo delegat francés, y los respectius Secretaris, tots montats en mu' ó matxos; lo Batlle á peu, y varios mossos y cabllerias carregadas ab los equipatjes. Al atravesa Sant Juliá no hi habia en lo carrer quasi ni u anima viventa; en los balcons y finestras no s' hi veya ningú: tothom estaba dintre de casa seva, entregat á sas ocupacions habituals. Jo vaig ser l' única persona que va saludarlos en tot lo poble, y al tornarme 'l saludo lo Delegat francés, vaig notar en sa cara que estaba impresionat. Realment n' hi habia per menos, puig aquella fredó glacial era tan ben portada, que ningú podia traduhirla en grosseria. A mi no ni hi anaba ni venia, y va també impresionarme. L' actitut de aquell poblet era digna é imponenta.

Los delegats degueren atendres al adagi «lo mal pas passarlo prompte,» puig que von picar las caballerias, y sens deturarse en lloch, van atravessar la població, seguint cap á Andorra la Vella. Encara no habian sortit fora, que Sant Juliá habia ja recobrat sa animació anterior y molta mes encara, puig que en varios grupos se comentaba lo pas dels delegats. Aquestos no habian vist á ningú, y tothom los habia vist á n' ells, sens que 'ls escapés lo mes petit detall.

Com pot compendres totas aquestas escenas van anar picant la meva curiositat. Per res del mon hauria sortir d' Andorra sens assistir á un Consell, y en vista d' haberse sospés lo del endamá, estaba decidit á esperarme una semmana. Per fortuna meva, á entrada de fosch va arrivar la noticio de que hi habia hagut nova contra ordre y que 'l Consell se celebraria al dia seguent, puig que 'ls delegats pujaban casualment per asistirhi.

Lo mes particular del cas era que 'ls Delegats ho habian fet saber al Consell, y 'l Consell no ho sabia. Vaig á explicar aquet detall, perque 'm servirá per fixar lo carácter andorrá.

Los delegats habian enviat devant d' ells á son intérprete ab un oficí pel Sindich en que li anunciaban sa arribada y son desitj d' assistir al Consell. L' intérprete habia arribat á Andorra y s' habia dirigit á casa 'l Sindich.

Lo Sindich revolucionari es un pagés de vuitanta tres anys, alt, fort encara, de cara expressiva y venerable á un temps, y que may ha deixat la calsa curta ni la barretina morada. Al arribar lo intérprete estaba en la campinya vigilant sos remats ajegut sobre un munt d' herva.

(1) L' article anterior va publicat en lo número del dia 24 del corrent.

—¿Lo senyor Sindich d' Andorra?—Va demanar lo francés ab lo sombrero á la má.

Lo vell no va sentirlo, ó va fer com qui no 'l sentia. Lo intérprete va repetir en veu mes alta la pregunta.

Allavoras lo Síndich, sens alsarse del seu munt d' herva, va entregirar lo cap y va preguntar qui 'l demanaba.

—Tinch l' honor, en nom dels Co-princeps—va dir lo francés fent cortesías.

—¿Ve en nom dels Co-princeps?—va murmurar lo primer Magistrat de la república.—Me 'n alegro. Sent cosa dels Co-princeps, deu portar algun paper...'.

Lo francés va fer un signe afirmatiu.

—Donchs deixil per aquí terra—va afegir lo Síndich—que quant m' alsi ja 'l trovaré.

Y sens dignarse afegir una paraula mes va tornar á girarse d' esquena, deixant al francés sense saber que fer ni que dir. Fins al cap d' un bon rato no va decidirse á retirarse al hostal.

Lo Síndich no 's va dar cap pressa. Quan va haber descansat prou, va alsarse y llegir lo ofici, mentres tant los Delegats habian ja arribat á Andorra. Gracias á la son del president, van fer l'entrada entre mitx de la indeferencia glacial que he descrit; gracias á la mateixa van darse las ordres y contra órdres sobre 'l próxim Consell, de restche parlat també.

—Aixó es molta rusticitat—vaig dir jo á un dels del seu que m' acompanyaban.

—No es pas rusticitat,—va respondrem: —es lletra menuda. La lletra menuda es la forsa dels Andorrans, y 'l vell Plá,—aquest es lo nom del Síndich—ab sos vuytanta tres anys á coll y bé, es un dels homens de mes lletra menuda d' Andorra.

—

L' endemá dematí á las set vam montar á cavall y vam sortir en direcció á Andorra la Vella. Lo camí es constantment pintoresch, puig passa sempre pe 'l costat del Balira. Tot caminant van formeme ensenyant de mes aprop ó de mes lluny lo tradicional que trobabam al pas. Las ruinas dels castellots de la Zeca y de la Meca, d' ahont ve lo adagi catalá «ha corregut la Zeca, la Meca y la Vall d' Andorra,» lo punt en que se assegura que va descansar Carlo-magne, los turons ó picatxos en que hi ha los morterets de salva per quan visita las Valls algun dels Co-princeps, *etc., etc.* Vam passar pe 'l costat del poblet de Santa Coloma, ab son campanar rústich y de color de terra, y prop de las runas d' un altre ex poblet, que va ser anys enrrera víctima d' una ensulciada, per l' istil de la que avuy amenassa á Puigcercós. De tant en tant sentiam barrinadas, enxegadas á molta altura en los espedats dels singlers que forman la Vall. Es que 'ls andorrans están fent una obra pública de relativa importancia, ó sigui un canal ó rech obert en la roca viva, que passant molt alt, permetrá regar tots los prats y horts als que avuy no pot pujar l' agua. A poca distancia de Sant Juliá, lo Balira reb un petit afluhent, que te com pot suposarse la seva vall especial. Per allí ha de passarse per anar al poble espanyol de Os, que no disposant de camí propi, te d' enmallevarlo á la Vall d' Andorra. D' aquí 'n resulta que 'l Bisbe d' Urgell avuy no sols te bloquejats als andorrans, sino també á sos propis feligresos.

Despres d' haber caminat una hora, la Vall se ixampla y deixa un pla relativament gran. En lo mitx d' aquest pla y damunt d' un turonet está situada Andorra la Vella, ab la Casa de la Vall.

La comitiva dels que anabam de Sant Juliá á Andorra era bastant numerosa. Anabam junts lo segon Síndich, alguns consellers de Sant Juliá, lo representant de la Companyía francesa Mr Boisset, lo pare y fill Pirretas, dos ó tres amichs de la Seu y jo. Pel camí van encara agregarse alguns altres á la comitiva.

Com pot suposarse la conversa va ser animadísima y variada. Tant aviat esplicaba algun dels expedicionaris una tradició ó una historia, com nos ensenyaba lo siti d' un manantial d' aigna ferruginosa, com nos feya notar los trevalls públichs que s' habian comensat ab los diners de la Companyía del any 66; pero ab tot y aixó va quedarnos temps per parlar del carácter andorrá, que era lo que á mí mes m' interessaba.

—Aquí es tot diferent de Catalunya—nos deya un dels consellers—aquí som molt rústichs, pero prenem las cosas ab serietat. Lo conseller que no 's trovés puntual á l' hora de reunirse 'l Consell; lo que al sentir la campana que *ns crida á rotllo*—es la frase gráfica ab la qual signifiquem entrar en sessió—no s' trovés present, seria considerat com un mal andorrá. No 'ns fa cumplir lo temor á la pena, puig la multa que s' imposa al que falta no passa d' una pesseta; es la convicció que tenim tots de que cada qual ha de cumplir lo seu deber, si volem conservar la nostra dignitat y la nostra independencia.

—Aquí som molt rústichs—deya un altre—pero tots fem lo que sabem, y ho fem en sério. Lo nostre Consell se reuneix en un casal desmamarxat y sens luxo, pero difícilment cap Parlament te las sevas sessions ab mes solemnitat que 'l nostre Consell de las Valls. Som uns pobres pastors sense instrucció de cap mena; l' únich que tenim es un gran amor á la nostra terra y aixó 'ns basta.

—Y sobre tot—va afegir un dels catalans—los fills d' Andorra tenen lo gran dó de saber callar y de no comprometres may. Per dar á conéixe lo seu carácter' vaig á esplicar una anécdota que per vella que sigui no deixa de ser expressiva.

—S' estaba un noy examinant de llatí en lo Seminari, y li feyan traduhir passatjes de la Biblia. Lo noy donaba la versió de correguda, fins que al arribar al passatje que diu: *Jesus autem tacebat*, va deturarse, no sabent seguir endavant.

—Anem á veure perque 'l deturas—va dirli lo catedrátich.

—Prou entench lo que vol dir—va respondre lo noy,—pero no se com expresarho.

—¿Y qué entens tu que vol dir lo *Jesus autem tacebat*?—va replicar lo mestre animant al deixeple.

—Vol dir—va saltar lo noy sensse acilar—vol dir, que Jesus allavoras feya l' andorrá.

Lo catedrátich va celebrar la agudesa del deixeble, que ab tanta exactitut habia traduhit «lo Jesus no obstant callaba». En efecte; aquell silenci de Jesus per no comprometres, era lo silenci d' un verdader fill d' Andorra.

En aixó habiam ja arribat á la pujada d' Andorra la Vella, quals impressions hem de deixar per l' artícle próxim.

V. A.

28. ALMIRALL, Valentí: «Una excursió a Andorra (IV)», Diari Català, 622 (28-IV-1881).

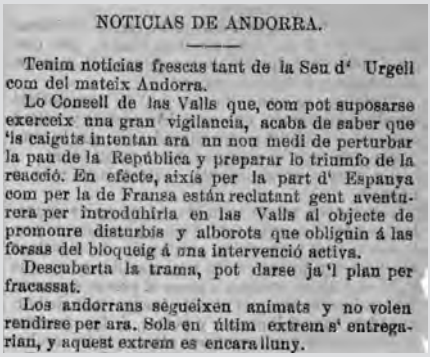

NOTICIAS DE ANDORRA.

Tenim noticias frescas tant de la Seu d' Urgell com del mateix Andorra.

Lo Consell de las Valls que, com pot suposarse exerceix una gran vigilancia, acaba de saber que 'ls caigüts intentan ara un nou medi de perturbar la pau de la República y preparar lo triumfo de la reacció. En efecte, aixís per la part d' Espanya com per la de Fransa están reclutant gent aventurera per introduhirla en las Valls al objecte de promoure disturbis y alborots que obliguin á las forsas del bloqueig á una intervenció activa.

Descuberta la trama, pot darse ja 'l plan per fracassat.

Los andorrans segueixen animats y no volen rendirse per ara. Sols en últim extrem s' entregarian, y aquest extrem es encara lluny.

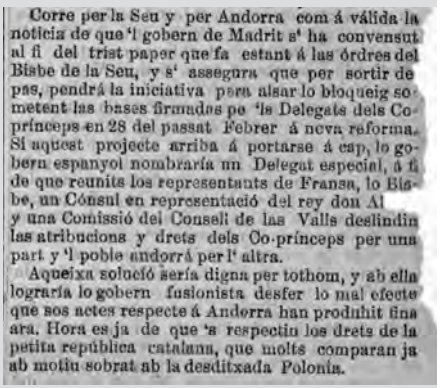

Corre per la Seu y per Andorra com á válida la noticia de que 'l gobern de Madrit s' ha convensut al fi del trist paper que fa estant á las órdres del Bisbe de la Seu, y s' assegura que per sortir de pas, pendrá la iniciativa para alsar lo bloqueig sometent las bases firmadas pe 'ls Delegats dels Coprínceps en 28 del passat Febrer á nova reforma. Si aquest projecte arriba á portarse á cap, lo gobern espanyol nombraría un Delegat especial, á fi de que reunits los representants de Fransa, lo Bisbe, un Cónsul en representació del rey don Al y una Comissió del Consell de las Valls deslindin las atribucions y drets dels Co-prínceps per una part y 'l poble andorrá per l' altra.

Aqueixa solució seria digna per tothom, y ab ella lograría lo gobern fusionista desfer lo mal efecte que sos actes respecte á Andorra han produhit fins ara. Hora es ja de que 's respectin los drets de la petita república catalana, que molts comparan ja ab motiu sobrat ab la desditxada Polonia.

29. [REDACCIÓ]: «Noticias d'Andorra», Diari Català, 623 (29-IV-1881).

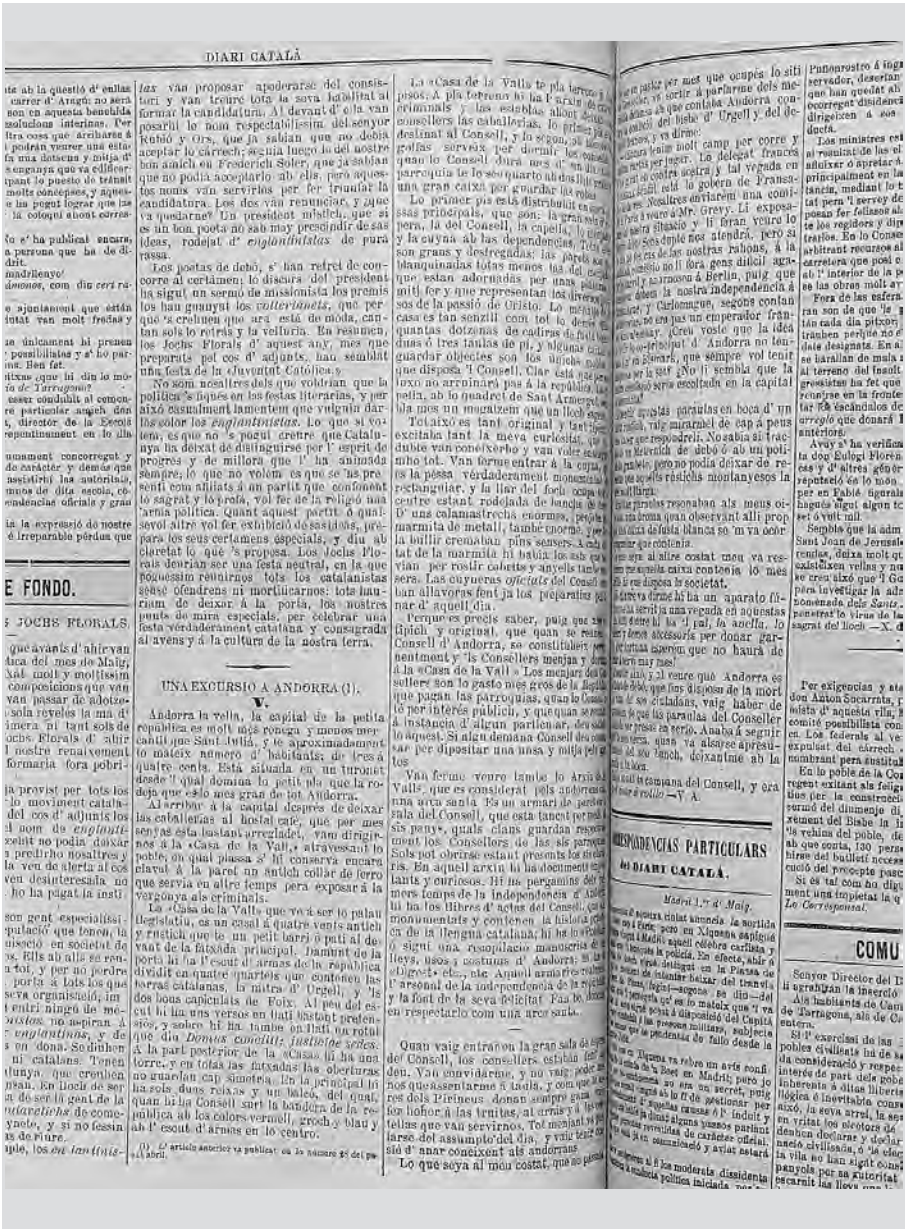

30. ALMIRALL, Valentí: «Una excursió a Andorra (V)», Diari Català, 627 (3-V-1881).

DIARI CATALÀ 329

...de la comissió nombrada, ...reunirse ayuy al vespre pera ...

...a Joventut federalista» de Barcelona ...empresa y 'ns felicitem per lo ...de que ab ella ha de ...algunes dels reunits — no jóvens — ...de buscarlos dissencions.

Electoral.—Nos diuhen de Santa ...la Mayanda que avans d' ahir, últim ...ingué, no pogué practicarse l' escrutini, ...ada l' urna que contenia las candi- ...ció que estaban dinant los indivi- ...

Baños.—En las diferentas cassolas socor- ...ahir un foster que trabullant se ...ostas contras en lo dit. Una noya ab ...ny ens dona que en barallas li ocasio- ...gurapadas en la cara y mans.

...a de San Feliu.—La qüestió en- ...ssora de noyas de San Feliu de Llobre- ...s franciscanas de que parlarem dias ...t ja algun resultat.

...tenia instalades las escolas mu- ...nas cass llogada á un particular. Lo ...ciso cuipat per la escola pública baix ...ersitat del profesor senyor Rosal y en ...habia vingut desde molts anys ensá la ...fessora donya María Bergoy, volguda ...de ha la población per la perfecció ab ...ostenia sas classes y l' bon tracte que ...noyas. Quacha l' Ajuntament accedint ...monjas franciscanas tregué del ...la professora, rellogantlochal á n' ...

...ha tingut de ser venuda per lo tribu- ...propietari, aprenás al Ajuntament pera ...escolas del primer pis perjudicant al ...la población. Lo mes particular de tot ...estas monjas es quedan en lo segon ...ha habia rellogat l' Ajuntament. D' una ...sult bé que á n' aquest li hagi passat ...ja que ha sigut tan ingrat ab los bons ...habia prestat la professora.

...s monjas, han intrigat ab ben poch ...próxim y l' Ajuntament y pobla- ...ra y la senyora Bergoy en particular, ...molt bé aquell conegut adagi de la ...bones cindrons qués de casa 'ns trec.

...RONA 6 DE MAIG.

...aburos.—Fa pocha dias nos ocupa- ...alla no corretjir en la secció de cobros ...ta de Port-Bou, y avuy deném aixecar ...pe per ocupernos d' altra falta en la ...

...que l'exàcsar d' aquella aduana, que ...celebre son administrador, segueix no- ...sobre la moneda llisa y foradada y fa ...vos en pessas d' or ó plata bon marca- ...ls dits metalls. L' últim real decret que ...ens disposant que la moneda llisa fos ...as dependencias del estat.

...que la culpa recau tota sobre don Jo- ...dorer, verdadera nullitat administrati- ...ns ha tingut ni un esbronch sense donar motiu ...queixas per part d' un ó altre.

...ni s' admeten las monedas llisas en ...del ferro-carril, causant los mateixos ...gas en la Aduana.

...equestos fets, que considerem ...esperant de que l' Administració ...per una part y l' gerent de la línea de ...na altra, li posaran lo degut correc- ...

...ats.—Ahir comensaren á incorporarse ...Governador que aniran á presenciar ...en algunas distrietes. No sabem de ...veritat las missas per abonalitat las ...ens desperta, perque no creyém que hi ...ada disposició legal que obligui ...el pressupost municipal. Procurarém ...n que surtegui ab lo mort.

...alich.—Aquesta vila continua ab ses ...lias igual anat renyidas las eleccions ...donas hi prengueren part, arribant al- ...á defensá la candidatura que respec- ...tivament patrocinaban ab tan calor, que's barejaren de debó, habent tingut que intervenirhi la guardia civil. Guanyá la elecció la candidatura defensada per l' secretari anapés.

Eleccions.—Assegats, gironins: sigauns sabedors de que 'l resultat de las eleccions pera 'l nombrament de concellers de nostre Exm. Municipi, ha sigut lo seguent:

Concejalia elegits per primer districte.

Don Francesch Barrios, *cafetè y ex cacador de montanya.* (*A*)—Don Joan Sicar, *hotiguè y concejal dels nuyeros pel gobernador.* (*A*)—Don Jaume Salas, *tendista en menor* y enapés pel gobernador. (*A*)—Don Felix Quintana, *cervaller y comitista... á la forsa.*

Districte segon.

Don Pere Grabit, *agent de negocis y arcalde de Real Orden.* (*A*)—Don Miquel Sabarit, *argenter y concejal nuyers pel gobernador.* (*A*)—Don Ramon Vidal, *fabricant de tapa y constitucional dels que guanyan.* (*A*)—Don Jeroni Resta, *mestre de casas y acreedor del Ajuntament.* (*A*)

Districte tercer.

Don Joseph Vila, *apotecari indispensable de la Casa comunal.* (*A*)—Don Martinet Massanet, *advocat de sagas, semi industrial y ex guapo.* (*A*)

La candidatura possibilista obtingué en los tres colegis un total de 120 vots d' entre 'ls 490 electors que anaren á las urnas. Dels 370 obligunlis pels sagastins, al hi ha uns 300 que desempenyan carrechs publichs, 6 son contractistas, acreedors ó dependents *indirectes* del Ajuntament.

Vosties, senyors regidors elegits que representan, al fi, de la ciutat de Girona? La virtut es que van á representar, nó la opinió pública de nostra ciutat, sino 'l ridicul mes espantós. ¿Y encara no s' ansagan?

Reunió.—Lo projecte de celebrar en aquesta ciutat un *meeting* proteccionista, en ja un projecte sério y pres en consideració pels representants de totas las corporacions y colectivitats que valen alguna cosa, d' aquesta capital. Dit tingué lloch una reunió en lo local que ocupa la Económica gironina pera tractar de dixe lo dia de la manifestació y dels medis ab que podria contarse pera realisarla. La premsa gironina hi estigué invitada, menos la modesta redacció d' aquest Diari. Dónen las gracias als senyor iniciadors per la falta de cortesia que 'ns han mostrat; pero no 'ns ofendirem per tan poca cosa, y com que no som rencorosos, oferim lo nostre concurs á la comissió organisadora.

Lo dia senyalat pera la manifestació es lo 29 d' aquest mes de Maig.

Curiositats.—Es cert que 'n lo poble de Colomés no 'n coneixia ni mesa en los dias primer y segon d' eleccions? ¿Es cert que 'l dia tercer, á consecuencia de queixas d' electors 'l senyor gobernador hi envia un delegat de sa autoritat? ¿Es cert que en aquella fetxa no s' habian repartit los cedulas electorals? ¿Es cert que l' arcalde, conseguent partidari del *Terro*, habia ja manifestat al senyor gobernador que los hi arreglaria l' altim dia? ¿Es cert que aquell amich d' en Sabalis digué dias ha en certa autoritat de la provincia que si tenia algunas queixas fes l' sort, puig que si algú la produhia seria d' entre 'ls tres ó quatre diccels que en lo poble hi ha? Creyém que 'ns complaurá l' original comité constitucional d' aquesta ciutat, si ell no compleix nostra curiositat, tenim medis parque no 'ns complaqui algó mes. Francament ahó ...

...á la tornada, pero al arrivar á casa seva, van posarlo pres y conduhirlo á la Seu.

Un cop á la Seu, van fer lo anar d' Herodes á Pilats, ó sigui del Gobernador militar al Bisbe, acabant per enviarlo á Lleyda á disposició del Gobern civil.

Per mes que 'ns trenquem lo cap, no sabem trobar lo article de la Constitució ni cap lley en que 's fonsli una conducta tant arbitraria, que va espantar tantas masas, puig las que han relatat es mitmes ni mitmes de lo que passa cada dia.

Ara que va á Barcelona lo general Prendergast, creyém que 'ls andorrans farian be d' enviarli una comissió que li esplliqués las tropelia de que son víctimas, y estem quasi segurs de que 'n treuriam quant menos lo ser coneixe la seva situació verdadera, lo que fora per ells una gran ventatje.

Noticias electorals.—Total de vots obtinguts en los tres dias de eleccions en Lleyda, ministerials, 357, possibilistas 202 y demócratas progressistas 12. De modo que ha resultat lo que deyam en lo nostre manifest del dia 2. Tretze concejals per lo partit constitucional y cinch per los possibilistas, tal com si habia pactat, convingut y amasat, ets, ets.

En totas las districtes y pobles de la provincia obtè un triunfo complert lo gobern. No faltaria mes que aquest perdés? No obstant hi ha pobles importants com Tremp en los que al parexer triunfa l' oposició, y n' hi ha d' altres en los que las oposicions s' han vist precisadas á protestar y retirarse de l' elecció.

Incidents electorals.—Un corredor de vots que per dreta de correstigo á cobrar ab un destino, ha deixat las de la conciencia en un racó. Diu lo guart senyor fulano, diu á un elector á qui ha anat á trobar en sa casa.—Vinch de part de don Joseph perque fassi lo favor de anar á votar ab aquesta candidatura.—Está molt bé, replica l'elector. Digui á don Joseph, que ab ella aniré al colegi electoral y que mentres se despositará en la urna la que hi ha escrita en la meva conciencia, la que vosté me entrega no 'n mourá de sobre meu.

—¿Per qui vola vosté preguntá un altre á un company seu? —Per los meus, per los que nomena d' ofiliá segons los vents que corran, contesta aquest.

—¿Qui son los que no volen quintas, ni consumas, pregunta un elector en la porta d' un colegi? Nosaltres, prengui aquesta candidatura, li replica un demócrata dels que avuy volen molta infanteria, molta estimeteria y molta artilleria.

—Vinga una candidatura dels federals, demana un altre elector.

—Aquestos no volan, se li replica, «nos han vist la cua y han fugit esparverats.»

—¿Quins son los constitucionals? pregunta un altre. ¿Perque ho pregunta? Que no vol la porra? Avuy ja 'n tenim prou ab las capacitats.

—¿Quan vindrá 'l diluvi universal! diu un transeunt

Mes sanitats.—Los consumants federals del poble de Bellmunt, tant prompte com tingueren noticia de la vigorosa organisació del partit nacional provincial, se reuniren vetsos dies ha, dirigits á la política que representa don Francesch Pi y Margall y constituhir un comité, lo qual va quedar format de las personas seguentas:

President, Jaume Massana.—Vice-president Joseph Teixidó Castellá.—Vocals, Bartomeu Roca.—Pere Joan Ruis.—Simon Vidal.—Secretari, Joseph Massana Sala.

Molt bé. Avant sempre.

Al corresponsal de la Fulleia.—Hem llegit ab molta satisfacció, en lo número d' avans d' ahir la correspondencia de la Fulleia en la que as dona compte de la organisació del partit federalista, dihent entre altras cosas que la provincia ja conta ab 18 ó 20 comités formats y que lógo no estarian los de Agramunt, Castellserá, Fulola, Barbens, Montagut y Cubells. Nosaltres sabem d, una manera certa que lo número de comités constituhits, no es de 18 ó 20, sino de 37, y que además dels pobles citats per lo corresponsal, hi han molts d' altres que s' estan organisant, á pesar de la propaganda en contra que fan algunes federals arrepentits.

Afortunadament los pobles jo 'ls coneixen y no 's deixarán portar per los que ahir eran una cosa y avuy 'n son un altra.

Ansulis á Puigcercós.—Cridém l' atenció del nostres lectors pera que llegeixin la alocució de la «Junta de Ansulis á Puigcercós» la qual pu-

LLEYDA 6 DE MAIG.

La qüestió d' Andorra.—Vora ja hora de que los ulassos á que dona lloch la llegenda d' Andorra cridessin la atenció de qui den pesarni remey. No son ja sols los andorrans los que son víctimas de las iras del bisbe d' Urgell, sino també los mateixos espanyols.

Un dels dias del mes passat, un vehi del poble de Sibis, districte de la Seu y mejor contribuyent per mes senyas, va veures obligat á anar á Andorra per anar á veure á una filla que te casada en la parroquia de Caulló, que estaba moribunda. Va atravesar sense dificultat lo bloqueig á la anada y

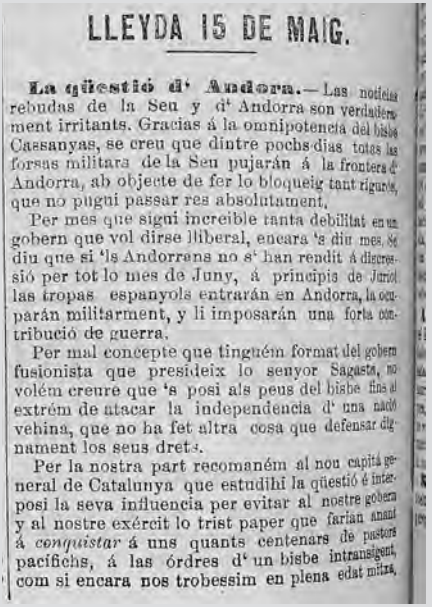

LLEYDA 15 DE MAIG.

La qüestió d' Andora.— Las noticias rebudas de la Seu y d' Andorra son verdaderament irritants. Gracias á la omnipotencia del bisbe Cassanyas, se creu que dintre pochs dias totas las forsas militars de la Seu pujarán á la frontera d' Andorra, ab objecte de fer lo bloqueig tant rigurós, que no pugui passar res absolutament.

Per mes que sigui increible tanta debilitat en un gobern que vol dirse liberal, encara 's diu mes, se diu que si 'ls Andorrans no s' han rendit á discreció per tot lo mes de Juny, á principis de Juriol las tropas espanyols entrarán en Andorra, la ocuparán militarment, y li imposarán una forta contribució de guerra.

Per mal concepte que tinguém format del gobern fusionista que presideix lo senyor Sagasta, no volém creure que 's posi als peus del bisbe fins al extrém de atacar la independencia d' una nació vehina, que no ha fet altra cosa que defensar dignament los seus drets.

Per la nostra part recomanèm al nou capitá general de Catalunya que estudihi la qüestió é interposi la seva influencia per evitar al nostre gobern y al nostre exército lo trist paper que farian anant á *conquistar* á uns quants centenars de pastors pacifichs, á las órdres d' un bisbe intransigent, com si encara nos trobessim en plena edat mitja.

32. ALMIRALL, Valentí: «La qüestió d'Andorra », Diari Català, 638 (15-V-1881).

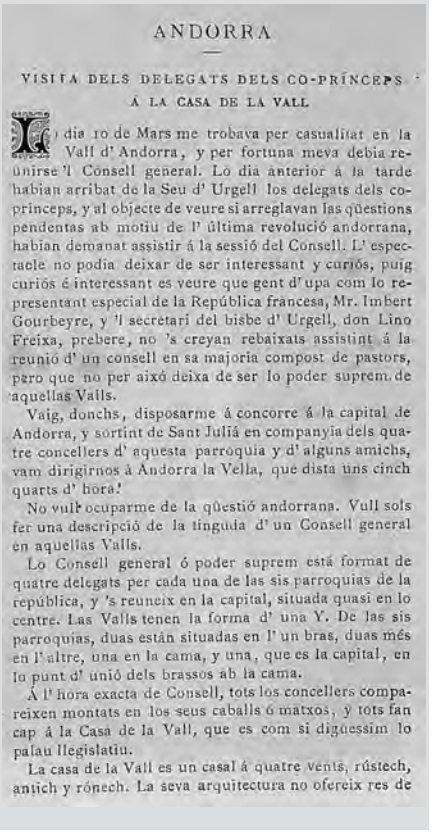

ANDORRA

VISITA DELS DELEGATS DELS CO-PRÍNCEPS Á LA CASA DE LA VALL

El dia 10 de Mars me trobava per casualitat en la Vall d' Andorra, y per fortuna meva debia reunirse 'l Consell general. Lo dia anterior á la tarde habian arribat de la Seu d' Urgell los delegats dels co-princeps, y al objecte de veure si arreglavan las qüestions pendentas ab motiu de l' última revolució andorrana, habian demanat assistir á la sessió del Consell. L' espectacle no podia deixar de ser interessant y curiós, puig curiós é interessant es veure que gent d' upa com lo representant especial de la República francesa, Mr. Imbert Gourbeyre, y 'l secretari del bisbe d' Urgell, don Lino Freixa, prebere, no 's creyan rebaixats assistint á la reunió d' un consell en sa majoria compost de pastors, pero que no per aixó deixa de ser lo poder suprem de aquellas Valls.

Vaig, donchs, disposarme á concorre á la capital de Andorra, y sortint de Sant Juliá en companyia dels quatre concellers d' aquesta parroquia y d' alguns amichs, vam dirigirnos á Andorra la Vella, que dista uns cinch quarts d' hora.

No vull ocuparme de la qüestió andorrana. Vull sols fer una descripció de la tinguda d' un Consell general en aquellas Valls.

Lo Consell general ó poder suprem está format de quatre delegats per cada una de las sis parroquias de la república, y 's reuneix en la capital, situada quasi en lo centre. Las Valls tenen la forma d' una Y. De las sis parroquias, duas están situadas en l' un bras, duas més en l' altre, una en la cama, y una, que es la capital, en lo punt d' unió dels brassos ab la cama.

A l' hora exacta de Consell, tots los concellers compareixen montats en los seus caballs ó matxos, y tots fan cap á la Casa de la Vall, que es com si digués sim lo palau llegislatiu.

La casa de la Vall es un casal á quatre vents, rústech, antich y rónech. La seva arquitectura no ofereix res de

35. [REDACCIÓ]: «Visita del delegats d'Andorra al general Prendergast»; Diari Català, 641 (18-V-1881).

LLEYDA 8 DE JUNY.

Visita del senyor Pi.—Ahir no vam rebre lo plech de la nostra redacció en Lleyda. Suposem que va extraviarse pel camí, y per tal motiu no podem dar avuy alguns detalls sobre la estancia del senyor Pi y Margall en dita ciutat.

Sobre lo d' Andorra.—Segons un párrafo de la carta de Madrit publicada ahir per lo *Diario de Barcelona*, la qüestió andorrana pot darse per terminada, per haberse arribat á una inteligencia entre Espanya y Fransa.

Ab tal motiu lo nostre colega dona la enhorabona al bisbe Cassanyas.

¡Pobres andorrans!

37. [REDACCIÓ]: «Sobre lo de Andorra»; Diari Català, 510 sic (8-VI-1881).

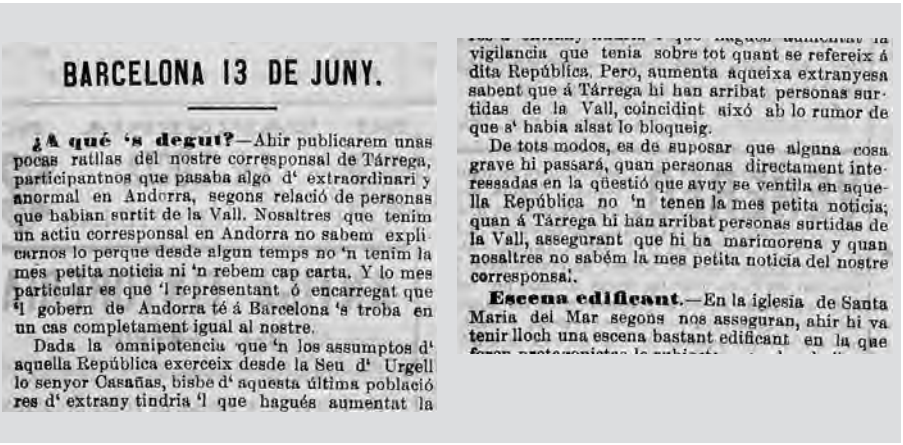

BARCELONA 13 DE JUNY.

¿A qué 's degut?—Ahir publicarem unas pocas ratllas del nostre corresponsal de Tárrega, participantnos que pasaba algo d' extraordinari y anormal en Andorra, segons relació de personas que habian surtit de la Vall. Nosaltres que tenim un actiu corresponsal en Andorra no sabem explicarnos lo perque desde algun temps no 'n tenim la mes petita noticia ni 'n rebem cap carta. Y lo mes particular es que 'l representant ó encarregat que 'l gobern de Andorra té á Barcelona 's troba en un cas completament igual al nostre.

Dada la omnipotencia que 'n los assumptos d' aquella República exerceix desde la Seu d' Urgell lo senyor Casañas, bisbe d' aquesta última població res d' extrany tindria 'l que hagués aumentat la vigilancia que tenia sobre tot quant se refereix á dita República. Pero, aumenta aqueixa extranyesa sabent que á Tárrega hi han arribat personas surtidas de la Vall, coincidint aixó ab lo rumor de que s' habia alsat lo bloqueig.

De tots modos, es de suposar que alguna cosa grave hi passará, quan personas directament interessadas en la qüestió que avuy se ventila en aquella República no 'n tenen la mes petita noticia; quan á Tárrega hi han arribat personas surtidas de la Vall, assegurant que hi ha marimorena y quan nosaltres no sabém la mes petita noticia del nostre corresponsal.

Escena edificant.—En la iglesia de Santa Maria del Mar segons nos asseguran, ahir hi va tenir lloch una escena bastant edificant en la que

39. [REDACCIÓ]: «A qué's degut?», Diari Català, 675 (13-VI-1881).

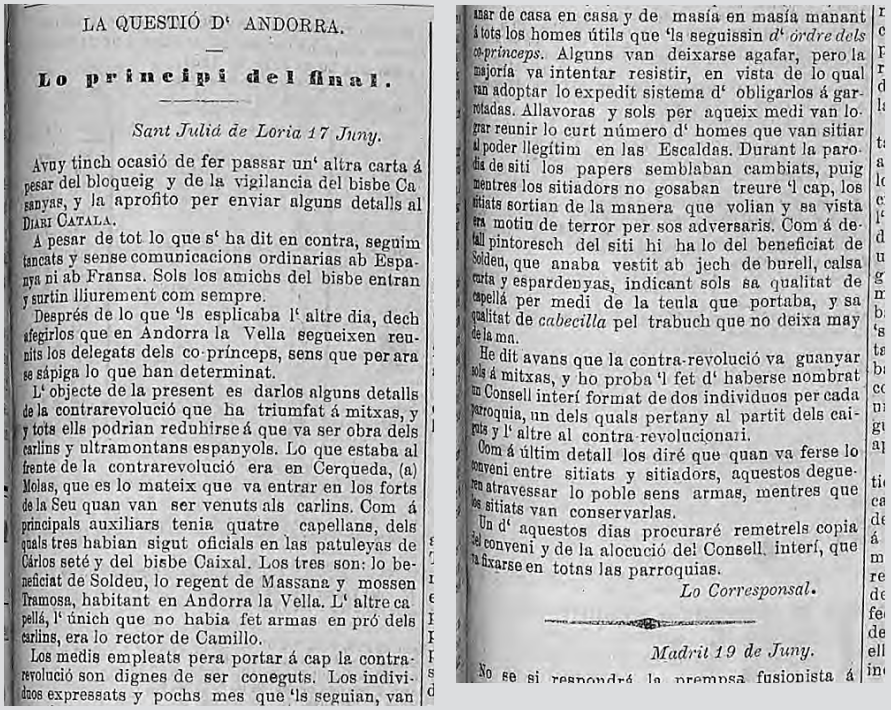

LA QUESTIÓ D' ANDORRA.

Lo principi del final.

Sant Juliá de Loria 17 Juny.

Avuy tinch ocasió de fer passar un' altra carta á pesar del bloqueig y de la vigilancia del bisbe Casanyas, y la aprofito per enviar alguns detalls al DIARI CATALA.

A pesar de tot lo que s' ha dit en contra, seguim tancats y sense comunicacions ordinarias ab Espanya ni ab Fransa. Sols los amichs del bisbe entran y surtin lliurement com sempre.

Després de lo que 'ls esplicaba l' altre dia, dech afegirlos que en Andorra la Vella segueixen reunits los delegats dels co-prínceps, sens que per ara se sápiga lo que han determinat.

L' objecte de la present es darlos alguns detalls de la contrarevolució que ha triumfat á mitxas, y y tots ells podrian reduhirse á que va ser obra dels carlins y ultramontans espanyols. Lo que estaba al frente de la contrarevolució era en Cerqueda, (a) Molas, que es lo mateix que va entrar en los forts de la Seu quan van ser venuts als carlins. Com á principals auxiliars tenia quatre capellans, dels quals tres habian sigut oficials en las patuleyas de Cárlos seté y del bisbe Caixal. Los tres son: lo beneficiat de Soldeu, lo regent de Massana y mossen Tramosa, habitant en Andorra la Vella. L' altre capellá, l' únich que no habia fet armas en pró dels carlins, era lo rector de Camillo.

Los medis empleats pera portar á cap la contrarevolució son dignes de ser coneguts. Los individuos expressats y pochs mes que 'ls seguian, van anar de casa en casa y de masía en masía manant á tots los homes útils que 'ls seguissin *d' órdre dels co-princeps*. Alguns van deixarse agafar, pero la majoría va intentar resistir, en vista de lo qual van adoptar lo expedit sistema d' obligarlos á garrotadas. Allavoras y sols per aqueix medi van lograr reunir lo curt número d' homes que van sitiar al poder llegítim en las Escaldas. Durant la parodia de siti los papers semblaban cambiats, puig mentres los sitiadors no gosaban treure 'l cap, los sitiats sortian de la manera que volian y sa vista era motiu de terror per sos adversaris. Com á detall pintoresch del siti hi ha lo del beneficiat de Soldeu, que anaba vestit ab jech de burell, calsa curta y espardenyas, indicant sols sa qualitat de capellá per medi de la teula que portaba, y sa qualitat de *cabecilla* pel trabuch que no deixa may de la ma.

He dit avans que la contra-revolució va guanyar sols á mitxas, y ho proba 'l fet d' haberse nombrat un Consell interí format de dos individuos per cada parroquia, un dels quals pertany al partit dels caigots y l' altre al contra-revolucionari.

Com á últim detall los diré que quan va ferse lo conveni entre sitiats y sitiadors, aquestos degueren atravessar lo poble sens armas, mentres que los sitiats van conservarlas.

Un d' aquestos dias procuraré remetrels copia del conveni y de la alocució del Consell interí, que va fixarse en totas las parroquias.

Lo Corresponsal.

Madrit 19 de Juny.

No se si respondrá la prempsa fusionista á

40. Lo CORRESPONSAL: «Lo principi del final», Diari Català, 679 (17-VI-1881).

CORRESPONDENCIAS PARTICULARS del DIARI CATALÁ.

LA QUESTIÓ D' ANDORRA.

Seu d' Urgell 21 de Juny.

Tinch en mon poder una carta de «Las Escaldas», (Andorra) en la que hi constan varios detalls de la contra-revolució que son ja en gran part coneguts pe 'ls lectors del DIARI CATALÁ.

Dels no coneguts son importants los següents:

Los autors de la contra revolució hi van poder entrar en las Escaldas, ni feyan cap pór als amichs del gobern llegítim, puig estaban segurs de la seva superioritat de forsas. Si va ferse lo tractat fou per evitar desgracias y complicacions, puig las contra-revolucionaris habian lograt apoderarse dels Consellers de Ordino, de Massana y d' algun altre, y que se 'ls entreguessin los 15 homens que guardaban la Casa de la Vall. Per rendir á aquestos van haber d' emplear medis traidors, enganyantlos completament.

Los francesos concessionaris de la carretera y demés son ara á Sant Julià de Loria, ahont han conferenciat ab los Delehats francés y espanyol, arribant á dinar junts.

Segons noticias, en aqueix dinar lo Delegat francés va manifestar á dits concessionaris que si 'l seu partit triunfa en las próximas eleccions de Consell, la Fransa no impedirá que 's portin endevant los trevalls y compromisos contrets.

Lo boqueig está molt atenuat, puig s' expedeixen permisos per entrar y sortir á tots los andorrans que 'ls demanan. També 's donan permisos per entrar los remats en las Valls.

Olvidaba dirlos que, en virtut del conveni firmat entre lo poder llegitim y 'ls contra-revolucionaris los sellos, claus y demés cosas oficials de las Valls, van quedar depositats en mans d' una tercera persona, que es lo conegut per Guillemó d' Andorra. Aquest va obligarse per escrit en bens y persona, á no entregar res de tot alló sino al Consell que resulti elegit per sufragi.

Los concellers llegitims y sos amichs están animats y no dubten de que guanyarán las eleccions en la majoria de las parroquias.—*Lo Corresponsal.*

41. Lo CORRESPONSAL: «Lo principi del final»; Diari Català, 683 (21-VI-1881).

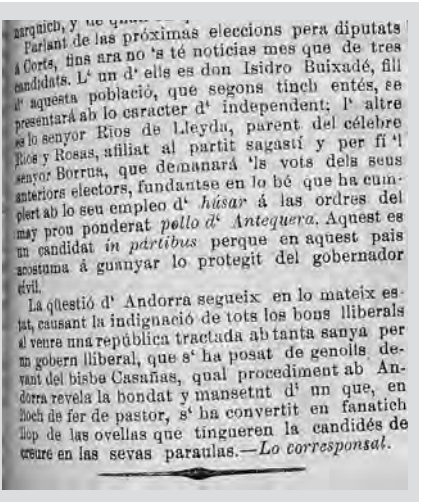

Parlant de las próximas eleccions pera diputats á Corts, fins ara no 's té noticias mes que de tres candidats. L' un d' ells es don Isidro Buixadé, fill d' aquesta població, que segons tinch entés, se presentará ab lo caracter d' independent; l' altre es lo senyor Rios de Lleyda, parent del célebre Rios y Rosas, afiliat al partit sagastí y per fi 'l senyor Borrua, que demanará 'ls vots dels seus anteriors electors, fundantse en lo bé que ha cumplert ab lo seu empleo d' *húsar* á las ordres del may prou ponderat *pollo d' Antequera*. Aquest es un candidat *in pártibus* perque en aquest pais acostuma á guanyar lo protegit del gobernador civil.

La qüestió d' Andorra segueix en lo mateix estat, causant la indignació de tots los bons lliberals al veure una república tractada ab tanta sanya per un gobern lliberal, que s' ha posat de genolls devant del bisbe Casañas, qual procediment ab Andorra revela la bondat y mansetut d' un que, en lloch de fer de pastor, s' ha convertit en fanatich llop de las ovellas que tingueren la candidés de creure en las seyas paraulas.—*Lo corresponsal.*

42. Lo CORRESPONSAL: «La qüestió d'Andorra»; Diari Català, 686 (24-VI-1881).

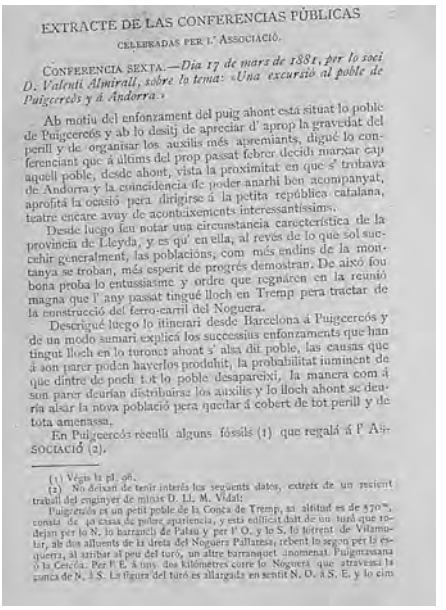

EXTRACTE DE LAS CONFERENCIAS PÚBLICAS

CELEBRADAS PER L' ASSOCIACIÓ.

CONFERENCIA SEXTA.—*Dia 17 de mars de 1881, per lo soci D. Valentí Almirall, sobre lo tema: «Una excursió al poble de Puigcercós y á Andorra.»*

Ab motiu del enfonzament del puig ahont está situat lo poble de Puigcercós y ab lo desitj de apreciar d' aprop la gravetat del perill y de organisar los auxilis més apremiants, digué lo conferenciant que á últims del prop passat febrer decidí marxar cap aquell poble, desde ahont, vista la proximitat en que s' trobava de Andorra y la coincidencia de poder anarhi ben acompanyat, aprofitá la ocasió pera dirigirse á la petita república catalana, teatre encare avuy de acontaixements interessantíssims.

Desde luego feu notar una circunstancia característica de la provincia de Lleyda, y es qu' en ella, al revés de lo que sol succehir generalment, las poblacions, com més endins de la montanya se troban, més esperit de progrés demostran. De això fou bona proba lo entussiasme y ordre que regnaren en la reunió magna que l' any passat tingué lloch en Tremp pera tractar de la construcció del ferro-carril del Noguera.

Descrigué luego lo itinerari desde Barcelona á Puigcercós y de un modo sumari explicá los successius enfonzaments que han tingut lloch en lo turonet ahont s' alsa dit poble, las causas que á son parer poden haverlos produhit, la probabilitat iminent de que dintre de poch tot lo poble desaparegui, la manera com á son parer deurian distribuirse los auxilis y lo lloch ahont se deuria alsar la nova població pera quedar á cobert de tot perill y de tota amenassa.

En Puigcercós recullí alguns fòssils (1) que regalá á l' ASSOCIACIÓ (2).

(1) Vegis la pl. 96.

(2) No deixarí de tenir interés los següents datos, extrets de un recient treball del enginyer de minas D. Ll. M. Vidal:

Puigcercós es un petit poble de la Conca de Tremp, sa altitud es de 570m., consta de 40 casas de pobre apariencia, y está edificat dalt de un turó que rodejan per lo N. lo barranch de Palau y per l' O. y lo S. lo torrent de Vilamitjar, ple dos alberets de la vreta del Noguera Pallaresa, rebent lo segon per la esquerra, al arribar al peu del turó, un altre barranquet anomenat Puigmassana ó la Cerdá. Per E. E. á uns dos kilómetres corre lo Noguera que atravessa la ganxa de N. á S. La figura del turó es allargada en sentit N. O. á S. E. y lo cim

43. ALMIRALL, Valentí: «Una excursió a Puigcercós y a Andorra»; "Butlletí Mensual de l'Associació d'Excursions Catalana", 31 (abril 1881).

404 DIARI CATALÀ

Aplicant lo dit al acte concret de que aquestos dias s' está ocupant Barcelona, ó sigui al d' haber obsequiat al general Prendergast hem de manifestar que ni l' aplaudim ni 'l censurem. Cruyem senzillament que no val la pena, y que es un incident sens importancia.

Si las societats obreras, com á tals, van rebre algun favor del capitá general, lo fet d' obsequiarlo ab una recepció y una serenata, no implica, ni molt menos, que las tals societats hajin fet un acte político. Indica sols, que donant mostra pública d' agrahiment al que va fer per ellas alguna cosa, procuran que altres imitin l' exemple ab la esperansa d' igual recompensa.

L' AMICH DE CADA FESTA.

UNA EXCURSIÓ Á ANDORRA. (1)

VI.

Los 24 consellers van estar reunits durant tot lo dia, puig que debian ocuparse d' una munió d' assumptos importantíssims per la República. Per un costat debian ultimar los contrastos ab la companyia francesa, y per altre debian preparurse á rebre als delegats dels Co-princeps, y á discutir ab ells sobre 'ls drets del Consell, verdader poder sobera d' Andorra.

Pero per interessants que fossin los assumptos del Consell, al punt que va ser l' hora, van sortir de *rollo* per assentarse á taula. Vam trasladarnos, doncha, al menjador y vam assentarnos á taula, á qual cap va posarse lo Síndich primer, lo qui va tenir la amabilitat d' oferirme la cadira del seu costat.

Y va servirsens un dinar abundant y sensill, guardant totas las costums tradicionals dels dinars del Consell. Va donarsens duas vegadas escudella; no varem veure mes que vi negre de la Seu y alguardent á postres; van menjar las clàssicas llemilles torradas y ensucradas. Tots los plats van ser del pais y formats de carn de moltó ó cabrit, pollastres y pernil. A postres no va haberhi ni un sol brindis. Tant bon punt com haguerem près lo café vam alsarnos de la taula y los consellers van tornar á *rollo*, mentres que 'ls designats d' entre ells se dirigian al hostal, vestits en trajo de cerimonia, (barret de grasol y gambeto negre), á buscar als delegats dels Co-princeps.

Al poch rato van arribar aquestos á la Casa de la Vall, sens extar ni la curiositat dels vehins d' Andorra. Quan vas atravessar lo pati, no hi habia en aquest mes que los mens company, jo y la forsa dels nou homas, que van formar per fer los honors als visitants. Sens detenirse en lloch, van ficarse en la sala del Consell y després de tres ó quatre horas de discussió no van lograr res mes sino que 'ls consellers, per unanimitat, se necessitin á sas pretensions, que no eran altras que obligarlos á fer novas eleccions de conformitat á las bases que al habian cregut en lo dret de publicar. Lo Consell va negarlos aquest dret de barra á barra.

—

Mentres discutian los Consellers y delegats, vaig aprofitar la estona per fer una escapada á las Escaldas, barri ó poblet que dista una mitja hora de Andorra la Vella.

Lo nom del poblet ve de la abundancia d' aiguas termals que neixen en son terme. S' hi ha varios manantials, alguns d' ells de temperatura elevadissima. Lo poblet es petitissim pero pintoresch, y en ell radica la mes important industria andorrana. Allí hi ha una fábrica de draps y teixits de llana, que mogueda per un salt d' aigua y disposant de maquinaria adelantada, no solo proveheix de llanadas, tapaderas y mantas á tot lo pais, sino que fins exporta alguna cosa. La fábrica está floreixent y aumenta la producció cada dia.

Tambe hi ha en las Escaldas lo seu establiment de banys, que encara que sigui en petit no deixa de tenir las seyas picas de marbre y al que comensa ja á anar alguna concurrencia.

Ab tot lo dit just es convenent de que Andorra no una nació en miniatura, pero en la que no hi falta res.

—

Fins aquí arriba la excursió á Andorra que 'm proposaba esplicar als lectors del DIARI CATALÀ, excursió que vull creure que haurá sigut llegida ab interés, no sigui sino perque 'ls trueta d' una comarca catalana que ha sapigut conservar la seva independencia á través de las vicissituts dels siglos, y que gracias á las seyas institucions patriarcals y democráticas, ha alcansat un grau de relativa prosperitat envejable.

Per lo dit los lectors haurán pogut fersse carrech de que 'ls andorrans conservan lo verdader carácter catalá. Per mi part dech confessarlos, que mentres vaig ser á Andorra, vaig viure en completa ilusió, y va semblarme que 'm trovaba transportat á aquells temps divinos en que 'ls catalans eram dueñyos de las nostras accions y sabiam arreglar, nos dintre de casa nostra. D' una sessió del Consell d' Andorra á una reunió del Consell de Cent no sembla que no hi van mes diferencias que las que ha portat la marxa dels temps, y las que van de una Valle pobras y pastoril á una ciutat comercial, rica y marítima. Lo fondo es lo matéix; en una y altra corporació s' hi ven lo matéix esperit práctich, lo matéix tendencia positivista, lo matéix amor á las institucions; lo matéix convenciment de que 'ls pobles no han d' esperar sa millora y sa dita mes que dels esforsos de sos propis fills.

Las nacions dels petits no tenen lloch en la historia, que fins avuy no ha sigut mes que la apología d' 'l exit dels poderosos. Per aixó es que no s' ocupa de lo que passa dintre de las quatre quarteras de la Casa de la Vall d' Andorra. Si ses coupés, laurch de fer justicia á aquells montanyesos, que á forsa de patriotisme, de sentit práctich y de lletra menuda, han sapigut conservar las seyas institucions y fer prosperar á su petita patria. Ara 's troban amenassats de dehó, y no perden la calma. Tenen en contra al delegat francés y al bisbe d' Urgell, que ha sapigut interessar en son favor al massa complaixent gobern d' Espanya, y no desmayan. Vant hon punt com van voures bloquejats pels batallons espanyols, van llensenciar la forsa de que disposaba 'l Consell, dant aixis nova mostra de son sentit eminentment práctich. No existint ni tant sols los deu homens armats, las intrigas del bisbe d' Urgell per promoure tumultos que legitimin la intervenció armada, no donarán cap resultat. Los andorrans, com á verdaders catalans, saben bé que la seva forsa es la tranquilitat y la serenitat, y estan tranquils y serens. Ab la seva actitut digna y pacífica, lo bloqueig aparexa als ulls de tothom com un acte de forsa que res legitima, y acabará per posar en ridícul als que l' han ordenat.

—

¿A quantas consideracions se presta l' estudi de la República d' Andorra! Si aquell grupet de pastors catalans sab entendres tant bé ¿que no farian los dos milions de fills de Catalunya si algun dia poguessin cuidarnos dels nostres interessos particulars? La administració catalana ha fet d' un pais miserable com Andorra una Vall envejable; lo domini de Madrit ha fet de milions rics com Catalunya una comarca que arriba ja á semblarse á las del interior d' Espanya. Quin contrast, y quina lliçó!

Sentim que las condicions d' un diari no ha-

(1) Aquest article anterior va publicat en lo número del dia 20 del mes que 'ns ocupa.

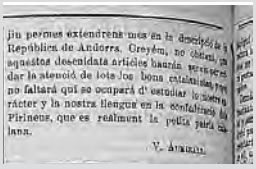

jiu permes extendrens mes en la descripció de la República de Andorra. Greyém, no obstant, que aquestas descuidats articles haurán servit per dar la atenció de tots los bons catalanistas, que no faltará qui se ocupari d' estudiar lo nostre carácter y la nostra llengua en la confederació dels Pirineus, que es realment la política pairal catalana.

V. ALMIRALL.

33. ALMIRALL, Valentí: «Una excursió a Puigcercós a Andorra (VI)»; Diari Català, 683 (21-VI-1881).

NOTA
Els articles numerats amb 34, 36, 38 i 44 no s'han pogut reproduir a causa del mal estat de l'original.

34. CORRESPONSAL, Lo: «Situació de Andorra», Diari Català, 640 (17-V-1881).

36. Lo CORRESPONSAL: [Sobre Andorra] Diari Català, 641 (18-V-1881).

38. Lo CORRESPONSAL: [Crònica d'Andorra] Diari Català, 674 (12-VI-1881).

44. ALMIRALL, Valentí: «Visita dels delegats dels co-prínceps a la Casa de la Vall», La Ilustració Catalana, 28 (10-IV-1881). LL, Valentí: «Una excursió a Puigcercós y a Andorra»; "Butlletí Mensual de l'Associació d'Excursions Catalana", 31 (abril 1881).

PAPERS DE RECERCA HISTÒRICA, 1: 82-89 (2003)
Societat Andorrana de Ciències, Andorra
DOI: 10.2436/20.0110.03.28

82 Notes d'arquitectura contemporània a Andorra

Ruth Casabella i Vehils

RESUM: Les construccions en granit, els esgrafiats i les darreres construccions del segle XX formen el nucli d'aquestes Notes, en les quals s'aporta un material sobre l'arquitectura andorrana en un marc patrimonial, actualment en plena discussió i en tràmit legal en el Consell General.

El patrimoni és un concepte ampli i complex, que inclou diferents realitats, des de les manifestacions immaterials fins a les darreres experiències culturals.
Aquest patrimoni ha de ser protegit, conegut i reintegrat en la societat mitjançant una tasca de sensibilització adreçada a tots els públics, i amb un èmfasi especial als més petits i joves.
Dins el concepte *patrimoni* cal incloure l'art contemporani, és a dir, les manifestacions artístiques culturals de la nostra societat, el testimoni del nostre temps, els documents que serviran per conèixer l'avui en el futur.
L'art és el reflex d'un moment històric.[1] Per entendre les manifestacions artístiques del segle XX al país, s'ha de fer quatre pinzellades de l'Andorra emmarcada en aquest context cronològic.
A principi del segle XX ens trobem un país tancat i amb pocs recursos econòmics, on les idees de progrés només arriben pels fills d'immigrants.
Aquesta decadència s'acaba el 1927, amb la instal·lació de FHASA. La creació de la central hidroelèctrica comportarà la construcció de la xarxa viària d'Andorra, la comunicació amb França i Catalunya, més l'arribada de mà d'obra estrangera, amb nous conceptes, socials, econòmics, culturals, arquitectònics… que permetran l'obertura d'Andorra al segle XX.
A partir dels anys 30 apareixen els primers hotels balneari a Escaldes, construïts per donar una resposta a la demanda d'un turisme elitista que arriba a Andorra a la recerca de paisatges bucòlics i aigües termals.
També és el moment en què importants arquitectes catalans treballen a Andorra: Josep Puig i Cadafalch, Cèsar Martinell, Josep Maria Sostres, Adolf Florensa… Tot i la intervenció d'aquests talents en la construcció d'un nou país modern, la necessitat d'habitatges i la urgència de satisfer la creixent demanda degeneraran en l'actual caos urbanístic, sense criteri arquitectònic ni estètic.
Els anys 60 assistim a l'anomenat *boom* econòmic; importants transformacions socioeconòmiques sacsegen Andorra, que passa a ser visitada per milers de turistes, i el país dels Pirineus es converteix en el *supermercat* dels Pirineus.

1. L'obra d'art és filla del seu temps, i a la vegada, el transcendeix. És un punt de partida en l'aproximació al coneixement sensible de l'home i la seva història.

Aquest turisme de masses permetrà el desenvolupament de la societat, però també la destrucció de molts trets, costums, usos… propis de l'Andorra rural.
A final dels anys 60-70, el país experimenta un important augment de l'activitat cultural, noves inquietuds fan que s'aixequin edificis emmarcats en els moviments artístics internacionals, com el santuari de Meritxell, de Ricard Bofill.
Però ha estat en els darrers quinze anys quan, a través del Govern, els comuns i la iniciativa privada, s'han fet importants projectes artístics: la Mostra d'art d'Andorra, el simposi d'escultures de la CASS, el naixement del primer mur cortina o Caldea, la creació d'escoles d'art, la gestió del comitè andorrà de l'ICOM o l'ICOMOS, sales d'exposició, galeries d'art privades… són alguns exemples d'una societat andorrana oberta, internacional i multicultural.
En aquesta evolució dels valors de la societat andorrana, s'ha d'esmentar el desenvolupament de l'art i l'arquitectura. En aquest procés destaca l'anomenada *arquitectura de granit*, un estil i una manera d'entendre la construcció viu entre 1930 i 1950.
El conjunt d'edificis que formen part d'aquesta denominació tenen com a característiques comunes el material constructiu: el granit, disposat en niu d'abella escapçat o irregular. Un altre tret és la recuperació de les formes neoclàssiques, com la utilització d'obertures emmarcades amb arcs de mig punt i la marcada composició, ritme i sentit estètic de les façanes.
Testimonis de l'arquitectura de granit en trobem a les dues vessants del Pirineu, i a Andorra hi arriba per tres vies: pels enginyers de FHASA, pels treballs dels arquitectes catalans (Josep Puig i Cadafalch o Adolf Florensa) i per la mà d'obra estrangera, bàsicament picapedrers d'origen gallec especialitzats en el treball del granit.
Alguns dels principals exemples d'arquitectura de granit que trobem són els hotels balneari d'Escaldes-Engordany, l'hotel Rosaleda d'Encamp, la casa Lacruz, la clínica Vilanova, el xalet Arajol, Ràdio Andorra (Encamp), l'antiga caseta de FHASA, la casa Duró, les galeries Cristall, el col·legi Sant Ermengol…
La casa Lacruz, a Escaldes-Engordany, és un dels testimonis més destacats de l'arquitectura de granit d'Andorra, pensada pel polifacètic arquitecte català Puig i Cadafalch, que va treballar en diferents projectes al país durant els anys 40: la rehabilitació de l'església de Sant Esteve d'Andorra la Vella, on va intervenir en la construcció del darrer pis del campanar romànic i en el disseny de la portada lateral, i la construcció de la nova església de Sant Pere Màrtir d'Escaldes-Engordany, projecte que no es va fer realitat, com l'habitatge per a la família Claverol, que tampoc no es va realitzar.
El projecte de Puig i Cadafalch a Andorra que es va fer realitat, parcialment, és un hotel a Escaldes, actualment conegut com la casa Lacruz, datat el 1940.
Aquesta casa és un edifici plurifamiliar amb planta trapezoïdal, construït amb granit disposat en niu d'abella. Els plànols originals reflecteixen un edifici més gran, destinat a ser un establiment hoteler, i el resultat final té un cos central menys.
A la façana hi trobem alternança de balconades de fusta i tribunes; aquest joc atorga un dinamisme en la composició de l'edifici, tant a la façana principal com a la lateral.

La coberta de fusta i pissarra és en dues vessants i sobresurt considerablement el ràfec; també a la coberta trobem quatre mansardes.

La casa Lacruz és un edifici que presenta punts de connexió amb el noucentisme, pel retorn a les formes neoclàssiques i la claredat de les línies arquitectòniques.

Tot i la importància dels elements estètics, com ara la composició de la façana, és un tipus de construcció sobretot funcional.

A principi del segle XX es desenvolupa a Andorra un primer turisme d'elit amant del paisatge i de les aigües termals.

Per atendre les necessitats d'aquests viatgers sibarites seguidors del romanticisme, sorgeixen els primers hotels balnearis, situats a Escaldes-Engordany, a la zona del Roc del Metge, d'on brolla aigua a 70 graus, una de les fonts termals més calentes de tot Europa.

Amb l'explotació d'aquest recurs natural, podem esmentar alguns dels precedents de Caldea:

L'hotel Pla, construït entre els anys 1930 i 1935 a partir de l'ampliació de l'antiga casa Pla, pel seu propietari, Xavier Pla, el primer arquitecte titulat d'Andorra. L'edifici, de planta quadrangular, té una planta baixa i quatre pisos, amb balconades de ferro forjat i realitzat amb pedra diversa, maó, fusta i pissarra.

L'hotel Muntanya, també a Escaldes-Engordany, és un edifici datat del 1904, però fins als anys 30 no es va habilitar com a hotel. De planta rectangular irregular, té una planta baixa, 4 pisos i golfes. Els materials de construcció són pedra vista i arrebossats de fusta, la coberta és de fusta i pissarra en dues vessants. Destaquen les formes sinuoses inspirades en el modernisme català i les baranes de ferro forjat dels balcons.

L'hotel Valira, de l'any 1934, situat a Escaldes-Engordany, està dissenyat per l'arquitecte benedictí Celestí Gusí, seguidor de Puig i Cadafalch, i aixecat en granit disposat en forma de niu d'abella. Aquest establiment hoteler és un edifici de planta rectangular i 5 pisos cobert en dues vessants, del qual sobresurten les tres llucanes i les obertures emmarcades amb arcs de mig punt de la planta baixa.

La història d'aquest edifici està relacionada amb els monjos de Montserrat, els quals promouen durant la dècada dels anys 30 diferents edificis a Escaldes, com el garatge Valira, l'escola Meritxell o l'hotel Valira, sota el nom de Cultura Andorra, S. A. Com tot edifici, ha evolucionat en funció de les necessitats: el 1943 les propietats dels monjos de Montserrat passen a la família Reig, el 1980 se n'enderroca la pèrgola i els jardins que arribaven fins al riu, i l'any 1991 es porta a terme una important restauració per fer de l'hotel Valira un establiment adequat a les necessitats actuals. Una curiositat: conserva en funcionament un dels primers ascensors d'Andorra.

L'any 1943 s'aixeca a Encamp un majestuós edifici que marca una fita en el desenvolupament de l'oferta turística i arquitectònica d'Andorra. Dissenyat com un establiment de luxe, destinat a una clientela selecta, incorpora les màximes comoditats del moment: ascensor, 60 habitacions amb bany, aparcament central, calefacció general… El propietari, el senyor Joan Puigsubirà Rovira, n'encarregà els plànols al prestigiós arquitecte català Adolf Florensa.

Florensa dóna a l'edifici un cert aire neoclàssic, atès el seu gust pel noucentisme, un moviment cultural nascut com a resposta als excessos modernistes i que pretén un retorn a les formes neoclàssiques.
L'hotel s'organitza a partir d'una planta rectangular que s'aixeca en sis pisos: planta baixa soterrani; primer pis (a nivell de carretera), on trobem la recepció, decorada amb vidrieres pintades amb temes bucòlics, i tres menjadors; les quatre plantes restants estan destinades a les habitacions. El material utilitzat és el granit, disposat en carreus irregulars. Per tant, l'hotel Rosaleda és un dels exemples més significatius de l'anomenada arquitectura de granit.
L'hotel Carlemany comença a construir-se l'any 1948, però no serà fins al 1953 quan s'obrirà al públic. Aixecat a partir d'una marcada planta rectangular, és un volum arquitectònic d'importants dimensions, que destaca en el paisatge urbà d'Escaldes. Es distribueix en una planta baixa, tres pisos destinats a les habitacions i golfes caputxines.
Cal comentar d'aquesta construcció el marcat sentit estètic de la façana principal, definida per la composició simètrica i l'alternança de balconades i finestres, que s'obren a partir d'arcs de mig punt i estan emmarcades per maó. La combinació d'aquests dos materials (maó i granit) crea un joc visual i contribueix a l'embelliment estètic de l'edifici.
Hi ha un seguit d'habitatges i edificis de propietat privada de la primera meitat del segle XX, importants tant per la seva tècnica com per la seva estètica, que són testimonis arquitectònics d'aquest context històric.
Un edifici aixecat en granit però que no comparteix les característiques de l'arquitectura de granit és el projecte de la Casa dels Russos, a Santa Coloma, que neix a principi de la dècada dels anys 10 del segle XX i va ser encarregat al jove arquitecte català Cèsar Martinell, seguidor de Gaudí, el 1916.
Construïda amb carreus de granit irregular, és de planta quadrada, amb un soterrani i dos pisos, organitzats a partir de l'escala. Al material propi del país, el granit, la casa hi incorpora elements decoratius modernistes i arcs cecs d'inspiració llombarda sota el ràfec de la teulada.
La Casa dels Russos va incorporar tot un seguit d'innovacions en l'Andorra del moment, com ara la introducció del bany. Tot i així, no va ser un punt de referència per als arquitectes i constructors del país.
Entre aquests habitatges hi havia la casa Palau de Sant Julià. A principi del segle XX, aquesta població entra en una etapa de desenvolupament, i un testimoni arquitectònic d'aquest moment d'auge socioecnòmic és la casa Palau, aixecada davant l'actual plaça de la Germandat.
Construïda per la família Albós, que mantenia estrets contactes i negocis amb Barcelona, la casa Palau seguia els criteris del gust de la capital catalana dels anys 20. És a dir, significa, en el seu context rural, la introducció de nous models urbans, a part d'incorporar certes comoditats, com un garatge, únic en l'Andorra dels anys 20.
Datada aproximadament del 1925-30, l'arquitecte Joan Albós Palau va projectar un

edifici destinat a l'habitatge, format per cossos rectangulars decorats amb elements classistes, com ara frontons, motllures i volutes.

La fàbrica de llanes d'Escaldes-Engordany es va establir vers l'any 1920, per elaborar mantes de llana i va subsistir fins aproximadament els anys 40. Al llarg del temps ha albergat diferents activitats i actualment està abandonada.

Aquests edificis són de planta rectangular i destaquen perquè la part superior de la façana principal està esgraonada, un motiu inspirat en els edificis industrials catalans i del qual també trobem algun testimoni a Sant Julià.

En aquestes dues poblacions trobem diferents testimonis de cases amb esgrafiats. Aquesta tècnica de baix cost és un recurs decoratiu, com l'arrebossat, fàcil, barat i que atorga prestigi a l'edifici.

La casa Fusilé, a Escaldes-Engordany, conserva esgrafiats, recentment restaurats, en una de les façanes laterals, on es poden observar una font amb garlandes, un medalló amb la data de construcció (l'any 1935) i una sèrie de formes geomètriques que emmarquen aquests motius.

L'exemple més singular i d'avantguarda de l'arquitectura andorrana és la casa Farràs, datada del 1952-56 i projectada pel prestigiós arquitecte català J. M. Sostres, que aplica conceptes del moviment Modern, Le Corbusier i la Bauhaus a Andorra.

Aquesta construcció, amagada pel soroll, la gent, els comerços i el caos urbà de la Rotonda d'Andorra la Vella, s'allunya totalment de les composicions arquitectòniques que trobem al país, amb una façana marcadament asimètrica, difícil de llegir, que trenca amb la distribució clàssica i monòtona.

Un altre element que en destaca és la coberta, totalment amagada, sense ràfec, un intent més d'allunyar-se de la monotonia arquitectònica urbana.

Un punt d'inflexió en l'evolució de l'arquitectura d'Andorra ha estat el santuari de Meritxell, un projecte faraònic i colossal, amb amfiteatres, un viaducte, centres comercials, un llac artificial… D'aquest somni de Ricard Bofill només se n'ha fet realitat una petita part, una construcció que s'intenta integrar en el paisatge, amb problemes estructurals i que no suporta el pas del temps com les velles esglésies romàniques.

Tot i aquestes mancances, 25 anys després de la seva construcció, Meritxell es presenta com un dels exponents més representatius de l'arquitectura d'Andorra de final del segle XX.

L'eclecticisme monumental de Ricard Bofill ha enriquit la cultura material del nostre país amb una obra representativa i ha establert un precedent pel que fa a l'arquitectura.

En aquest breu repàs de la trajectòria constructiva d'Andorra, cal esmentar la desencertada restauració de l'església de Santa Eulàlia d'Encamp, duta a terme entre el 1987 i el 1989 a partir d'un projecte firmat pels arquitectes Josep Martorell, Oriol Bohigas i David Mackay.

Cal mencionar també l'elevat nombre d'edificis públics aixecats els anys 80 amb una estètica similar: freda i geomètrica, amb volums quadrats, més o menys funcionals: la

piscina dels Serradells, el comú d'Andorra la Vella, el comú d'Escaldes-Engordany i l'edifici del Govern, entre d'altres.

Destaca, pel trencament que suposa, el comú d'Encamp. Les obres d'aquest edifici van començar el 1982, sota la direcció de Robert Suso. L'arquitecte català va presentar un projecte amb voluntat d'innovació, tal com es volia des de la institució.

L'edifici comunal és de planta triangular –forma geomètrica poc funcional–, cosa que va causar més d'un maldecap a l'arquitecte a l'hora de distribuir les diferents dependències.

Els materials, igual que la concepció, també són una novetat a Andorra: l'acer i el vidre.

Al seu moment el comú d'Encamp va ser molt criticat, però durant els darrers deu anys diferents edificis han seguit aquesta estètica i han utilitzat els mateixos materials, com les seus socials de diferents entitats bancàries:

L'edifici intel·ligent d'Andbanc, a Escaldes, també de Robert Suso. Aquest edifici, totalment gestionat informàticament, plantejava un repte tècnic, ja que no es va aixecar de nova planta, sinó que es va rehabilitar una antiga construcció industrial, a la qual es va adaptar un mur cortina, entre altres elements que li atorguen un cert aire futurista.

Altres exemples d'aquesta nova arquitectura de vidre i acer són la seu social d'Andbanc, a Andorra la Vella, o l'edifici de Banca Privada d´Andorra a Escaldes- Engordany.

Dins d'aquest moviment també podríem esmentar l'edifici Quars, a la Rotonda, del francès Patrick Genard.

Una de les construccions més emblemàtiques d'Andorra és el centre termolúdic Caldea, a Escaldes-Engordany, una fantasia arquitectònica destinada a l'explotació de l'aigua termal.

La concepció de l'obra és del francès J. M. Ruols, que va dirigir un equip de tècnics amb experiència en arquitectura relacionada amb l'aigua.

El projecte, força complex tècnicament, es va resoldre a partir de la combinació de diferents tipus de triangles, i el resultat és un centre termolúdic que ocupa 6.000 m^2, distribuïts en tres registres coberts amb un total de 10.000 m^2 de vitralls i una torre de 80 metres d'alçada.

Incorpora l'antic poliesportiu d'Escaldes, una zona comercial, ofertes gastronòmiques i diverses possibilitats de gaudi de l'aigua.

Cal dir que el projecte de Caldea, promocionat pel comú d'Escaldes-Engordany, s'allunya del típic balneari termal que utilitza l'aigua per a finalitat mèdiques. Caldea està pensat per relaxar-s'hi, divertir-se i posar-se en forma, un nou concepte d'explotar l'aigua termal.

Bibliografia

CANTURRI, P. «L'arquitecte Cèsar Martinell i Andorra» A: *Ex-libris Casa Bauró*. Andorra. Govern d'Andorra, Ministeri de Turisme i Cultura, 2000, Fulls de Bibliografia, 3

CAVERO, P. «Visió del segle XIX, a Andorra vers el segle XXI». A: MÁRQUEZ BERNA, ERNESTO (ed.). Andorra, 1996. p. 128-139

COL·LEGI OFICIAL D'ARQUITECTES D'ANDORRA *Patrimoni en perill*. Andorra. Col·legi Oficial d'Arquitectes d'Andorra, abril 2002, Publicacions tècniques del Col·legi Oficial d'Arquitectes d'Andorra

HITCHOCK H. R. *Arquitectura de los siglos XIX y XX* Madrid. Cátedra, 1993, Manuales de arte

LACUEVA, L. *Els pioners de l'hosteleria andorrana del segle XVI al segle XX*. Andorra. Govern d'Andorra, Ministeri de Turisme i Cultura, Fundació Crèdit Andorrà, 2001

SAUSSET, D. «Un pays en mutation et La tentation de l'art contemporain». França. L'Oeil, 2000

«La crisi de la societat andorrana, el segle XIX". A: *Història, geografia i institucions andorranes, segona ensenyança*. Andorra. Govern d'Andorra, Ministeri d'Educació, Joventut i Esports, 1998

Guia. Set itineraris d'Andorra. Andorra. Caixa Andorrana de Seguretat Social, 1993

Papers de Recerca Històrica

Normes de presentació d'articles

1- Els treballs que es presentin a *Papers de Recerca Històrica* han d'ésser inèdits i no estar pendents de publicació.

2- Els originals s'han de presentar en dos suports:
• Paper. Els articles, en format DIN A4, aproximadament 15 fulls, per una sola cara, a un espai i amb lletra Times New Roman, cos 12. Les ressenyes poden ésser més breus.
• Disquet. El tractament de text preferent és Word o similar. L'etiqueta del disquet ha d'incloure el/s nom/s de l'autor/s, el títol de l'article i el programa amb què s'ha editat.

3- Il·lustracions. Preferiblement originals, en suport digital sempre fàcil de reproduir. Si són imatges digitalitzades, han de trametre's en arxius dels formats següents: JPG, TIFF o EPS.

4- L'article s'acompanya d'un breu resum (unes 100 paraules) en català (per part de l'autor), castellà i francès (pot fer-ho l'autor).

5- Les notes i les referències bibliogràfiques dels articles, breus, se situen a peu de pàgina. Hauran d'estar justificades al llarg del text i numerades.

6- Les referències bibliogràfiques dels llibres utilitzats han de citar-se segons els criteris que es dedueixen d'aquest exemple (normes ISO 600):
a) llibres: COGNOMS, NOM: *Títol* (en cursiva). Lloc d'edició. Editorial o entitat editora, any.
Exemple: GIMÉNEZ, J.; GIRONDO, L. *Càlcul a l'escola. Reflexions i propostes*. Barcelona. Graó, 1990. Col·lecció Guix, núm. 13
b) pel que fa a les referències d'articles publicats en revistes:
- article d'una revista: COGNOMS, NOM: «Títol del capítol en cometes» A: Títol. Núm. Any. Pàgines.
Exemple: FREGA, A.: «Noves tecnologies en l'educació musical» a EUFONIA. Didàctica de la música, núm. 4, 1996, pàg. 7-20.
- els capítols de llibres i/o d'obres de varis volums: AUTOR: «Títol de l'article». A: Cognoms, Nom: Títol (en cursiva). Lloc d'edició. Editorial o entitat editora, any.
Exemple: TRAUTH, E.: «Noves tecnologies en l'educació musical» A: A. Kents (ed.): *Enciclopèdia de l'educació*. Barcelona, núm. 25 (supl. 7), 1998, pàg. 93-114.

c) Fotografies: indicació de l'autor, l'any i la procedència.

d) Documents d'arxiu: nom de l'arxiu complet (indicant-hi si és necessari l'abreviatura posterior. Referència de la sèrie documental (en cursiva). Volum, capsa, lligall, altra referència.

Els articles es poden fer arribar a la Societat Andorrana de Ciències (Secció d'Història). Avinguda Príncep Benlloch, 30, 3r pis. Andorra la Vella, o a l'adreça electrònica *sac@andorra.ad*.
Consell de redacció de PRH